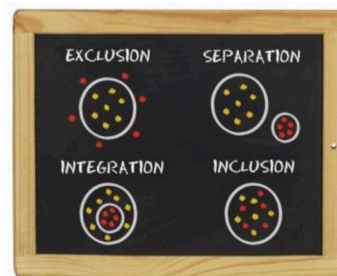

NAUCZANIE KONTROWERSYJNYCH ZAGADNIĘĆ

Pakiet szkoleniowy dla nauczycieli
na temat skutecznego nauczania
kontrowersyjnych zagadnień,
opracowany we współpracy
pomiędzy Cyprzem, Czarnogórą,
Hiszpanią, Irlandią i Zjednoczonym
Królestwem, przy wsparciu Albanii,
Austrii, Francji oraz Szwecji

Funded
by the European Union
and the Council of Europe

COUNCIL OF EUROPE

Implemented
by the Council of Europe

ŻYJĄC W OBLICZU KONTROWERSJI

**Nauczanie kontrowersyjnych zagadnień
w edukacji obywatelskiej
i edukacji na rzecz praw człowieka
(EO/EPC)**

**Pakiet szkoleniowy
dla nauczycieli**

Wydanie w języku angielskim:

Teaching Controversial Issues Through Education for Democratic Citizenship and Human Rights (EDC/HRE). Training Pack for Teachers

Niniejsza publikacja została opracowana przy wsparciu finansowemu Unii Europejskiej. Za poglądy przedstawione w tej publikacji odpowiedzialność ponoszą jej Autorzy. Ich opinie niekoniecznie odzwierciedlają stanowisko Unii Europejskiej lub Rady Europy.

Wszelkie prawa zastrzeżone. Żadna część tej publikacji nie może być tłumaczona, reprodukowana lub rozpowszechniana w jakiegokolwiek formie elektronicznej lub mechanicznej bez pisemnej zgody Wydziału Informacji Publicznej i Publikacji Departamentu ds. Komunikacji i Badań Rady Europy (F-67075 Strasbourg Cedex lub publishing@coe.int). Wszelką inną korespondencję dotyczącą tej publikacji należy kierować do Co-operation and Capacity Building Division, Education Department, Council of Europe.

Projekt okładki: Departament Produkcji Dokumentów i Publikacji (SPDP), Rada Europy

Zdjęcia: Shutterstock © Rada Europy, wrzesień 2015

Opracowanie graficzne: Rada Europy

Council of Europe Publishing , F-67075 Strasbourg Cedex

<http://book.coe.int>, www.coe.int

© Council of Europe, September 2015 English publication

Reprinted July 2016

Wydanie w języku polskim:

Żyjąc w obliczu kontrowersji. Nauczanie kontrowersyjnych zagadnień w edukacji obywatelskiej i edukacji na rzecz praw człowieka (EO/EPC). Pakiet szkoleniowy dla nauczycieli

Niniejsze tłumaczenie zostało opublikowane na mocy umowy z Radą Europy, a pełną odpowiedzialność za wierność przekazu ponosi tłumacz.

© Społeczno-Oświatowe Stowarzyszenie Pomocy Pokrzywdzonym i Niepełnosprawnym „Eduktor”, Łomża 2017

Społeczno-Oświatowe Stowarzyszenie Pomocy Pokrzywdzonym i Niepełnosprawnym „Eduktor”

ul. Wojska Polskiego 29A

18-400 Łomża

www.sosedukator.pl

Przekład z języka angielskiego: LIDEX

Redaktor koordynator: Olena Styslavska

Redaktor merytoryczna: Marlena Fałkowska

Redaktor językowa: Renata Faron-Radzka

SPIS TREŚCI

PODZIĘKOWANIA	5
WPROWADZENIE	6
CZĘŚĆ I. ANALIZA WYZWAŃ I MOŻLIWOŚCI ROZWIJANIA KOMPETENCJI	13
Cel	13
Założenia	14
Postawa wobec kontrowersyjnych zagadnień	14
Kontekst	15
Przegląd bibliografii	17
Czym są kontrowersyjne zagadnienia?	18
Dlaczego należy uczyć kontrowersyjnych zagadnień?	20
Jakie wyzwania pojawiają się w nauczaniu kontrowersyjnych zagadnień?	22
W jaki sposób sprostać takim wyzwaniom?	29
Jakiego rodzaju szkolenia i materiały szkoleniowe są aktualnie dostępne?	37
Wnioski	38
Zalecenia	41
ZAŁĄCZNIK I. Kompetencje nauczycieli związane z nauczaniem kontrowersyjnych zagadnień postawy, wiedza, umiejętności)	43
BIBLIOGRAFIA	45
CZĘŚĆ II. PROGRAM SZKOLENIA: PROGRAM SZKOLENIA, REALIZACJA, REZULTATY, ROLA EDUKATORA/TRENERA	49
Rozdział 1. Kontrowersyjne zagadnienia	55
Ćwiczenie 1.1. Wprowadzenie	55
Ćwiczenie 1.2. Wyrażam opinie	60
Ćwiczenie 1.3. Drzewo emocji	64
Ćwiczenie 1.4. Ciepło/zimno	66
Ćwiczenie 1.5. Odprawa bagażu	70
Rozdział 2. Metody nauczania. Stawianie czoła wyzwaniom	74
Ćwiczenie 2.1. Po czyjej jesteś stronie?	76
Ćwiczenie 2.2. Zmiana punktu widzenia	85
Ćwiczenie 2.3. Szkoła na skraju lasu	89

Ćwiczenie 2.4. Na czyimś miejscu	94
Ćwiczenie 2.5. Kawiarnia	97
Ćwiczenie 2.6. Teatr Forum	100
Rozdział 3. Uwagi i ewaluacja. Podsumowanie	104
Ćwiczenie 3.1. Kula śnieżna	104
Ćwiczenie 3.2. Konspekt lekcji	106
Ćwiczenie 3.3. Listy do edukatora/trenera	107
Ćwiczenie 3.4. Drzewo satysfakcji	109

PODZIĘKOWANIA

Partnerzy *Projektu szkoleniowego*:

- Fundacja Obywatelska – partner wiodący (Wielka Brytania);
- Cypryjski Instytut Pedagogiczny, Ministerstwo Kultury i Edukacji (Cypr);
- Centrum Edukacji i Szkoleń Rady Miasta Dublina, Wydział Programów Nauczania (Irlandia);
- Katedra UNESCO ds. Edukacji Obywatelskiej i Edukacji o Prawach Człowieka (Czarnogóra);
- Narodowe Centrum Innowacji i Badań Edukacyjnych (Hiszpania).

Autorzy *Pakietu szkoleniowego*:

- David Kerr i Ted Huddleston – autorzy wiodący (Fundacja Obywatelska, Wielka Brytania);
- Elena Papamichael (Cypryjski Instytut Pedagogiczny, Ministerstwo Kultury i Edukacji, Cypr);
- Mary Gannon (Centrum Edukacji i Szkoleń Rady Miasta Dublina, Wydział Programów Nauczania, Irlandia); Bojka Djukanović (Katedra UNESCO ds. Edukacji Obywatelskiej i Edukacji o Prawach Człowieka, Czarnogóra);
- Rosa Garvín Fernández (Narodowe Centrum Innowacji i Badań Edukacyjnych, Hiszpania).

Partnerzy stowarzyszeni:

- Instytut Rozwoju Edukacji (Albania);
- Centrum Demokracji Wien (Austria);
- Ministerstwo Edukacji Narodowej, Kształcenia Wyższego i Badań (Francja);
- Szwedzka Narodowa Agencja Edukacji (Szwecja).

Redaktorzy *Pakietu szkoleniowego*:

- David Kerr i Ted Huddleston (Fundacja Obywatelska, Wielka Brytania).

WPROWADZENIE

Niniejszy *Pakiet szkoleniowy* stanowi część **programu doskonalenia zawodowego** nauczycieli, opracowanego w celu wspierania i zachęcania edukatorów w szkołach europejskich do nauczania kontrowersyjnych zagadnień.

DLACZEGO PAKIET SZKOLENIOWY JEST POTRZEBNY?

Umiejętność **nawiązywania dialogu** z osobami o odmiennych poglądach, a także poszanowanie tych zasad są podstawami procesu demokratyzacji. Poza tym stanowią niezbędny element ochraniający i wzmacniający wartości demokratyczne, wpływając korzystnie na rozwój kultury, w której respektuje się prawa człowieka.

Warto podkreślić, że młodzi ludzie w Europie rzadko miewają okazje, aby porozmawiać w szkole na kontrowersyjne tematy. Dzieje się tak dlatego, że sporne problemy (np. ekstremizm, przemoc uwarunkowana płcią, wykorzystywanie nieletnich oraz orientacja seksualna) są **zbyt trudne do nauczenia**. Młodzież nie ma szansy wyrazić swoich obaw, nie ma także świadomości tego, co na dany temat sądzą inni ludzie. Często się zdarza, że dla młodych osób jedynym źródłem informacji są rówieśnicy lub media społecznościowe. Może to prowadzić do frustracji, a także wpływać negatywnie na zrozumienie istotnych wyzwań stojących przed społecznością całej Europy. Bez wsparcia pedagogów młodzi ludzie mogą zostać pozbawieni szansy na poznanie potrzebnych sposobów konstruktywnego **radzenia sobie** ze spornymi problemami.

Pomysłodawcami *Pakietu szkoleniowego* są ustawodawcy oraz praktykujący pedagodzy z wielu państw europejskich. Opracowanie tej publikacji wynika z potrzeby zorganizowania **skutecznych szkoleń** dla nauczycieli zajmujących się kontrowersyjnymi zagadnieniami.

DLACZEGO PROBLEMATYKA KONTROWERSYJNYCH ZAGADNIENÍ JEST TAK WAŻNA W CZASACH WSPÓŁCZESNYCH?

W następstwie wielu głośnych aktów przemocy oraz incydentów związanych z zaburzeniem porządku społecznego, które rozegrały się w różnych europejskich krajach, znacznie wzrósł niepokój obywateli tych państw. W ramach **nowego**

podejścia do kwestii kontrowersyjnych – opierającego się na edukacji na rzecz demokracji i praw człowieka – uważa się, że zagadnienia te są **priorytetem** i powinno się je omawiać w szkołach.

Na takie stanowisko wpłynęło wiele czynników (np. zamieszki w Londynie i zamachy terrorystyczne w Norwegii w 2011 czy atak na paryską redakcję tygodnika „Charlie Hebdo” w 2015 roku). Przywołane zdarzenia przyczyniły się do przeprowadzenia całościowej oceny roli szkoły w **rozwoju moralnym** i kształtowaniu **postaw obywatelskich** młodzieży pochodzącej zarówno z krajów dotkniętych terroryzmem, jak i z pozostałych państw europejskich.

Warto zauważyć, że w ciągu ostatnich lat polityka europejska dotycząca edukacji obywatelskiej i edukacji na rzecz praw człowieka **uległa zmianie**. Obecnie nie polega już ona na zdobywaniu wiedzy teoretycznej ani na wykonywaniu ćwiczeń z podręcznika do edukacji obywatelskiej i edukacji na rzecz praw człowieka. Współczesna polityka europejska propaguje edukację polegającą na aktywnym uczeniu się, uczestniczeniu i angażowaniu w **prawdziwe problemy**. Coraz częściej uważa się, że to **działanie** (a nie **zdobycie wiedzy** rozumianej wyłącznie jako przyswajanie informacji) jest skutecznym sposobem kształtowania właściwych postaw obywatelskich, uczenia szacunku do praw człowieka i zrozumienia odmiennych kultur.

Konsekwencją takiej polityki jest fakt, że we wszystkich państwach europejskich kontrowersyjne, a nawet niemożliwe do przewidzenia zagadnienia mają stanowić integralną część programów nauczania poświęconych edukacji obywatelskiej i edukacji na rzecz praw człowieka.

CO TO ZNACZY „KONTORWERSYJNY”?

Zdaniem przedstawicieli państw europejskich biorących udział w projekcie pilotażowym najbardziej trafna definicja „kontrowersyjnych zagadnień” brzmi następująco: **„Mianem kontrowersyjnych zagadnień określamy kwestie wywołujące silne emocje i dzielące opinię publiczną w poszczególnych społecznościach i społeczeństwie ogółem”**.

Sporne problemy mogą mieć charakter zarówno lokalny, jak i globalny oraz dotyczyć różnorodnych kwestii – począwszy od budowania meczetów po redukcję emisji gazów cieplarnianych. Niektóre z nich (np. podziały społeczne

w wielu europejskich krajach) **towarzyszą Europejczykom od lat**. Inne zagadnienia pojawiły się **niedawno** (np. zjawisko radykalizacji wśród islamskiej młodzieży).

Warto zdać sobie sprawę, że natężenie kontrowersyjnych problemów zależy od **miejsca i czasu**. I tak przykładowo w jednym kraju umieszczanie krzyży w klasach może być problematyczne, natomiast w innym państwie jest powszechnie akceptowane. Kłopotliwe kwestie i/lub sytuacje (np. edukacja dwujęzyczna, opłaty za zużycie wody lub noszenie islamskich nakryć głowy) mogą pojawiać się niemal każdego dnia, wzbudzając wiele kontrowersji.

DLACZEGO NAUCZANIE KONTROWERSYJNYCH ZAGADNIEŃ JEST DUŻYM WYZWANIEM?

Kontrowersyjne zagadnienia obejmują **poważne konflikty** interesów, którym często towarzyszy **spór** w zakresie rozumienia podstawowych faktów. Zdarza się też, że problematyczne treści są złożone i nie można ich jednoznacznie wyjaśnić. Trzeba również pamiętać, że sporne zagadnienia wzbudzają silne emocje, niejednokrotnie ustanawiając lub wzmacniając podziały między ludźmi, a także prowadząc do powstawania podejrzeń i utraty zaufania.

Niewątpliwie włączenie kontrowersyjnych problemów w zakres programów nauczania wpłynie na zmianę postawy nauczycieli. **Wielu pedagogów zacznie sobie zadawać pytania** wynikające ze specyfiki nauczania problematycznych treści (np. Jak chronić uczniów pochodzących z różnych środowisk i kultur przed tematami, które mogą mieć dla nich wydzźwięk emocjonalny? W jaki sposób zapobiegać podziałom w klasie? Jak nauczać spornych zagadnień bez posądzenia o brak obiektywizmu? Czym jest wolność akademicka? Jaki jest związek między uczeniem problematycznych zagadnień a wartościami i poglądami wyznawanymi przez nauczycieli?).

Z kolei w kontekście kierowania i zarządzania placówką edukacyjną pojawiają się pytania o politykę szkoły (np. W jaki sposób wspierać nauczycieli w nauczaniu kontrowersyjnych zagadnień? Jakie czynniki umożliwią dalszy dialog w obrębie społeczności szkolnej? Jak propagować wartości realizowane przez szkołę przyjazną uczniom? W jaki sposób monitorować i zapewnić jakość procesów edukacyjnych? Jakie są sposoby radzenia sobie z obawami rodziców/opiekunów prawnych, a także innych osób spoza szkoły?).

W JAKI SPOSÓB PAKIET SZKOLENIOWY POMAGA NAUCZYCIELOM W PRACY PEDAGOGICZNEJ?

Celem *Pakietu szkoleniowego* jest przedstawienie sposobów **radzenia sobie z wyzwaniami** związanymi z nauczaniem kontrowersyjnych zagadnień przy wykorzystaniu materiałów szkoleniowych (jednego z elementów tej publikacji), które służą doskonaleniu zawodowemu nauczycieli.

Zadaniem materiału zawartego w *Pakiecie szkoleniowym* jest pokazanie **nauczycielom**, ile korzyści dla młodych ludzi przynosi nauczanie kontrowersyjnych zagadnień. *Pakiet szkoleniowy* opracowano również w celu rozwijania u pedagogów pewności siebie i kształtowania u nich kompetencji pozwalających na włączenie problematycznych treści do codziennej pracy z młodzieżą (np. przez tworzenie w klasach „**bezpiecznych przestrzeni**” służących uczniom do swobodnego omawiania interesujących ich zagadnień), a także wykorzystanie metod i **strategii nauczania** stymulujących dialog otwarty i pełen szacunku dla drugiego człowieka.

Warto podkreślić, że *Pakiet szkoleniowy* nie zawiera „**błyskawicznych rozwiązań**”. Trzeba mieć także na uwadze, że nie wszystkie problematyczne kwestie można omawiać z uczniami na każdym etapie kształcenia (w każdej grupie wiekowej). Nie ma jednak powodu, aby w szkołach unikać edukowania młodzieży w zakresie kontrowersyjnych problemów. Jest wiele powodów świadczących o tym, że takie działania należy podejmować.

W JAKI SPOSÓB OPRACOWANO PAKIET SZKOLENIOWY?

Pakiet szkoleniowy opracowano w ramach programu projektów pilotażowych – „Prawa człowieka i demokracja w praktyce”. Materiał ten jest efektem wspólnej pracy Rady Europy (RE) oraz Komisji Europejskiej (KE). *Pakiet szkoleniowy* jest zgodny z rekomendacjami *Karty Edukacji Obywatelskiej i Edukacji o Prawach Człowieka* Rady Europy, Programu Edukacji Obywatelskiej i Edukacji o Prawach Człowieka Rady Europy, a także Strategicznych Ram Współpracy w Zakresie Kształcenia i Szkoleń Komisji Europejskiej (ET 2020). Przygotowany materiał odnosi się również do opracowań przygotowanych przez Radę Europy w zakresie edukacji historycznej, międzykulturowej i religijnej, a także rozwiązywania konfliktów bez użycia przemocy.

Pakiet szkoleniowy został opracowany w ramach projektu pilotażowego, wykorzystującego analizę polityki, praktyki i literatury przedmiotu zarówno wszystkich krajów europejskich, jak i państw spoza Europy. Osobami odpowiedzialnymi za stworzenie tej publikacji, wyznaczenie zakresu działań oraz nadzorowanie jego wdrażania są przedstawiciele wielu europejskich krajów.

DLA KOGO JEST PRZEZNACZONY PAKIET SZKOLENIOWY?

Pakiet szkoleniowy jest przeznaczony głównie dla nauczycieli uczących w szkołach. Kontrowersyjne zagadnienia mogą pojawić się na wszystkich etapach kształcenia w szkołach różnego typu, a także podczas nauczania każdego przedmiotu szkolnego (np. edukacji obywatelskiej, społecznej czy przyrodniczej). Z tego względu *Pakiet szkoleniowy* może być przydatny wszystkim pedagogom: tym uczącym w przedszkolach, szkołach podstawowych, ponadpodstawowych oraz w szkołach wyższych.

Treści zawarte w *Pakiecie szkoleniowym* opracowano pod kątem szkoleń rozwijających kompetencje zawodowe pedagogów i/lub szkoleń przygotowujących do wykonywania zawodu nauczyciela. Szkolenia te należy przeprowadzać pod okiem doświadczonego edukatora lub trenera.

Pakiet szkoleniowy stanowi również przydatne narzędzie dla **dyrekcji i innych osób zarządzających szkołami/placówkami edukacyjnymi**. Warto jednak pamiętać, że kontrowersyjne tematy powinny być podejmowane nie tylko podczas zajęć w salach lekcyjnych, lecz także w innych miejscach w szkole (np. na korytarzu, w stołówce, na placu zabaw i w pokoju nauczycielskim).

Godne pochwały jest, że niniejszy *Pakiet szkoleniowy* nie został opracowany pod kątem wyłącznie jednego kraju, dlatego też zamieszczone materiały mogą być wykorzystywane przez **wszystkie państwa europejskie**.

DO JAKIEJ KONCEPCJI NAUCZANIA ODWOŁUJE SIĘ PAKIET SZKOLENIOWY?

Pakiet szkoleniowy bazuje na otwartym podejściu do nauczania i uczenia się, odwołującym się do współpracy. Twórcy tej publikacji szczególną uwagę przykładają do autorefleksji oraz rozsądnego i właściwego działania, zachęcając nauczycieli do

rozważenia, w jakim stopniu wyznawane przez nich wartości i poglądy wpływają na postawę zawodową w zakresie radzenia sobie z kontrowersyjnymi tematami.

Kompetencje zawodowe, na podstawie których został opracowany *Pakiet szkoleniowy*, mają swe źródło w **podstawowych wartościach i celach** przyświecających **Radzie Europy**. Wartości i cele można podzielić na trzy kategorie: postawy (np. autorefleksja), wiedza (np. świadomość roli dialogu w demokracji), umiejętności (np. strategie nauczania i uczenia się).

W JAKI SPOSÓB JEST SKONSTRUOWANY PAKIET SZKOLENIOWY?

Pakiet szkoleniowy składa się z dwóch głównych części:

- Część I. Analiza.
- Część II. Program szkolenia.

Twórcy Analizy, odwołując się do publikacji ukazujących się zarówno w państwach europejskich, jak i w krajach spoza Europy, wykorzystali wyniki badań i rezultaty działań wstępnych w ramach projektu pilotażowego. W części poświęconej Analizie opisano typowe problemy związane z nauczaniem kontrowersyjnych zagadnień, podano możliwe sposoby ich rozwiązywania. Określono także wymagane kompetencje zawodowe i przedstawiono – na przykładzie zestawu ćwiczeń związanych z omawianymi kompetencjami zawodowymi – zalecenia w zakresie doskonalenia zawodowego nauczycieli. Ćwiczenia wraz z precyzyjnymi instrukcjami znajdują się w części drugiej niniejszej publikacji, czyli Programie szkolenia.

W JAKI SPOSÓB POWINNO SIĘ KORZYSTAĆ Z PAKIETU SZKOLENIOWEGO?

Z idealną sytuacją mamy do czynienia wówczas, gdy wykorzystuje się **obie części** *Pakietu szkoleniowego*. Części te uzupełniają się i są ze sobą ściśle powiązane. Nie ma jednak konieczności sięgania łącznie do obu części materiału. *Pakiet szkoleniowy* jest niezwykle **elastyczny** i można z niego korzystać na wiele sposobów.

Części pierwsza – Analiza – uzasadnia sens nauczania kontrowersyjnych tematów i wyjaśnia powody wyboru konkretnych ćwiczeń. Analizę można przeczytać zarówno przed przystąpieniem do ćwiczeń, w ich trakcie lub po wykonaniu działań ćwiczeniowych, jak i łącznie na każdym z tych etapów.

W zasadzie **Program szkolenia** tworzy spójny, niemal **dwudniowy** praktyczny kurs. Materiały szkoleniowe można podzielić na mniejsze partie i przeprowadzić kurs trwający dłużej niż dwa dni. Poszczególne ćwiczenia – w miarę potrzeb – można również wykorzystywać indywidualnie w formie krótkich sesji szkoleniowych.

W JAKI SPOSÓB PAKIET SZKOLENIOWY ODNOSI SIĘ DO BIEŻĄCYCH PRIORYTETOWYCH POTRZEB I ZADAŃ EDUKACYJNYCH?

Materiały zawarte w *Pakiecie szkoleniowym*, jego elastyczność, koncepcja edukacyjna, do której ta publikacja się odwołuje, sprawiają, że można je wykorzystać w odniesieniu do bieżących priorytetowych potrzeb i zadań edukacyjnych. *Pakiet szkoleniowy* w szczególności skupia się na wzmocnieniu roli nauczyciela w promowaniu podstawowych wartości przyświecających Radzie Europy (demokracji, poszanowaniu praw człowieka, norm prawnych i filozofii).

Zdaniem Rady Europy **edukacja stanowi falochron** – zapobiega negatywnym zjawiskom społecznym, takim jak ekstremizm, radykalizacja młodzieży, ksenofobia, dyskryminacja, przemoc i mowa nienawiści, brak zaufania do polityki i polityków, a także konsekwencje kryzysów społecznych i gospodarczych.

CZĘŚĆ PIERWSZA. ANALIZA WYZWAŃ I MOŻLIWOŚCI ROZWIJANIA KOMPETENCJI

CEL

Umiejętność **nawiązywania dialogu** z osobami o odmiennych poglądach oraz poszanowanie innego sposobu myślenia stanowią podstawę procesu demokratyzacji. Ponadto są elementami koniecznymi do ochrony i wzmocnienia wartości demokratycznych, a także rozwijania kultury respektującej prawa człowieka.

Jednak młodzi ludzie w Europie rzadko miewają okazje, aby porozmawiać w szkole na kontrowersyjne tematy, gdyż panuje przekonanie, że zagadnienia, takie jak ekstremizm, przemoc uwarunkowana płcią, wykorzystywanie nieletnich oraz orientacja seksualna są **zbyt trudne do nauczenia**. Młodzi ludzie nie mogą wyrazić swoich obaw, nie wiedzą, co na dany temat sądzą inni. Zdarza się, że młodzież pozyskuje potrzebne informacje od rówieśników lub z mediów społecznościowych. Taka sytuacja może prowadzić do frustracji, a także wpływać negatywnie na zrozumienie istotnych wyzwań stojących przed społecznością całej Europy. W obliczu braku wsparcia pedagogów młodzi ludzie mogą zostać pozbawieni potrzebnych wskazówek i nie zdobędą umiejętności konstruktywnego radzenia sobie z takimi problemami.

Analizie poddano **kluczowe wyzwania** związane z nauczaniem kontrowersyjnych zagadnień w europejskich szkołach, a także wskazano sposoby radzenia sobie z takimi problemami. W szczególności skupiono się na potrzebie rozwijania pewności siebie i kształtowania kompetencji zawodowych nauczycieli zajmujących się nauczaniem kontrowersyjnych zagadnień w szkołach.

Powyższe wskazówki stanowią podstawę wielu zaleceń związanych z opracowaniem nowego **Pakietu szkoleniowego** dotyczącego nauczania kontrowersyjnych zagadnień. Na materiał instruktażowy składają się dwie części: Analiza (część pierwsza) oraz Program szkolenia (część druga).

Opracowanie to ze względu na swą uniwersalność może znajdować zastosowanie we wszystkich państwach europejskich. *Pakiet szkoleniowy* został przetestowany we współpracy z nauczycielami, trenerami i koordynatorami pochodzącymi z kilku państw europejskich.

ZAŁOŻENIA

Część pierwsza – Analiza została opracowana w ramach **programu projektów pilotażowych „Prawa człowieka i demokracja w praktyce”**, który przygotowano wspólnie przez Radę Europy (RE) oraz Komisję Europejską (KE). *Pakiet szkoleniowy* jest zgodny z rekomendacjami *Karty Edukacji Obywatelskiej i Edukacji o Prawach Człowieka* Rady Europy, Programu Edukacji Obywatelskiej i Edukacji o Prawach Człowieka Rady Europy, a także Strategicznych Ram Współpracy w Zakresie Kształcenia i Szkoleń Komisji Europejskiej (ET 2020). Przygotowany materiał odnosi się również do opracowań przygotowanych przez Radę Europy w zakresie edukacji historycznej, międzykulturowej i religijnej, a także rozwiązywania konfliktów bez użycia przemocy.

Pakiet szkoleniowy został opracowany w ramach projektu pilotażowego i wykorzystuje analizę polityki, praktyki i literatury przedmiotu zarówno wszystkich krajów europejskich, jak i państw spoza Europy. Osobami odpowiedzialnymi za stworzenie *Pakietu szkoleniowego*, wyznaczenie zakresu działań oraz nadzorowanie jego wdrażania są przedstawiciele wielu europejskich krajów.

POSTAWA WOBEC KONTROWERSYJNYCH ZAGADNIĘĆ

Pakiet szkoleniowy propaguje otwarte, oparte na współpracy, podejście do nauczania i uczenia się. Autorzy tej publikacji zwracają uwagę na szczególną rolę **autorefleksji** oraz **rozsądnego działania**, zachęcając nauczycieli do zastanowienia nad wpływem wyznawanych przez nich wartości i poglądów na postawę zawodową i praktyki w zakresie radzenia sobie z problematycznymi tematami.

Twórcy *Pakietu szkoleniowego* podkreślają również, jak ważne jest tworzenie „**bezpiecznego środowiska**” w szkołach, gdzie uczniowie – wspierani i wspomagani przez nauczycieli – mogą otwarcie rozmawiać na kontrowersyjne tematy. W takim otoczeniu młodzież lepiej radzi sobie z różnicą poglądów. Przyjazne środowisko pozwala również rozładować napięcie i pokazuje, że warto rozwiązywać konflikty bez użycia przemocy. Bezpieczne otoczenie stymuluje autorefleksję, skłania do słuchania innych i nawiązywania dialogów międzykulturowych. W przyjaznym otoczeniu przedstawiciele mniejszości zabierają głos, kształtuje się wzajemna

tolerancją, szacunek i bardziej krytyczne podejście do informacji przekazywanych w mediach.

KONTEKST

Na takie stanowisko wpłynęło wiele czynników (np. zamieszki w Londynie i zamachy terrorystyczne w Norwegii w 2011 czy atak na paryską redakcję tygodnika „Charlie Hebdo” w 2015 roku). Przywołane zdarzenia przyczyniły się do przeprowadzenia całościowej oceny roli szkoły w **rozwoju moralnym** i kształtowaniu **postaw obywatelskich** młodzieży pochodzącej zarówno z krajów dotkniętych terroryzmem, jak i z pozostałych krajów europejskich.

Warto zauważyć, że w ciągu ostatnich lat polityka europejska dotycząca edukacji obywatelskiej i edukacji na rzecz praw człowieka **uległa zmianie**. Obecnie nie polega już ona na zdobywaniu wiedzy teoretycznej ani na wykonywaniu ćwiczeń z podręcznika do edukacji obywatelskiej i edukacji na rzecz praw człowieka. Współczesna polityka europejska propaguje edukację polegającą na aktywnym uczeniu się, uczestniczeniu i angażowaniu w „**prawdziwe**” problemy. Coraz częściej uważa się, że to **działanie** (a nie **zdobycie wiedzy** rozumianej wyłącznie jako przyswajanie informacji) jest skutecznym sposobem kształtowania właściwych postaw obywatelskich, uczenia szacunku do praw człowieka i zrozumienia odmiennych kultur.

Konsekwencją takiej polityki jest fakt, że we wszystkich państwach europejskich kontrowersyjne, a nawet niemożliwe do przewidzenia zagadnienia mają stanowić integralną część programów nauczania poświęconych edukacji obywatelskiej i edukacji na rzecz praw człowieka.

Twórcy *Pakietu szkoleniowego* zdają sobie sprawę, że włączenie problematycznych treści do programów nauczania wpłynie na zmianę postępowania nauczycieli. Na pewno **wielu z pedagogów zacznie sobie zadawać pytania**:

- W jaki sposób reagować na **przeciwstawne poglądy** uczniów, którzy są przekonani o swojej racji? Czy należy opowiadać się po stronie któregoś z uczniów? Jakie działania ma podejmować nauczyciel, aby nie iść na ustępstwa względem młodzieży? Co powinien robić pedagog, aby uczniowie nie zauważyli, że jego działanie ma „ukryty cel”?
- Jak **ochronić uczniów** pochodzących z różnych środowisk i kultur

w zetknięciu z tematami wiążącymi się z ich rodziną lub osobistymi przekonaniami, a które mogą mieć dla młodych ludzi **wydźwięk emocjonalny**? W jaki sposób postępować z uczniami, aby ich nie zawstydząć i nie sprawiać, aby czuli się pokrzywdzeni, wyobcowani i nie padali ofiarami nękania i zastraszania?

- W jaki sposób **rozładowywać napięcie** i nie pozwalać, aby dyskusja wymykała się spod kontroli? Jakie działania podejmować, aby w zespole klasowym zachować porządek pozwalający uczniom na swobodne wypowiedzianie się?
- W jaki sposób zachęcać uczniów do **wysłuchiwania opinii osób o przeciwstawnym światopoglądzie**? Jak nauczyć młodych ludzi szacunku i zrozumienia wobec ludzi myślących inaczej?
- Jak **obiektywnie** nauczać kontrowersyjnych zagadnień w sytuacji braku dostatecznej wiedzy szczegółowej i wiarygodnych źródeł? Jakie działania powinien podejmować pedagog, aby nie mieć poczucia, że wybiera drogę ustępstw względem uczniów? Co należy robić, aby nie być krytykowanym za stronnictwo lub niekompetencję?
- W jaki sposób odpowiadać na **nieoczekiwane pytania** związane z kontrowersyjnymi zagadnieniami? Jak radzić sobie z **przykrymi komentarzami** w taki sposób, by nauczyciel postąpił uczciwie, a uczniowie nie poczuli się pokrzywdzeni lub urażeni?

W niniejszym *Pakiecie szkoleniowym* pojawiają się również pytania dotyczące **polityki szkoły**:

- W jaki sposób dyrekcja szkoły/osoby zarządzające placówką edukacyjną mogą **wspierać nauczycieli** w nauczaniu kontrowersyjnych zagadnień?
- W jaki sposób kontrolować **przenoszenie się dyskusji** na kontrowersyjne tematy z sal szkolnych na korytarze, place zabaw i inne miejsca w szkole?
- W jaki sposób rozwijać i propagować w szkole **kulturę wsparcia i demokracji**?
- W jaki sposób radzić sobie z **obawami rodziców i innych** członków społeczeństwa lub mediów rozważających słuszność nauczania kontrowersyjnych zagadnień w szkołach i/lub zasadność wybranych metod nauczania do omawiania problematycznych kwestii?

Na podstawie wielu publikacji opracowano odpowiedzi na powyższe pytania. Zamieszczono je w kolejnym rozdziale. Szczególną uwagę zwrócono na następujące problemy:

- Zdefiniowanie pojęcia „kontrowersyjnego zagadnienia”;
- Wskazanie argumentów przemawiających za nauczaniem kontrowersyjnych zagadnień;
- Określenie wyzwań związanych z nauczaniem kontrowersyjnych zagadnień;
- Wskazanie sposobów radzenia sobie z problemami wynikającymi z nauczania kontrowersyjnych treści;
- Omówienie jakości i dostępności szkoleń zawodowych związanych z nauczaniem problematycznych zagadnień.

PRZEGLĄD BIBLIOGRAFII

Na przestrzeni ostatnich trzydziestu lat nastąpił powolny, ale stały wzrost liczby publikacji zachęcających do nauczania kontrowersyjnych zagadnień w ramach edukacji obywatelskiej i edukacji na rzecz praw człowieka, a także podkreślających istotne wyzwania stojące przed nauczycielami zajmującymi się w szkole takimi zagadnieniami. Są to zarówno **publikacje książkowe** [np. Berg, Graeffe, Holden, (2003); Claire, Holden (red), (2007); Cowan, Maitles, (2012); Hess, (2009); Stradling, Noctor, Baines, (1984)] czy **artykuły w czasopismach** [np. Ashton, Watson, (1998); Clarke, (1992); Dearden, (1981); Kelly, (1986); Soley, (1996); Wilkins, (2003)], jak i cały szereg **praktycznych wskazówek** oraz **materiałów dla nauczycieli udostępnianych w internecie** [np. CitizED, (2004); Huddleston, Kerr, (2006); *Teachers*, (2012); Clarke, (2001); Crombie, Rowe, (2009); Fiehn, (2005); LSN, (2006); Oxfam, (2006); Richardson, (2011) itp.].

Autorzy i współtwórcy publikacji uważają, że nauczanie kontrowersyjnych zagadnień powinno odegrać ważną rolę w przygotowaniu młodych obywateli do włączenia się w życie społeczeństwa. Uczestnictwo w procesie omawiania problematycznych kwestii jest doskonałą okazją do uczenia młodzieży, w jaki sposób podejmować demokratyczny dialog z osobami o innych poglądach. Podejmowanie spornych problemów w trakcie zajęć z uczniami stanowi jedną z piętnastu kompetencji, które powinien posiadać nauczyciel każdego przedmiotu na poszczególnych etapach kształcenia. Powyższy model kompetencji został

opracowany pod patronatem Rady Europy i szczegółowo opisany w publikacji *Edukacja obywatelska i edukacja na rzecz praw człowieka jako zadanie wszystkich nauczycieli. Opis kompetencji nauczycielskich i sposobów ich rozwijania* (Keating-Chetwynd, 2009).

Inną istotną kwestią w pracy nauczycieli jest **umiejętność rozwijania u uczniów analitycznego i krytycznego myślenia**. Zdolność ta uwidacznia się m.in. w analizie materiałów źródłowych, rozpoznawaniu stroniczych treści, a także stymulowaniu **rozwaju języka**. Trzeba wyraźnie podkreślić, że prowadzenie w szkołach dyskusji na kontrowersyjne tematy wiąże się nierozzerwalnie z rozwojem języka uczniów (pisanie, słuchanie i mówienie). Im bardziej język młodzieży jest rozwinięty, tym łatwiej ona radzi sobie z wyszukiwaniem i porządkowaniem informacji pochodzących z różnych źródeł. Uczniowie, którzy posiadają duży zasób słownictwa, nie mają problemów z wykorzystywaniem zdobytych informacji do sformułowania rzeczowych argumentów, a także z ich przedstawieniem innym osobom. Warto uzmysłwić sobie, że jeśli uczniowie dysponują niezbyt rozwiniętymi umiejętnościami językowymi, to istnieje większe prawdopodobieństwo, że omawianie kontrowersyjnych zagadnień będzie dla tych młodych ludzi zbyt trudne. Wobec niemożności wyrażenia swojego zdania, a także z obawy przed brakiem argumentów uczniowie mogą posunąć się do słownych docinków i agresywnego języka.

CZYM SĄ KONTROWERSYJNE ZAGADNIENIA?

Termin ten jest stosowany w wielu dziedzinach nauki, co wpływa na wieloaspektowość jego interpretowania. Według autorów niniejszej publikacji najbardziej trafna definicja brzmi następująco: „**Kontrowersyjne zagadnienia to takie, które wywołują silne emocje i dzielą społeczność i społeczeństwa**”.

Zazwyczaj problematyczne zagadnienia, niejednokrotnie bardzo złożone, obejmują kwestie sporne związane ze światopoglądem albo bieżącymi sprawami wywołującymi silne emocje. Do podziału społeczeństwa przyczyniają się zarówno różne sposoby wyjaśniania spornych zjawisk, jak i rozwiązania oparte na odmiennych poglądach oraz wartościach i/lub sprzecznych interesach.

Kontrowersyjne zagadnienia mogą wywoływać **silne emocje** zarówno w szkole, jak i poza nią. Taka sytuacja stanowi największą trudność w nauczaniu problematycznych treści. Według wielu obserwatorów cechą charakterystyczną

kontrowersyjnych kwestii jest ich „wrażliwość polityczna”. Pod tym pojęciem kryje się tendencja do wzbudzania nieufności opinii publicznej, wywoływania gniewu i obaw wśród uczniów, rodziców, pracowników szkoły, przywódców religijnych, przedstawicieli lokalnych władz, a nawet wśród samych nauczycieli (Stradling, Noctor, Baines, 1984, s. 2).

Warto wskazać dwa główne rodzaje kontrowersyjnych zagadnień:

- problemy **towarzyszące Europejczykom od dawna** (dotyczące podziałów społecznych, konfliktów między różnymi grupami społecznymi w wielu europejskich krajach);
- problemy **pojawiące się od niedawna** (np. nasilający się ekstremizm religijny, przemoc, indoktrynacja i radykalizacja wśród młodych Europejczyków, wzrost liczby przypadków wirtualnego nękania i kradzieży tożsamości).

Każdy z przywołanych rodzajów problematycznych kwestii stanowi wyzwanie dla nauczycieli. Choć – o czym nie należy zapominać – w każdym przypadku nacisk jest położony na zupełnie inne problemy. W przypadku zagadnień towarzyszących Europejczykom od dawna pedagodzy powinni zwrócić uwagę na to, aby w niestereotypowy sposób przedstawić młodzieży dany problem, poszukać nowych argumentów, a jednocześnie nie doprowadzić do wyobcowania pewnych grup lub jednostek.

Z kolei w przypadku kwestii, które pojawiły się niedawno, wyzwaniem może być reagowanie na spontanicznie sprowokowane dyskusje, a także znajdowanie wiarygodnych informacji na temat danego zagadnienia i postawy, jaką powinien przyjąć nauczyciel.

Zarówno **stosunek do kontrowersyjnych zagadnień, jak i postawa wobec problematycznych kwestii może się zmieniać.**

Sprawy/zjawiska, które są uznane za kontrowersyjne, po pewnym czasie przestaną bulwersować. Podobna sytuacja ma miejsce, gdy w jednym państwie/kulturze coś jest problematyczne, natomiast w innym kraju nie wywołuje żadnych sporów. Przykładowo w Stanach Zjednoczonych bardzo problematyczną kwestią jest system opieki zdrowotnej finansowany przez państwo. Tymczasem w Europie temat ten nie wzbudza zbyt wielu kontrowersji (Hess, 2009). Warto podkreślić, że w programach nauczania niektórych państw europejskich (w odróżnieniu od innych krajów) zwraca się większą uwagę na wyjaśnienie kwestii

związanych z orientacją seksualną i różnicami religijnymi. Nie można pomijać także faktu, że problemy wzbudzające kontrowersje w jednej szkole, a nawet w tej samej klasie, mogą być zupełnie neutralne w innej placówce/w innym zespole uczniów (Stradling, Noctor, Baines, 1984).

Z racji tak odmiennego podejścia do spraw problematycznych do tej pory nie starano się **dzielić** kontrowersyjnych zagadnień **na różne kategorie**. Wyjątek stanowi publikacja *Teaching Controversial Issues*, której autorzy dokonali rozróżnienia spornych kwestii w zależności od:

- wydarzenia,
- powodu zaistniałej sytuacji
- planowanego celu,
- podejmowania odpowiednich działań,
- możliwych konsekwencji takich działań (Stradling, Noctor, Baines, 1984, s. 2–3).

Twórcy *Teaching Controversial Issues* rozróżnili również zagadnienia **pobieżnie kontrowersyjne** od zagadnień **nieodłącznie kontrowersyjnych**. Problem kwestii pobieżnie spornych można rozwiązać, powołując się na dowody. Zagadnienia nieodłącznie problematyczne odnoszą się do konfliktów w zakresie fundamentalnych przekonań lub opinii wartościujących. Niestety takie problemy o wiele trudniej jest rozwiązać (Stradling, Noctor, Baines, 1984, s. 2).

DLACZEGO NALEŻY UCZYĆ KONTROWERSYJNYCH ZAGADNIEŃ?

Autorzy *Teaching Controversial Issues* wskazali dwie kategorie powodów, dla których należy nauczać kontrowersyjnych zagadnień. Badacze wyróżnili powody oparte na rezultatach i na procesie.

A. Powody oparte na rezultatach

Zagadnienia należące do tej kategorii są istotne ze względu na to, że odnoszą się do „najważniejszych problemów społecznych, politycznych, gospodarczych lub moralnych współczesnego świata” lub są „w bezpośredni sposób związane z życiem uczniów” (Stradling, Noctor, Baines, 1984, s. 3). W Wielkiej Brytanii w 1998 roku opublikowano Raport Cricka, który w następujący sposób uzasadnia konieczność nauczania kontrowersyjnych zagadnień: „[...] Kontrowersyjne zagadnienia mają duże

znaczenie same w sobie, więc pomijanie ich i nie rozmawianie na ich temat sprawia, że w edukacji młodych ludzi tworzy się ogromna, znamienna luka” (Crick Report, 1998).

Poza tym nauczanie spornych treści w szkołach jest kluczowe nie tylko dlatego, że zdobywanie wiedzy samo w sobie jest wartościowe, lecz także w celu zniwelowania stereotypowych i niejasnych sposobów przedstawiania pewnych zagadnień w mediach. Elaine Scarratt i Jon Davison (2012, s. 162) zauważyli, że: „Wskutek przemian, jakie dokonały się w środkach masowego przekazu, dzieci są narażone na zetknięcie z delikatnymi kwestiami wymagającymi omówienia i demistyfikacji”.

Z racji rozpowszechnienia środków masowego przekazu uczniowie od najmłodszych lat mają do nich dostęp. Oznacza to, że argumentacja podana przez Scarratt i Davisona w 2012 roku jest o wiele bardziej trafna niż w 2007.

B. Powody oparte na procesie

W przypadku **powodów opartych na procesie** ważne jest nie tyle samo argumentowanie nauczania kontrowersyjnych zagadnień, co kształtowanie kompetencji, postaw obywatelskich i zachowań mogących być ich źródłem. Przyczyny te mogą być:

- **Związane z danym tematem** (np. świadomość tego, że nie należy się obawiać kontrowersyjnych kwestii, ponieważ stanowią one nieodłączny element życia w demokratycznym społeczeństwie; umiejętność omawiania problematycznych zagadnień w kulturalny i efektywny sposób; świadomość, że w demokracji liczą się poglądy wszystkich; Hess, 2009, s. 162).
- **Interdyscyplinarne** (np. znajomość języka i komunikatywność; pewność siebie i zdolności interpersonalne [Claire, Holden, 2007]; rozwinięta umiejętność myślenia i nawiązywania dialogu [Wegerif, 2003]; przetwarzanie informacji; rozsądek; dociekliwość; myślenie twórcze i umiejętność dokonania oceny [Lambert, Balderstone, 2010, s. 142]).
- **Postawa obywatelska** (np. wzmożone zainteresowanie polityką [Soley, 1996]; uznawanie wartości prodemokratycznych; wzrost zaangażowania w życie polityczne [Hess, 2009, s. 31]; większa wiedza o społeczeństwie; silniejsza chęć omawiania spraw publicznych poza szkołą; częstsze deklarowanie przez uczniów

chęci głosowania w wyborach, a w przyszłości pracy jako wolontariusze [Levine, Gibson i in., 2003; zob. też Hess, 2009, s. 28]).

JAKIE WYZWANIA NIESIE NAUCZANIE KONTROWERSYJNYCH ZAGADNIĘŃ?

Wyzwania wynikające z nauczania kontrowersyjnych zagadnień można przyporządkować do pięciu głównych kategorii:

- A.** Styl nauczania.
- B.** Ochrona uczniów wobec tematów mogących mieć dla młodych ludzi wydźwięk emocjonalny.
- C.** Atmosfera w klasie oraz kontrola nad zespołem klasowym.
- D.** Brak specjalistycznej wiedzy.
- E.** Umiejętność radzenie sobie ze spontanicznymi pytaniami i komentarzami.

A. Styl nauczania

Nauczanie kontrowersyjnych zagadnień różni się od przekazywania młodzieży treści właściwych dla typowego materiału dydaktycznego. Podczas zajęć poświęconych omawianiu problematycznych spraw nie ma miejsca na akademicki dystans, który sprawdza się w innych przypadkach. Na proces nauczania i uczenia się spornych kwestii zawsze będą wpływały postawy i poglądy nauczycieli, ale także reakcje uczniów, które można zaobserwować w klasie. Zachowanie pełnej neutralności zarówno przez pedagogów, jak i przez młodzież jest w tym przypadku praktycznie niemożliwe (Stradling, Noctor, Baines, 1984).

Z tego względu powszechnie uważa się, że jednym z największych problemów związanych z nauczaniem kontrowersyjnych zagadnień jest **ryzyko utraty obiektywizmu** (np. Raport Cricka, 1998; PSHE Association, 2013; Oxfam, 2006). W niektórych przypadkach za trudność uznaje się już nie tyle samo ryzyko utraty obiektywizmu, co obawy związane z oskarżeniem o jego brak. Wielu badaczy twierdzi, że przyczyna takich lęków jest zakorzeniona w kulturze odpowiedzialności charakteryzującej niektóre współczesne systemy edukacyjne (Clarke, 2001).

Diana Hess w publikacji *Controversy in the Classroom: The Democratic Power of Discussion (Critical Social Thought)* zwraca uwagę, że choć większość takich obaw jest bezpodstawna, to jednak w niektórych przypadkach niepokój może być

uzasadniony. Hess ilustruje swoje stanowisko, przywołując przykład nowojorskich nauczycieli. Niektórzy z pedagogów otrzymali reprimendę, a inni nawet zostali zwolnieni za omawianie kontrowersyjnej sprawy ataków z 11 września 2001 roku (Hess, 2009, s. 25). Kilka lat temu brytyjski urząd ds. kontroli instytucji oświatowych, Ofsted, ukarał część szkół za zbyt małe zaangażowanie w zahamowanie zjawiska odwiedzania przez uczniów – w trakcie godzin szkolnych – stron internetowych, które poświęcono islamskiemu ekstremizmowi, a także zapobieganie komunikowaniu się młodzieży z innymi młodymi osobami za pośrednictwem mediów społecznościowych. W wyniku takich kontroli Ofsted zmienił ocenę wielu szkół, doprowadzając do tego, że niektóre z nich straciły swoją pozycję. W konsekwencji z placówek cieszących się znakomitą opinią stały się miejscami nieodpowiednimi dla młodzieży. Podejrzewano bowiem, że te szkoły nie są w stanie zapewnić uczniom bezpieczeństwa („The Guardian”, 2014).

W literaturze poświęconej problemowi kontrowersyjnych zagadnień sporo uwagi poświęcono stylowi nauczania, który pozwala zminimalizować **ryzyko utraty obiektywizmu lub posądzenie o taką utratę** w trakcie nauczania spornych treści. Zdaniem badaczy najważniejsze, aby nauczyciele skonfrontowali własne doświadczenia i poglądy, a przed wszystkim zastanowili się nad zasadnością dzielenia się swoimi spostrzeżeniami z uczniami. Równie istotne jest uświadomienie pedagogom, w jaki sposób mogą sobie radzić z doświadczeniem i poglądami uczniów, zwłaszcza w sytuacji, gdy młodzi ludzie i/lub ich rodziny mogą być w pośredni lub bezpośredni sposób zaangażowani w kontrowersyjny temat/zjawisko/sytuację.

Autorzy publikacji *Teaching Controversial Issues* wyróżnili cztery odpowiednie style nauczania (Stradling, Noctor, Baines, 1984, s. 112–113). W kolejnych edycjach tekst został uzupełniony o jeszcze dwa, które uwzględniały częste i rzadkie postawy nauczyciela wobec nauczania kontrowersyjnych zagadnień (Crick Report, 1998):

- **Neutralny przewodniczący** – podejście tego typu zakłada, że nauczyciel powstrzyma się od wyrażania jakichkolwiek opinii i osądów, pełniąc wyłącznie rolę moderatora dyskusji. Dzięki takiej postawie można zminimalizować nadmierny wpływ pedagogów na zdanie młodzieży. Trzeba sobie jednak uświadomić, jak trudno nauczycielowi jest zachować neutralność, zwłaszcza w sytuacji, gdy któryś z uczniów wyraża poglądy wynikające z jego ignorancji, a także gdy takie opinie wzmacniają negatywne postawy i uprzedzenia.

Zdaniem innych podejście neutralnego przewodniczącego przyjęte przez pedagoga może wzbudzać u uczniów wątpliwość co do wiarygodności jego zachowania.

- **Zrównoważone podejście** – wymaga od nauczyciela przedstawienia – w możliwie jak najbardziej przekonujący sposób (bez wyjawiania własnego stanowiska na daną kwestię) – wielu różnych poglądów na określoną sprawę. Ogromną zaletą takiego stanowiska jest pokazanie, że żadne z kontrowersyjnych zagadnień nie jest jednoznaczne. Ponadto dużym walorem zrównoważonego podejścia jest przedstawianie pomysłów i argumentów, których uczniowie samodzielnie nie byłiby w stanie wskazać, a także założenie, że wszystkie opinie brzmią równie rozsądnie i są poparte dowodami. Jednak przy charakterystyce tego stanowiska wobec nauczania kontrowersyjnych poglądów nie wolno zapomnieć o tym, że nauczyciel może dawać przyzwolenie na wyrażanie bardzo skrajnych opinii, które w dalszej konsekwencji wzmacniają istniejące uprzedzenia.
- **Adwokat diabła** – ten typ podejścia opiera się na świadomym przyjęciu przez nauczyciela stanowiska przeciwstawnego poglądom uczniów. Taka postawa nauczyciela z jednej strony daje **uczniom szansę** wyrażenia rozmaitych poglądów i wnikliwego zastanowienia się nad nimi. Jednak przez pomyłkę może zdarzyć się tak, że pedagog będzie utożsamiany z niektórymi opiniami wyrażanymi przez niego na potrzeby lekcji. Przy tym podejściu może nastąpić również wzmocnienie istniejących uprzedzeń, jeżeli któreś ze stanowisk zostanie wyjątkowo dobrze uargumentowane.
- **Zdeklarowane zaangażowanie** – ten typ postawy wymaga od nauczycieli na pewnym etapie omawiania zagadnienia wyjawienia własnych poglądów. Dzięki takiemu podejściu uczniowie są świadomi uprzedzeń i nastawienia pedagoga, poznają także model reagowania na kontrowersyjne zagadnienia. Może się zdarzyć tak, że młodzież zaakceptuje dany punkt widzenia tylko dlatego, że podobnie myśli nauczyciel.
- **Sojusznik** – w tym przypadku od nauczyciela wymaga się, aby opowiedział się po stronie ucznia lub grupy uczniów. Dzięki temu słabsze jednostki lub zmarginalizowane grupy mogą się swobodnie wypowiedzieć, a wszyscy uczniowie poznają, w jaki sposób przedstawiać i rozwijać argumenty. Jednak

przy tym typie podejścia do kontrowersyjnych zagadnień uczniowie mogą również odnieść wrażenie, że nauczyciel faworyzuje niektóre grupy lub wykorzystuje dyskusję w celu propagowania własnych poglądów.

- **Oficjalne stanowisko** – od nauczyciela wymaga się rozpowszechniania poglądów narzuconych przez organa władzy publicznej. Nauczanie kontrowersyjnych zagadnień zostaje w ten sposób oficjalnie uzasadnione, a nauczycielowi nie grożą żadne oskarżenia ze strony władz. W przypadku gdy nauczyciel wyznaje inne poglądy niż te propagowane przez władzę publiczną, może on mieć poczucie, że idzie na pewne ustępstwa. Przy takim podejściu pedagoga – zdaniem uczniów – dyskusja traci sens, ponieważ cała debata skupia się tylko na jednym spojrzeniu na kontrowersyjne sprawy.

B. Ochrona uczniów w obliczu tematów mogących mieć dla nich wydźwięk emocjonalny

Kolejnym wyzwaniem w trakcie nauczania kontrowersyjnych zagadnień jest obawa przed wywieraniem negatywnego wpływu na **emocje i poczucie własnej wartości uczniów**.

Panuje powszechne przekonanie, że **przyzwolenie na swobodne wypowiedzianie się** na temat danego zagadnienia oznacza akceptowanie całej palety skrajnych poglądów i postaw. Istnieje przez to ryzyko, że niektórzy uczniowie mogą poczuć się urażeni, szykanowani lub lekceważeni. W efekcie taka sytuacja może doprowadzić do aktów wrogości i rozłamów w zespole klasowym lub poza nim (Crombie, Rowe, 2009).

Autorzy *Controversial issues: To teach or not too teach? That is the question* (Philpott, Clabough, McConkey, Turner, 2011) zauważyli, że największym problemem nauczycieli jest **dezaprobatą, z jaką uczniowie odnoszą się do rówieśników** podczas omawiania kontrowersyjnych zagadnień. W przeprowadzonej analizie nauczyciele wykazywali, że młodzież często reagowała emocjonalnie i czuła się atakowana, traktując komentarze kolegów z klasy jako obraźliwe. Taka sytuacja miała miejsce podczas omawiania kwestii związanych z wyznaniem i problemów wynikających z różnicy kultur.

Zdarzało się, że uczniowie **czuli się atakowani przez nauczyciela** już przez sam fakt omawiania problematycznego zagadnienia. Młodzież traktowała tę sytuację jako próbę zaprezentowania jej w złym świetle lub stygmatyzowania jej poglądów

mianem „niepoprawnych politycznie”. Twórcy *Controversial issues: To teach or not too teach? That is the question* (Philpott, Clabough, McConkey, Turner, 2011) przywołują przykład ucznia, który nie chciał wziąć udziału w dyskusji na temat islamu, bo uważał, że nauczyciel próbuje „zdyskredytować jego wyznanie”. Takie sytuacje zdarzają się coraz częściej w wielu europejskich krajach, zwłaszcza w dużych miastach, w których społeczności i szkoły, są – na skutek zjawiska migracji – o wiele bardziej różnorodne pod względem wyznań i kultur.

W takich przypadkach istnieje ryzyko, że młodzi ludzie będą **autocenzurowali** swoje wypowiedzi albo nawet **odmawiali uczestnictwa w procesie uczenia się**. Ich postawa będzie konsekwencją tego, że poczują się zastraszeni lub nękanii. Zachowanie młodzieży może także wynikać z obaw przed jej stygmatyzowaniem, prowadzącym do zarzucenia takim uczniom „niepoprawności politycznej” lub wykluczenia przez rówieśników (Crombie, Rowe, 2009).

C. Atmosfera w klasie oraz kontrola nad zespołem klasowym

Trzecim problemem związanym z nauczaniem kontrowersyjnych zagadnień jest kwestia **atmosfery w klasie i kontroli nad zespołem klasowym**, a także obawa przed **zbyt burzliwą debatą**. Gdy w grę wchodzi silne emocje, uczniowie mogą zajmować przeciwstawne stanowiska. Taka sytuacja sprzyja narastaniu wrogości i zagraża utrzymaniu właściwej atmosfery i dyscypliny w klasie. W każdym momencie między uczniami może nastąpić eskalacja konfliktu, który wymknie się spod kontroli. Przywołane zdarzenie może narazić zarówno **autorytet pedagoga**, jego pozycję zawodową, reputację, jak i przyszłe relacje między nim a jego podopiecznymi. W skrajnych przypadkach uczniowie, rodzice lub inni przedstawiciele społeczności mogą zgłaszać skargi na nauczyciela. W wielu przypadkach doprowadza to do badania sprawy przez urzędników państwowych, a w dalszej konsekwencji do udzielenia nauczycielowi nagany lub zwolnienia go z pracy.

Utrzymanie właściwej atmosfery i kontroli w zespole klasowym może sprawiać szczególnie duże problemy przyszłym pedagogom i/lub tym z nich, którzy dopiero rozpoczęli pracę z młodzieżą. Z tego względu w poradnikach dotyczących nauczania kontrowersyjnych zagadnień podkreśla się, jak ważne jest opracowanie **strategii, która pozwoli uniknąć konfrontacji** w zespole klasowym, a także zapobieganie niekontrolowanej dyskusji odbywającej się również poza murami szkoły (CDVEC, 2012).

Powyższe wnioski potwierdzają fakt, że kwestia utrzymania kontroli nad atmosferą panującą w zespole klasowym staje się problematyczna w kontekście prowadzenia dyskusji z udziałem uczniów. Taka sytuacja nie zaskakuje, ponieważ prowadzenie debaty może być trudne dla wszystkich nauczycieli bez względu na ich staż pracy czy dotychczasowe doświadczenie. Kierowanie dyskusją wymaga wysokorozwiniętych umiejętności, starannego przygotowania i ciągłej praktyki w udzielaniu kompromisowych odpowiedzi, a także umiejętności błyskawicznego reagowania (Huddleston, Rowe, 2015).

Równie istotnym problemem – choć niepodjętym tak często jak zjawisko wymykania się debaty spod kontroli nauczyciela – jest **zbyt małe zaangażowanie się uczniów w dyskusję**. Autorzy publikacji *Teaching Controversial Issues* (Stradling, Noctor, Baines, 1984) zauważają, że młodzież może wykazywać się ogromną **obojętnością** w stosunku do zagadnienia wywołującego skrajne emocje u innych ludzi. Taka postawa młodych ludzi stanowi szczególnie duże wyzwanie w przypadku omawiania kontrowersyjnych zagadnień towarzyszących Europejczykom od dawna, ponieważ wszelkie argumenty są powtarzane od lat i nie wzbudzają już zainteresowania uczniów lub nauczycieli. Przed pedagogami stoi więc zadanie dotyczące nie tylko radzenia sobie z obojętnością uczniów, lecz także sytuacji, w których wyraża się **bezwzględnie jednomyślną opinię** (Stradling, Noctor, Baines, 1984, s. 11).

D. Brak specjalistycznej wiedzy

Nauczanie kontrowersyjnych zagadnień jeszcze bardziej komplikuje fakt, że są to kwestie bardzo **złożone i podlegające ciągłym zmianom**. Omawianie problematycznych kwestii wymaga od nauczyciela specjalistycznej wiedzy, której nie wymaga nauczanie żadnego innego przedmiotu szkolnego. Powszechnie uważa się, że do właściwego poznania złożoności niektórych zagadnień spornych problemów należy mieć „przynajmniej dostateczną wiedzę o czynnikach gospodarczych, socjologicznych, politycznych, historycznych i psychologicznych związanych z danym zagadnieniem” (Stradling, Noctor, Baines, 1984, s. 3). Zdobycie takich umiejętności jest szczególnie dużym wyzwaniem w przypadku zjawisk, które **pojawiły się niedawno**, ponieważ są one często jeszcze nie do końca ukształtowane. Nauczycielom sprawia trudność bieżące śledzenie tych zdarzeń/sytuacji, a także rozumienie ich istoty i dalszego rozwoju.

Według autorów publikacji *Teaching Controversial Issues* wspomniane zjawiska są tak nowe, że „jest bardzo trudno znaleźć związane z nimi materiały dydaktyczne, które w odpowiedni i zrównoważony sposób wspomagałyby dyskusję w klasie”. Nauczyciele muszą czerpać informacje ze źródeł, które – z dużym prawdopodobieństwem – są „stronnicze, niekompletne i sprzeczne” (Stradling, Noctor, Baines, 1984, s. 4). Zadanie pedagogów jest tym trudniejsze, że współcześnie liczba komentarzy odnoszących się do wydarzeń bieżących, pojawiających się w mediach i na portalach społecznościowych, jest bardzo duża.

Clarke (2001) zwraca uwagę, że nauczycieli nie zniechęca wyłącznie złożoność zagadnień, ale i nieznamość tematu. Bardzo często zdarza się tak, że dla pedagoga żyjącego w mieście, ale pracującego w wiejskiej szkole, omówienie sytuacji pogwałcenia praw człowieka w jakimś odległym miejscu na świecie jest niezwykle trudne. Podobnych problemów doświadcza też nauczyciel, który podczas zajęć z młodzieżą ma interpretować zapisy wspólnej europejskiej polityki rolnej (CAP). Na wiele przeszkód może natrafić także pedagog pracujący w prowincjonalnej szkole, który nie ma styczności z wieloma kulturami, a mimo to jest zobowiązany do omawiania z uczniami kwestii islamskiego ekstremizmu.

Opisane przypadki mogą prowadzić do tego, że niektórzy nauczyciele, przyzwyczajeni do pełnienia funkcji ekspertów w jakiejś dziedzinie, a także świadomi swego autorytetu wśród uczniów, poczują się niepewnie.

E. Radzenie sobie ze spontanicznymi pytaniami i komentarzami

Ostatnim wyzwaniem, z jakim muszą zmierzyć się nauczyciele, jest kwestia reagowania na **spontaniczne komentarze i pytania** uczniów związane z kontrowersyjnymi zagadnieniami. Młodzież, nieustannie korzystająca z internetu i mediów społecznościowych przy pomocy telefonów komórkowych i laptopów, zaskakuje nauczyciela pytaniami. A **nie sposób jest przewidzieć**, jaki temat poruszą młodzi ludzie, a także w jaki sposób zadawane pytania wpłyną na pozostałych uczniów lub atmosferę w zespole klasowym/szkole.

Autorzy pracy *Controversial issues: To teach or not too teach? That is the question* (Philpott, Clabough, McConkey, Turner, 2011) uznali, że radzenie sobie ze spontanicznymi pytaniami i komentarzami uczniów jest jednym z najpoważniejszych wyzwań stojących przed nauczycielami.

W JAKI SPOSÓB SPROSTAĆ TAKIM WYZWANIAM?

Uważa się, że **nie ma jednego sposobu** na radzenie sobie z wyzwaniami związanymi z nauczaniem spornych treści. Zdaniem autorów publikacji *Teaching Controversial Issues*: „Nie można określić twardych zasad, którymi nauczyciele uczący kontrowersyjnych zagadnień mogliby się kierować w każdej sytuacji. Nauczyciele muszą uwzględnić wiedzę, wartości i doświadczenie wszystkich uczniów, a także metody nauczania stosowane na innych przedmiotach, atmosferę w zespole klasowym, a także umiejętności uczniów” (Stradling, Noctor, Baines, 1984, s. 11).

Sytuacje, do których może dojść w zespole klasowym podczas omawiania kontrowersyjnych treści, wymagają od pedagogów znajomości różnych metod i strategii nauczania. Poza tym nie ma gwarancji, że metoda właściwa dla jednej grupy uczniów sprawdzi się podczas pracy z innym zespołem. W takim przypadku jest konieczne **wyczucie kontekstu i elastyczność nauczyciela**.

W przywołanej bibliografii znajdują się również praktyczne wskazówki dotyczące racjonalnego radzenia sobie z sytuacjami, które mogą zajść podczas nauczania problematycznych tematów. Porady zawarte w bibliografii dotyczą następujących zagadnień:

- A.** Świadomość i autorefleksja nauczyciela.
- B.** Znajomość istoty kontrowersyjnych zagadnień i związanych z nimi wyzwań.
- C.** Znajomość struktury zespołu klasowego i atmosfery w szkole.
- D.** Umiejętność wykorzystywania różnych stylów nauczania.
- F.** Tworzenie odpowiedniej atmosfery w zespole klasowy i wspieranie szkolnej kultury demokratycznej.
- G.** Zapoznanie uczniów z planami i strategiami.
- H.** Unikanie roli eksperta „posiadającego cenną wiedzę”.
- I.** Zaprezentowanie uczniom sposobów rozpoznawania braku obiektywizmu.
- J.** Umiejętność skutecznego planowania i nadzorowania dyskusji.
- K.** Umiejętność wykorzystywania specjalistycznych technik nauczania.
- L.** Angażowanie innych nauczycieli i osób zainteresowanych.

Każde z powyższych zagadnień zostało szczegółowo przeanalizowane.

A. Świadomość i autorefleksja nauczyciela

Nauczyciele muszą być świadomi i zwracać szczególną uwagę na wpływ ich własnych doświadczeń (związanych z kontrowersyjnymi zagadnieniami) na omawianie problematycznych kwestii podczas zajęć z uczniami. Pedagodzy powinni podjąć pewną **autorefleksję**, prowadzącą do analizy własnych poglądów i wyznawanych wartości. Nauczyciele muszą dostrzec związek między podjętą autorefleksją a ich indywidualnymi oraz zbiorowymi relacjami z uczniami.

To ważna kwestia dotycząca nauczania problematycznych zagadnień, a jej nieodłącznym elementem jest znalezienie przez pedagogów równowagi między **prywatnymi poglądami, a tymi wygłaszanymi publicznie**. Choć w pewnych sytuacjach nauczyciele woleliby nie zdradzać swoich prywatnych opinii uczniom, to jednak czasem powinni podzielić się osobistymi doświadczeniami. Dzięki takiej postawie pedagog zyskuje dowody na poparcie omawianych kwestii, w lepszy sposób pomaga uczniom zrozumieć zagadnienie oraz poszerza spojrzenie młodzieży na dany problem. Przykładowo: jeżeli nauczyciel w pewnym momencie swojego życia był ofiarą przemocy internetowej, może – bez wnikania w szczegóły – zdecydować się opowiedzieć własną historię. Pozwoli ona uczniom uświadomić sobie konsekwencji takich zjawisk.

B. Znajomość istoty kontrowersyjnych zagadnień i związanych z nimi wyzwań

Kolejną ważną kwestią jest zrozumienie istoty nauczania kontrowersyjnych zagadnień, problemów z nich wynikających, a także uświadomienie sobie przez nauczycieli realnego wpływu kształcenia tych treści na uczniów.

Poradniki i materiały szkoleniowe zwykle traktują sporne problemy dość powierzchownie. Dostarczają ogólnej wiedzy na temat takich zagadnień, przedstawiają **korzyści** wynikające z włączenia kontrowersyjnych treści do programu nauczania. Ponadto publikacje poradnikowo-ćwiczeniowe prezentują **potencjalne zagrożenia**, na które należy zwrócić uwagę przed wdrożeniem do pracy z młodzieżą określonego podejścia lub strategii nauczania.

Dzięki badaniu przeprowadzonemu z użyciem materiałów pilotażowych zawartych w niniejszym *Pakiecie szkoleniowym* dokładnie ustalono, jakie kwestie są/nie są uznane za kontrowersyjne w wybranych państwach. Przykładowo zagadnienia związane z równouprawnieniem, edukacją zdrowotną i seksualną lub rasizmem traktuje się jako sporne w większości krajów biorących udział w projekcie pilotażowym. W Albanii wiele kontrowersji wzbudza zjawisko korupcji wśród

polityków. Natomiast w Wielkiej Brytanii za kontrowersyjną uważa się politykę rządu wobec procesów migracyjnych w obrębie UE. Z kolei w Irlandii w pewnym okresie największe emocje wzbudzało pytanie o to, czy obywatele powinni płacić za zużycie wody.

C. Znajomość struktury zespołu klasowego i atmosfery w szkole

Bardzo ważne jest również zidentyfikowanie obszarów **potencjalnie wywołujących szczególne emocje** w obrębie zespołu klasowego, szkoły, a także społeczności, do której należą uczniowie. Równie istotne jest także poznanie stanowiska władz wobec tych zagadnień. Dzięki temu będzie można wskazać te problemy, które mogą być uznane za kontrowersyjne, a także przedstawić profesjonalne sposoby ich omawiania. Diana Hess (2009) w publikacji *Controversy in the Classroom: The Democratic Power of Discussion (Critical Social Thought)* opisała badanie dotyczące różnorodności uczniowskich poglądów. Badaczka odkryła, że opinie młodzieży są o wiele bardziej zróżnicowane niż się wydawało. Hess zwróciła uwagę zarówno na zróżnicowanie poglądów jednego ucznia (różnorodność wewnętrzna), jak i różnorodność opinii w grupie uczniów (różnorodność zewnętrzna).

Na etapie badań pilotażowych związanych z tworzeniem *Pakietu szkoleniowego* wielokrotnie podkreślano, jak ważne jest, aby uczestniczące w nich państwa wykorzystywały wiedzę o kontekście, a następnie dopasowywały materiał szkoleniowy do zagadnień uznanych przez ich obywateli za kontrowersyjne. Przykładowo podczas szkolenia przeprowadzonego w Wielkiej Brytanii nauczyciele poruszyli między innymi temat nieprzychylnych reakcji niektórych partii politycznych na problem emigracji (zwłaszcza w obliczu niepokojących doniesień z mediów). Z kolei w Hiszpanii zajęto się problemem dużego bezrobocia wśród młodych ludzi, będącego następstwem kryzysu gospodarczego. Podczas badań pilotażowych w Albanii dominował temat uchylania się od płacenia podatków, zaś na Cyprze i w Irlandii uwagę skupiała kwestia radzenia sobie ze skrajnymi postawami społeczeństwa wobec edukacji zdrowotnej i seksualnej.

D. Umiejętność wykorzystywania różnych stylów nauczania

Znajomość **podstawowych postaw wobec nauczania**, a także umiejętność wykorzystywania ich w praktyce jest szczególnie istotna. Pozwala bowiem minimalizować ryzyko utraty obiektywizmu i sprawia, że uczniowie stają się otwarci

na odmienne poglądy i wartości. Nauczyciele muszą zapoznać się z odpowiednimi podejściami do nauczania, poznać ich wady i zalety, a także mieć świadomość sytuacji, w jakich takie stanowiska sprawdzają się najlepiej.

Stradling, Noctor i Baines (1984) wskazują cztery postawy, jakie pedagog może przyjąć podczas nauczania problematycznych spraw: neutralny przewodniczący, adwokat diabła, podejście zrównoważone i zdeklarowane zaangażowanie. Niedawno, w kolejnych edycjach przywołanych publikacji, zaproponowano wykorzystanie dwóch nowych postaw do nauczania kontrowersyjnych treści: oficjalne stanowisko, sojusznik. Zachęca się również nauczycieli do wyjawienia uczniom metody nauczania wykorzystanej podczas zajęć, a także do uzasadnienia swojego wyboru (Crombie, Rowe, 2009, s. 9). Nawiązanie do tych podejść pojawia się w wielu innych publikacjach.

E. Tworzenie odpowiedniej atmosfery w zespole klasowym i wspieranie szkolnej kultury demokratycznej

W bibliografii poświęconej nauczaniu kontrowersyjnych problemów wielokrotnie podkreśla się potrzebę stworzenia odpowiedniej atmosfery w klasie i szkole (tzw. szkolnej kultury demokratycznej). W placówce szkolnej powinna panować „otwarta i bezstronna” atmosfera (Crombie, Rowe, 2009, s. 8), aby „relacje pomiędzy nauczycielami i uczniami były pełne zaufania i otwartości” (*Teaching Controversial Issues – Guide*, 2013), a „uczniowie nie bali się wyrażać poglądów sprzecznych z poglądami nauczyciela lub reszty klasy” (Crick Raport, 1998).

W celu stworzenia odpowiedniej atmosfery należy przede wszystkim ustanowić **kodeks postępowania i zasady klasowe/szkolne** określające pożądane zachowanie uczniów wobec dyskusji na kontrowersyjne tematy postrzegane jako „**podstawowe zasady**” dyskusji (zob. *Teaching Controversial Issues – Guide*, 2013). Często panuje przekonanie, że takie reguły odnoszą najlepszy skutek, jeśli uczniowie sami angażują się w ich opracowywanie, a także gdy zasady są umieszczone w widocznym dla wszystkich miejscu i wciąż można do nich coś dopisać, nieustannie się do nich odnosząc i analizując (Crombie, Rowe, 2009).

F. Zapoznavanie uczniów z planami i strategiami

Poza stworzeniem odpowiedniej atmosfery w zespole klasowym trzeba pamiętać, aby owoić uczniów z regułami typowymi dla demokratycznej dyskusji, a także

analitycznym podejściem wymaganym w obliczu zmagania się z kontrowersyjnymi zagadnieniami. Zapoznanie młodzieży z „ideą demokracji” uświadamia jej, że „różne osoby i grupy społeczne mogą głosić skrajne przeciwstawne poglądy *w kwestii tego, jak powinno wyglądać idealne społeczeństwo*” (Crombie, Rowe, 2009). Istotne jest również zapewnienie uczniom „**podstawowej struktury pojęciowej**”, z pomocą której będą mogli swobodnie analizować spory opinii *publicznej* (Stradling, Noctor, Baines, 1984, s. 5), a także zdawać sobie sprawę z „potrzeby tolerancji i dobrej woli, których celem jest rozwiązywanie problemów na drodze pertraktowania i dyskusji (a ostatecznie w drodze wyborów/referendów/ głosowania), a nie przemocy” (Crombie, Rowe, 2009). Oznacza to również zapewnienie młodym ludziom „strategii zaangażowania” w dyskusję (Hess, 2009, s. 62).

G. Unikanie roli eksperta „posiadającego cenną wiedzę”

Kontrowersyjne zagadnienia są z natury złożone i zmienne, przez co uważa się, że w niektórych sytuacjach nauczyciel powinien unikać wcielania się w rolę eksperta „posiadającego cenną wiedzę”, a zamiast tego zastosować **nauczanie problemowe lub oparte na badaniach** (Stradling, Noctor, Baines, 1984, s. 4). W takiej sytuacji pedagog staje się moderatorem, którego zadaniem jest pobudzać uczniów do dyskusji, zachęcać do analizowania problemu. Ponadto nauczyciel (o ile wymaga tego sytuacja) powinien, prezentując odpowiednie materiały, pomysły i argumenty, zapewniać uczniom wiedzę i umiejętności pozwalające na ich aktywny udział podczas omawiania kontrowersyjnych zagadnień.

Clarke (2001) proponuje, aby nauczanie kontrowersyjnych zagadnień bazowało na technice czterech kroków, czyli poszukiwaniu odpowiedzi na główne pytania: Jaka jest istota kontrowersyjnego zagadnienia? Jakich argumentów używa się przy omawianiu spornej kwestii? Jakie założenia przyjmuje się podczas omawiania kontrowersyjnego zagadnienia? W jaki sposób manipuluje się argumentami podczas dyskusji na temat problematycznej sprawy?

Taki sposób kształcenia pozwala młodzieży zapoznać się z różnymi sposobami radzenia sobie z spornymi kwestiami, a także zapewnia solidną podstawę do ukształtowania się własnego stanowiska.

Stradling, Noctor i Baines (1984, s. 115–116) wskazują na istnienie czterech technik radzenia sobie z problemem, a także czterech sposobów interpretowania zagadnień, które uczniowie samodzielnie mogą dostosować do każdego spornego

problemu. Technikami tymi są: krytyczna analiza informacji i dowodów, zadawanie krępujących pytań, świadomość wartości retoryki oraz popieranie postawy asertywnej.

H. Zaprezentowanie uczniom sposobów rozpoznawania braku obiektywizmu

Niekiedy w literaturze poświęconej kontrowersyjnym zagadnieniom zwraca się uwagę na korzyści płynące z pokazywania uczniom, w jaki sposób rozpoznawać stronnicze argumenty w celu **analizowania problemu w sposób bardziej krytyczny**, a także jak minimalizować brak obiektywizmu lub posądzenia o jego brak (Cric Report, 1998). Na przykład twórcy publikacji *Guidance for schools on dealing with the BNP* (Crombie, Rowe, 2090) uważają, że uczniowie powinni stać się „pogromcami stronniczości”, wykształcając również umiejętność odróżniania opinii od faktów, a także rozpoznawania tego, co prawdziwe od plotek zamieszczonych w mediach.

I. Umiejętność skutecznego planowania i nadzorowania dyskusji

Podstawową metodą zajmowania się kontrowersyjnymi zagadnieniami jest debata klasowa. W związku z tym w publikacjach metodologicznych podkreśla się wagę posiadania **przez nauczyciela umiejętności skutecznego planowania i nadzorowania dyskusji**. Do pożądanych atrybutów w tym zakresie należą, m.in.:

- poświęcanie przed dyskusją wystarczającego czasu na zidentyfikowanie i zbadanie kontekstu danego zagadnienia (Clarie, Holden, 2007);
- wykorzystanie debaty nie jako sposobu przyjrzenia się danemu zagadnieniu, ale by podsumować cały zestaw ćwiczeń, podczas których zebrano pomysły uczniów (np. odgrywanie ról i scen, symulacje itp.; Stradling, Noctor, Baines, 1984);
- odpowiednie formułowanie pytań;
- wybieranie stymulujących materiałów i angażowanie uczniów w pracę z nimi (Huddleston, Rowe, 2015);
- wykorzystanie technik nadzorowania wzburzonych dyskusji (np. przez zarządzanie przerwy w dyskusji; Crombie, Rowe, 2009, s. 10).

W literaturze podkreśla się również, że nadzorowanie powinno odbywać się poprzez wprowadzenie **ustrukturyzowanej** dyskusji. Diana Hess (2009) w swojej

publikacji *Controversy in the Classroom: The Democratic Power of Discussion (Critical Social Thought)* przeanalizowała wady i zalety trzech różnych formatów dyskusji: rada miasta, wykład oraz publiczna debata. Według Crombiego i Rowe'a, autorów *Guidance for schools on dealing with the BNP*, pedagodzy od samego początku muszą kształcić uczniów w zakresie sztuki debatowania. Poza tym nauczyciele nie powinni wymagać od młodzieży wypowiedziania się na bardzo „problematiczne zagadnienia, dopóki uczniowie nie opanują podstawowych technik prowadzenia dyskusji z wykorzystaniem „bezpieczniejszych tematów” (Crombie, Rowe, 2009, s. 10).

J. Umiejętność wykorzystywania specjalistycznych technik nauczania

W literaturze dotyczącej kontrowersyjnych zagadnień – poza ogólnymi postawami wobec problematycznych treści i stylami nauczania mogącymi być wykorzystanymi przez nauczyciela – podaje się wiele przykładów bardziej specjalistycznych technik i strategii. Ich powstanie jest związane z uwzględnieniem **konkretnych problemów** (np. wzburzonej dyskusji, występowania skrajnych opinii, wyrażania głębokich uprzedzeń, bezwzględnie jednomyślnego stanowiska uczniów, obojętności itd.).

Twórcy publikacji *Teaching Controversial Issues* (Stradling, Noctor, Baines, 1984) wskazują, podobnie jak wielu autorów późniejszych materiałów, cztery „sposoby postępowania” (Fiehn, 2005; *Teaching Controversial Issues – Guide*, 2013):

- **Dystansowanie** – postawa wykorzystująca analogie i odpowiedniki problematycznych treści (np. geograficznych, historycznych lub wymyślonych), w sytuacji gdy dane zagadnienie wywołuje bardzo silne emocje w zespole klasowym, szkole i/lub wśród lokalnej społeczności.
- **Równoważenie** – postawa polegająca na przedstawianiu nowych informacji, pomysłów lub argumentów, gdy uczniowie trwają niezmiennie przy swoich przekonaniach (np. wynikających z nieznamośći danego tematu) lub w przypadku nękania przedstawicieli mniejszości, a także gdy wśród młodzieży panuje bezwzględnie jednomyślna opinia na temat problematycznej kwestii.
- **Empatia** – wprowadzanie ćwiczeń pozwalających uczniom na przyjrzenie się zagadnieniu z perspektywy innej osoby. Takie działanie jest szczególnie

istotne, gdy sporne problemy dotyczą grupy nielubianej przez niektórych lub wszystkich uczniów, a także gdy odnoszą się do uprzedzeń i dyskryminowania konkretnej grupy. Postępowanie empatyczne jest też wskazane, gdy kontrowersyjne zagadnienie jest zupełnie nieznanie uczniom.

- **Poszukiwanie** – wprowadzanie ćwiczeń opartych na badaniu danego zagadnienia lub rozwiązywaniu problemów w przypadku, gdy problematyczne treści są złożone lub powierzchownie zdefiniowane.

W ostatnich latach powstały kolejne strategie postępowania podczas nauczania kontrowersyjnych zagadnień. Wśród nich warto wskazać następujące postawy:

- **Generalizowanie** – przedstawianie danego problemu z perspektywy całego społeczeństwa a nie jednostki (np. używanie słów „my”, „nasz”, „ktoś” lub „społeczeństwo” zamiast „ty”, „twoje” podczas zwracania się do młodzieży), zwłaszcza gdy niektórzy i/lub wszyscy uczniowie mają osobisty stosunek do zagadnienia lub wywołuje ono w nich szczególnie duże emocje (CDVEC, 2012).
- **Angażowanie** – wykorzystywanie materiałów i ćwiczeń wiążących się z zainteresowaniami uczniów albo takich wzbudzających ciekawość młodzieży. Ten typ postępowania jest także pomocny, gdy uczniowie wykazują się obojętnością lub nie wyrażają żadnych opinii i emocji w związku z kontrowersyjnym zagadnieniem (Fiehn, 2005).

K. Angażowanie innych nauczycieli i osób zainteresowanych

W literaturze dotyczącej kontrowersyjnych zagadnień niewiele miejsca poświęca się działalności nauczyciela poza salą lekcyjną. Można jednak znaleźć publikacje, które są wyjątkiem. Przykładem jednej z nich jest praca *Teaching Controversial Issues* z 1984 roku (Stradling, Noctor, Baines) zawierająca propozycję koncepcji **nauczania w grupie** jako formy radzenia sobie z wyjątkowo złożonymi zagadnieniami. Zgodnie z tą koncepcją nauczyciele różnych przedmiotów mieliby się zająć różnymi aspektami danego zagadnienia.

W publikacji *The Challenge of Teaching Controversial Issues* pod redakcją Cathie Claire i Hilary Holden z 2007 roku podkreślono, że nauczanie kontrowersyjnych zagadnień jest o wiele bardziej skuteczne, gdy nauczyciele współpracują ze sobą. W swej pracy redaktorki zalecają również, aby taka

współpraca objęła również całe grono pedagogiczne, uczniów oraz ich rodziców. Dobrym pomysłem jest także zaproszenie prelegentów spoza szkoły i/lub organizacji, którzy mają doświadczenie w radzeniu sobie z konkretnym kontrowersyjnym zagadnieniem, a tym samym mogą być dla uczniów bezpośrednim źródłem wiedzy.

JAKIEGO RODZAJU SZKOLENIA I MATERIAŁY SZKOLENIOWE SĄ AKTUALNIE DOSTĘPNE?

Istnieje niewiele publikacji – opracowanych przynajmniej częściowo z myślą o nauczycielach – dotyczących edukacji obywatelskiej i edukacji na rzecz praw człowieka (EO/EPC), a jednocześnie podejmujących kwestię nauczania kontrowersyjnych zagadnień. Wśród takich materiałów można wyróżnić te, które w ogólny sposób traktują o demokracji i prawach człowieka, zawierając specjalne rozdziały poświęcone problematycznym zjawiskom (zob. Huddleston, Kerr, 2006; Wales, Clarke, 2005; *Teaching Controversial Issues – Guide*, 2013), a także całe publikacje poświęcone wyłącznie kontrowersyjnym zagadnieniom (Hess, 2009; Claire, 2001; Fundacja Obywatelska, 2004). Istnieje również niewielka liczba materiałów szkoleniowych dla nauczycieli przeznaczona do samodzielnego użytku (CDVEC, 2012; *Teaching Controversial Issues – Guide*, 2013; Clarke, 2001) przez pedagogów albo do wykorzystania przez trenerów lub edukatorów podczas szkoleń (zob. Fiehn, 2005). Jednakże przywołane publikacje **nie są powszechnie znane i często znalazły zastosowanie wyłącznie w kraju, w którym zostały wydane**, czyli przeważnie Stanach Zjednoczonych, Wielkiej Brytanii oraz Irlandii.

Choć przeprowadzono niewiele badań empirycznych, to jednak już na ich podstawie można wysnuć wniosek, że **szkolenia dla nauczycieli zajmujących się nauczaniem kontrowersyjnych zagadnień są nieodpowiednie lub w ogóle się ich nie organizuje.**

Oulton, Dillon i Grace (2014) w publikacji *Controversial Issues – Teacher's Attitudes and practices in the context of Citizenship Education* odnotowują, że „ogromna większość” z dwustu brytyjskich nauczycieli szkół podstawowych i średnich, którzy wzięli udział w badaniu, miała poczucie, że przeszła nieodpowiednie szkolenia w tym zakresie lub nie otrzymała wystarczającej ilości potrzebnych wskazówek w podstawie programowej lub ze strony szkoły.

Według autorów tekstu *Controversial issues: To teach or not too teach? That is the question* (Philpott, Clabough, McConkey, Turner, 2011) nauczyciele w Stanach Zjednoczonych twierdzą, że nie zostali odpowiednio przygotowani do zajmowania się kontrowersyjnymi zagadnieniami zarówno przez szkoły, jak i w toku doskonalenia zawodowego. Jeden z pedagogów porównał nauczanie problematycznych treści do „błądzenia we mgle”, dlatego wszyscy nauczyciele wskazali na konieczność dalszych szkoleń.

WNIOSKI

Na podstawie przywołanej bibliografii można wywnioskować, że **korzyści** płynące potencjalnie z omawiania kontrowersyjnych zagadnień są znaczące i różnorodne. Dlatego też włączenie spornych zjawisk do programu nauczania w krajach europejskich i pozaeuropejskich jest istotne z punktu widzenia edukacji obywatelskiej i edukacji na rzecz praw człowieka (EO/EPC).

Wyraźnie widać również, że nauczanie zagadnień wywołujących u uczniów emocje **stanowi niemały problem i wiąże się z wyzwaniami** zarówno dla nauczycieli, jak i całych szkół. Istnieje wiele obaw dotyczących wpływu omawiania kontrowersyjnych problemów na młodzież, rodziców i inne zainteresowane osoby.

Poza tym trzeba sobie zdawać sprawę z ryzyka utraty obiektywizmu lub niewłaściwego oddziaływania pedagogów na młodych ludzi. Nie bez znaczenia pozostaje także kwestia złożoności i zmienności zagadnień, a także wybiórczości i niekompletności materiałów dostępnych dla nauczycieli. W konsekwencji szkoły często ignorują ważne zagadnienia, zapominając też o konieczności rozwijania kompetencji nauczycieli w tym zakresie.

Uważa się, że nie ma uniwersalnego rozwiązania niwelującego wszystkie obawy związane z nauczaniem kontrowersyjnych zagadnień. Do każdej wątpliwości należy podejść indywidualnie. W związku z tym wyróżniono zestaw **proponowanych metod nauczania** zarówno w formie ogólnego podejścia do kształcenia w zakresie problematycznych zjawisk, jak i indywidualnych strategii stosowanych w konkretnych sytuacjach.

Takie metody mają ogromne znaczenie dla rozwoju zawodowego pedagogów. Niestety obecnie **nauczyciele mają bardzo ograniczone możliwości uczestniczenia w szkoleniach** związanych z kontrowersyjnymi zagadnieniami zarówno na etapie zdobywania wykształcenia, jak i w trakcie pracy zawodowej.

Także ilość stosownych **materiałów szkoleniowych jest również mocno ograniczona**. Takie materiały opracowuje się głównie w Irlandii, Stanach Zjednoczonych i Wielkiej Brytanii. Jednak pomimo korzyści płynących z tych publikacji (m.in. wskazujących, co można osiągnąć w szkołach), materiały te są słabo rozpowszechnione. Korzysta się z nich przeważanie w kraju, w którym zostały wydane. To wielka szkoda, że współcześnie nie dostrzega się również łatwości, z jaką publikacje szkoleniowe na temat kontrowersyjnych zagadnień można wykorzystywać w różnym kontekście. Twórcy tych materiałów zakładają istnienie pewnej kultury nauczania, w której otwarta dyskusja jest normą. Prezentowane podejście wcale nie musi być wiążące dla wszystkich społeczności europejskich.

Kolejne wyzwanie stanowi również tradycyjna forma nauczania, w której dominuje nauczyciel. Problematyczna jest także kwestia kultury uczenia się, zabraniająca wyrażania skrajnych opinii i argumentów. I chociaż podstawowa literatura dotycząca tego tematu jest bardzo uboga, to jednak w wyniku przeglądu dostępnych materiałów ujawniono, że publikacje szkoleniowe mogą stanowić doskonałe źródło pomysłów i ćwiczeń. A te z kolei mogą być doskonałym sposobem rozpowszechniania się w całej Europie idei nauczania kontrowersyjnych zagadnień.

Istnieje także grupa problemów związanych z nauczaniem problematycznych kwestii, którym nie poświęcono wystarczającej uwagi. Dowodem jest niewielka liczba publikacji na ten temat.

Po pierwsze, nie ma zbyt wielu informacji na temat włączania kontrowersyjnych zagadnień – w sposób **uporządkowany i uzależniony od rozwoju uczniów** – do programu nauczania. Niewiele uwagi poświęcono również zaprezentowaniu młodzieży sposobów samodzielnego rozpoznawania spornych problemów. Często podkreśla się, jak ważne jest, aby nauczyciele rozumieli istotę kontrowersyjnych zagadnień i wiedzieli, w jaki sposób sobie z nimi radzić w szkole. Niemniej w literaturze (za wyjątkiem publikacji *Teaching Controversial Issues* – Stradling, Noctor, Baines, 1984) wciąż mało miejsca poświęca się temu, aby uczniowie także zrozumieli konieczność edukowania się w zakresie problematycznych treści.

Rada Europy promuje „trójwymiarowe” podejście do edukacji obywatelskiej i edukacji na rzecz praw człowieka poprzez:

- nauczanie „o” – dostarczanie wiedzy;
- nauczanie „przez” – zachowywanie się zgodnie z wartościami demokracji;
- nauczanie „dla” – rozwój kompetencji niezbędnych dla uczestniczenia

w kulturze demokracji.

Wykorzystanie takiej typologii pozwoliło autorom zauważyć, że w wielu publikacjach brakuje konkretnych przykładów ogólnego nauczania kontrowersyjnych zagadnień (większość omawianych przykładów skupia się na konkretnych konfliktach). Dlatego warto uogólnić kontrowersyjne zagadnienia, przez co ich nauczanie będzie o wiele bezpieczniejsze.

Po drugie, choć często zwraca się uwagę na problem związany z pojawianiem się spontanicznych pytań i kontrowersyjnych komentarzy, **brakuje merytorycznych wskazówek**, które nauczyciele mogliby wykorzystać w różnych sytuacjach.

Po trzecie, wiele niewiadomych dotyczy tego, czy nauczyciele powinni wyjawiać uczniom własne poglądy. Argumenty „za” i „przeciw” dotyczące tej postawy wydają się równoważyć. W konsekwencji pedagogzy często „tkwią w zawieszeniu” i brakuje im **określonego kierunku lub strategii działania**.

Po czwarte, w literaturze fachowej niewiele uwagi poświęca się opracowywaniu **strategii dla całej szkoły** odnośnie nauczania kontrowersyjnych zagadnień. Chociaż nie można pomijać faktu, że w kilku publikacjach pojawiają się wskazówki dotyczące angażowania do tego zadania innych nauczycieli, rodziców i przedstawicieli lokalnej społeczności. Podobnie wygląda sprawa roli dyrekcji i sposób wspierania nauczycieli przez osoby zarządzające placówką edukacyjną.

Po piąte, trzeba podkreślić, że w wielu materiałach pojawia się pytanie o związek między wiedzą nauczycieli, poznaniem przez nich kontrowersyjnych zagadnień a skutecznością edukowania młodzieży w tym zakresie. Niestety w literaturze specjalistycznej wciąż jest zbyt mało informacji na temat sposobów **pogłębiania wiedzy** o problemach współczesnego społeczeństwa. W *Pakiecie szkoleniowym* nie zawarto rzeczowych informacji na temat kontrowersyjnych zagadnień, o których szeroko dyskutuje się w całej Europie. Jednak w niniejszej publikacji można znaleźć wskazówki dotyczące ćwiczeń dla nauczycieli, które pozwalają poszerzyć im wiedzę o takich spornych kwestiach poprzez nauczanie w grupie i/lub współpracę z ekspertami zewnętrznymi.

Ponadto wciąż brakuje systematyki **kluczowych kompetencji** wymaganych od nauczycieli zajmujących się kontrowersyjnymi zagadnieniami. Przywołana sytuacja wynika z różnorodności spornych problemów. Wypływa również z przekonania, że jedna uniwersalna metoda nie sprawdzi się w każdym problematycznym przypadku. Trzeba jednak podkreślić, że w obliczu braku sprecyzowanych kompetencji

(wymaganych od edukatorów w celu nauczania kontrowersyjnych zagadnień w sposób obiektywny i bezpieczny) nie można opracować rozsądnego planu szkoleniowego, a jednocześnie pomóc pedagogom w poprawieniu jakości ich pracy. Zestawienie wszystkich rodzajów zagadnień jest praktycznie niemożliwe, ale warto pogrupować problemy lub wyzwania związane z nauczaniem spornych kwestii (np. wrogość wśród uczniów, wyrażanie uprzedzeń, obawy wobec osób z zewnątrz). Autorzy publikacji *Teaching Controversial Issues* określają przywołane problemy mianem „dylematów klasowych” (Stradling, Noctor, Baines, 1984, s. 113). Po przeanalizowaniu możliwych rozwiązań takich dylematów, zarówno w ujęciu ogólnym, jak i szczegółowym, można wypracować pewien zbiór kompetencji, na podstawie którego nauczyciele będą w stanie ocenić poziom własnego rozwoju. Do niniejszej Analizy załączono proponowaną listę kompetencji (Załącznik I).

ZALECENIA

Na podstawie powyższych wniosków opracowano następujące zalecenia:

- Szkolenie nauczycieli, obecnych i przyszłych, w zakresie nauczania kontrowersyjnych zagadnień powinno być priorytetem z perspektywy edukacji obywatelskiej i edukacji o prawach człowieka.
- Szkolenie powinno maksymalnie wykorzystywać dostępne materiały ćwiczeniowe.
- Materiały szkoleniowe powinny być dostępne we wszystkich państwach członkowskich, a także mieć zastosowanie na każdym etapie kształcenia uczniów i we wszystkich typach szkół. Pomoce ćwiczeniowe muszą być odpowiednie dla nauczycieli wszystkich przedmiotów.
- W pierwszej kolejności szkolenie powinno objąć nauczycieli. Kształcenie dyrekcji oraz pracowników administracyjnych placówek szkolnych jest również ważne, jednak w celu usprawnienia całego procesu powinno się je przeprowadzić na dalszym etapie.
- Szkolenie powinno rozwijać kompetencje zawodowe nauczycieli (zarówno postawy, wiedzę, jak i umiejętności (np. o których mowa w Załączniku I).
- Pierwsze szkolenie powinno mieć zakres podstawowy. Podczas organizowania wstępnego spotkania należy założyć, że nauczyciele nie mają doświadczenia w pracy nad rozwijaniem kompetencji niezbędnych

w nauczaniu kontrowersyjnych zagadnień. W dalszym etapie można przeprowadzić szkolenie na poziomie zaawansowanym.

- Warto również zastanowić się nad włączeniem w program szkoleniowy pewnych praktycznych kwestii, które zostały powierzchownie omówione w literaturze fachowej (np. wyjaśnienie uczniom istoty kontrowersyjnych zagadnień poprzez nauczanie o problematycznych zjawiskach) opracowanie sposobów radzenie sobie ze spontanicznymi pytaniami i komentarzami, a także podejmowaniu przez nauczycieli decyzji o ewentualnym wyjawianiu własnych poglądów.
- Strategia szkoły oraz postawa i zaangażowanie osób z zewnątrz w proces nauczania kontrowersyjnych zagadnień są bardzo ważne, ale można tymi problemami zająć się na późniejszych etapach szkolenia.

Warto zastanowić się nad opracowaniem kursu szkoleniowego podzielonego na moduły (np. pierwszy – w formie wprowadzenia dla nauczycieli, drugi – w postaci szkolenia na poziomie zaawansowanym lub szkolenia dla dyrekcji szkół na temat budowania strategii całej placówki, trzeci – przeznaczony dla rodziców i innych zainteresowanych osób, a czwarty – dla uczniów).

ZAŁĄCZNIK I. KOMPETENCJE NAUCZYCIELI ZWIĄZANE Z NAUCZANIEM KONTROWERSYJNYCH ZAGADNIEŃ

POSTAWY

- Świadomość własnych poglądów i wartości, a także sposobu, w jaki kształtują indywidualne doświadczenie i proces autorefleksji; zwrócenie uwagi na wpływ indywidualnych opinii na nauczanie kontrowersyjnych zagadnień.
- Autorefleksja oraz świadomość wad i zalet związanych z wyjawianiem uczniom własnych poglądów i wartości, a także przyjęcie na tej podstawie odpowiedniego stanowiska z uwzględnieniem możliwych korzyści dla uczniów oraz poczucia własnej uczciwości.

WIEDZA

- Wiedza na temat źródeł kontrowersji oraz sposobów radzenia sobie z nimi w demokratycznym społeczeństwie, w tym roli demokratycznego dialogu i pokojowego rozwiązywania konfliktów.
- Świadomość roli, jaką odgrywa nauczanie kontrowersyjnych zagadnień w edukacji obywatelskiej i edukacji na rzecz praw człowieka, w tym założeń kształcenia w zakresie spornych kwestii i celów, odpowiednich metod, możliwych wyzwań, a także sposobów radzenia sobie z nimi.

UMIEJĘTNOŚCI

- Wykorzystanie różnych stylów nauczania (np. neutralny przewodniczący, adwokat diabła, podejście zrównoważone, zadeklarowane zaangażowanie), dokonywanie wyboru między tymi podejściami, a następnie wykorzystywanie ich w odpowiednich sytuacjach.
- Zajmowanie się kontrowersyjnymi zagadnieniami w taktowny i bezpieczny sposób poprzez wybór i wdrożenie właściwych strategii nauczania (np. ustanowienie podstawowych zasad, generalizowanie, dystansowanie, ustrukturyzowana dyskusja itp.).
- Obiektywne przedstawianie zagadnień w obliczu braku neutralnych, zrównoważonych lub wszechstronnych źródeł informacji (np. poprzez wykorzystanie nauczania problemowego lub opartego na badaniach).

- Pewność siebie w radzeniu sobie ze spontanicznymi pytaniami i komentarzami dotyczącymi kontrowersyjnych kwestii oraz wykorzystywanie takich pytań i komentarzy do edukowania uczniów.

Współpraca z pozostałymi osobami należącymi do społeczności szkolnej (np. pracownikami szkoły, rodzicami oraz innymi zainteresowanymi) w celu wprowadzenia nauczania kontrowersyjnych zagadnień, wzbogacenia doświadczenia edukacyjnego młodych ludzi, rozszerzenia obszaru odpowiedzialności za wyzwania związane z takim nauczaniem.

BIBLIOGRAFIA

Ashton E., Watson B., (1998), *Values education: a fresh look at procedural neutrality*, „Educational Studies” nr 24 (2), s. 183–193.

Berg W., Graeffe L., Holden C., (2003), *Teaching Controversial Issues: A European Perspective*, Londyn: London Metropolitan University.

Brett P., Mompoin-Gaillard P., Salema M.H., (2009), *How All Teachers Can Support Citizenship and Human Rights Education: A framework for the development of competences*, Strasburg: Rada Europy.

CitizED, (2004), *Teaching Controversial Issues: Briefing Paper for Trainee Teachers of Citizenship Education Teachers*, Londyn: CitizED.

Claire H., (2001), *Dealing with Controversial Issues with Primary Teacher Trainees as Part of Citizenship Education*, Londyn: London Metropolitan University.

Claire H., Holden C. (red), (2007), *The Challenge of Teaching Controversial Issues*, Stoke on Trent: Trentham Books.

Clarke P., (1992), *Teaching controversial issues*, w: *Education for Planet Earth. Green Teacher 31*, Nowy Jork: Niagara Falls, s. 9–12.

Cowan P., Maitles H., (2012), *Teaching Controversial Issues in the Classroom: Key Issues and Debates*, Londyn: Continuum.

Cremin H., Warwick P., (2007), *Subject knowledge in Citizenship*, [w:] Gearon L. (red), *A Practical Guide to Teaching Citizenship in the Secondary School*, Londyn: Routledge, s. 20–30.

Crick Report, (1998), „Qualifications and Curriculum Authority”. *Education for Citizens and the Teaching of Democracy in Schools*, Londyn: QCA.

Dearden R.F., (1981), *Controversial issues in the curriculum*, „Journal of Curriculum Studies” nr 13 (I), s. 37–44.

Fiehn J., (2005), *Agree to Disagree: Citizenship and controversial issues*, Londyn: Learning and Skills Development Agency.

Hess D.E., (2009), *Controversy in the Classroom: The Democratic Power of Discussion (Critical Social Thought)*, Londyn: Routledge.

Huddleston T., Kerr D., (2006), *Making Sense of Citizenship: A CPD Handbook*, Londyn: John Murray.

Huddleston T., Rowe D., (2015), *Discussion in citizenship*, [w:] Gearon L. (red),

Learning to Teach Citizenship in the Secondary School: A companion to school experience, Abingdon: Taylor i Francis, s. 94–103.

Keating-Chetwynd S. (red), (2009), *How all teachers can support citizenship and human rights education: a framework for the development of competences*, Strasburg: Council of Europe Publishing [zob. polskie tłumaczenie: *Edukacja obywatelska i edukacja na rzecz praw człowieka jako zadanie wszystkich nauczycieli. Opis kompetencji nauczycielskich i sposobów ich rozwijania*, (2012), Warszawa: Ośrodek Rozwoju Edukacji].

Kelly T., (1986), *Discussing controversial issues: four perspectives on the teacher's role*, „Theory and Research in Social Education” nr 14 (II), s. 113–118.

Lambert D., Balderstone D., (2010), *Learning to Teach Geography in the Secondary School: A companion to school experience*, Londyn: Routledge.

Oliver D.W, Shaver J.P., (1974), *Teaching Public Issues in the High School*, Logan UT: Utah State University Press.

Oulton C., Day V., Dillon J., Grace M., (2004), *Controversial Issues: Teacher's attitudes and practices in the context of Citizenship Education*, „Oxford Review of Education” nr 30 (IV), s. 489–507.

Oxfam, (2006), *Teaching Controversial Issues*, Oksford: Oxfam.

Philpott S., Clabough J., McConkey L., Turner T., (2011), *Controversial issues: To teach or not too teach? That is the question*, „The Georgia Social Studies Journal”, nr 1 (I), s. 32–44.

Scarratt E., Davison J. (red), (2012), *The Media Teacher's Handbook*, Londyn: Routledge.

Soley M., (1996), *If it's controversial, why teach it?. Social Education*, „National Council for the Social Studies” t. 60, nr 1.

Stenhouse L., (1970), *Controversial Values Issues*, [w:] Carr W. (red), *Values in the Curriculum*, Waszyngton: NEA, s. 103–115.

Stenhouse L., (1983), *Authority, Education and Emancipation*, Londyn: Heinemann.

Stradling R., Noctor M., Baines B., (1984), *Teaching Controversial Issues*, Londyn: Edward Arnold.

Wales J., Clarke P., (2005), *Learning Citizenship: Practical Teaching Strategies for Secondary Schools*, Abingdon: Routledge/Falmer.

Wegerif R., (2003), *Reason and Creativity in Classroom Dialogues*, „Language

and Education” nr 19 (III), s. 223–237.

Wilkins A., (2003), *Controversy in citizenship is inevitable*, „Citizenship News”, LSDA, lipiec 2003.

PUBLIKACJE DOSTĘPNE ONLINE

Teaching Controversial Issues – Guide, (2013), Association for Citizenship Teaching¹, zob. http://www.teachingcitizenship.org.uk/sites/teachingcitizenship.org.uk/files/NCS%20Teaching%20Guide_V4i.pdf [dostęp: 12.07.2017].

<https://www.teachingcitizenship.org.uk/resource/act-citizenship-cpd-module-9-teaching-about-controversial-issues> [dostęp: 12.07.2017].

<http://www.teachingcitizenship.org.uk/resource/act-citizenship-cpd-module-b-controversial-issues-citizenship-primary> [dostęp: 12.07.2017].

http://www.citizenshipfoundation.org.uk/lib_res_pdf/0118.pdf [dostęp: 12.07.2017].

CDVEC Curriculum Development Unit in collaboration with the Professional Development Service for Teachers, (2012), Dublin: Curriculum Development Unit / Professional Development Service for Teachers, zob. <http://www.ubuntu.ie/media/controversial-issues.pdf> [dostęp: 12.07.2017].

Clarke P. (2001), *Teaching Controversial Issues: a four step classroom strategy*, zob. <http://www.bctf.ca/GlobalEd/TeachingResources/ClarkePat/TchgControversialIssues.pdf> [dostęp: 12.07.2017].

Crombie B., Rowe D., (2009), *Guidance for schools on dealing with the BNP*, London: Association for Citizenship Teaching, zob. [file:///C:/Users/Admin/AppData/Local/Packages/Microsoft.MicrosoftEdge_8wekyb3d8bbwe/TempState/Downloads/Guidance for Schools BNP.pdf](file:///C:/Users/Admin/AppData/Local/Packages/Microsoft.MicrosoftEdge_8wekyb3d8bbwe/TempState/Downloads/Guidance%20for%20Schools%20BNP.pdf) [dostęp: 12.07.2017].

<http://www.pshe-association.org.uk> (Stowarzyszenie na rzecz rozwoju osobowości, społecznego, zdrowotnego i ekonomicznego – PSHE Association); [dostęp: 12.07.2017].

Richardson R., (2011), *Five Principles on Teaching about Controversial Issues*, zob. <http://www.insted.co.uk/> [dostęp: 12.07.2017].

---

¹ Stowarzyszenie Kształcenia Obywatelskiego opracowało moduł *Przewodnik nauczania NCS i materiały szkoleniowe dotyczące edukacji obywatelskiej*.

CZĘŚĆ II

PROGRAM SZKOLENIA

Program szkolenia obejmuje zestaw ćwiczeń w zakresie **aktywnego i refleksyjnego uczenia się i nauczania kontrowersyjnych zagadnień** w kontekście edukacji obywatelskiej i edukacji o prawach człowieka.

Program szkolenia opracowano w celu pokazania nauczycielom, jak **wielką wartość ma zaangażowanie młodzieży szkolnej w dyskusje dotyczące kontrowersyjnych zagadnień**. Ponadto zamierzeniem niniejszej publikacji jest rozwijanie u nauczycieli **umiejętności i pewności siebie** w zakresie bezpiecznego i skutecznego moderowania takich debat.

Program szkolenia podzielono na trzy rozdziały:

- **Rozdział 1. Kontrowersyjne zagadnienia – wprowadzenie** inicjuje temat problematycznych kwestii, a także określa wyzwania pojawiające się przed nauczycielami, którzy zajmują się tymi zagadnieniami w klasach i szkołach.
- **Rozdział 2. Metody nauczania** zawiera propozycje metod możliwych do wykorzystania w nauczaniu kontrowersyjnych zagadnień.
- **Rozdział 3. Uwagi i ewaluacja** zawiera ćwiczenia dotyczące autorefleksji i podsumowania.

REALIZOWANIE PROGRAMU SZKOLENIA

Ćwiczenia tworzą **ujednolicony program** możliwy do zrealizowania w trakcie **dwudniowego kursu szkoleniowego**. W przypadku ograniczonego czasu można wybrać poszczególne ćwiczenia i stworzyć z nich **krótsze przedsięwzięcie** szkoleniowe lub **odrębne spotkanie udoskonalające** kompetencje w tym zakresie.

Ćwiczenia **opracowano tak, aby mogły być wykorzystane we wszystkich państwach europejskich**, a także były łatwo dostępne **dla wszystkich rodzajów szkół i na wszystkich etapach kształcenia** (począwszy od szkoły podstawowej poprzez placówki ponadpodstawowe, w tym szkoły zawodowe). Szkolenia są odpowiednie dla wszystkich nauczycieli – zarówno tych przedmiotowych, jak i nieprzedmiotowych. Warto jednak zauważyć, że ćwiczenia zawarte w *Pakiecie*

szkoleniowym mogą się okazać szczególnie pomocne dla pedagogów zajmujących się edukacją obywatelską, naukami społecznymi i przedmiotami humanistycznymi.

Każde z przygotowanych zadań jest opatrzone czytelną instrukcją. **Szczegółowo** je opisano, określając tematykę, zastosowaną metodę, oczekiwane rezultaty, a także uwzględniono czas trwania ćwiczenia. Instrukcje stanowią wyłącznie wskazówki, ale to **edukator/trener podejmuje** ostateczną **decyzję** odnośnie sposobu wykorzystania ćwiczeń.

REZULTATY

Całościowym celem Programu szkolenia jest **rozwijanie kompetencji zawodowych uczestników** szkolenia w zakresie nauczania kontrowersyjnych zagadnień.

Takie kompetencje można podzielić na **trzy** kategorie:

- **Postawy** (np. umiejętność oceny wpływu wartości i poglądów wyznawanych przez nauczycieli na uczniów, a także zdolność decydowania, w jakich sytuacjach nie powinno się zdradzać własnych opinii na dany temat);
- **Wiedza** (np. zrozumienie funkcji spornych kwestii w demokracji, uświadomienie sobie roli dialogu i pokojowych sposobów rozwiązywanie konfliktów, świadomość wartości wynikających z omawiania kontrowersyjnych zagadnień w edukacji obywatelskiej i edukacji o prawach człowieka);
- **Umiejętności** (zdolność wykorzystania wielu stanowisk i strategii postępowania w celu profesjonalnego moderowania dyskusją na kontrowersyjne tematy, zdolność bezstronnego przedstawiania spornych kwestii w obliczu niekompletnych informacji lub ich braku, umiejętność radzenia sobie z niespodziewanymi i kontrowersyjnymi komentarzami uczniów, a także współpraca z pozostałymi osobami zainteresowanymi).

Niektóre z ćwiczeń dotyczą konkretnych kompetencji i umiejętności, podczas gdy inne służą jednoczesnemu rozwijaniu wielu umiejętności. Trenerzy/edukatorzy powinni **zapoznać się z przedstawionymi poniżej założeniami**, a następnie **odwoływać się do nich, gdy tylko zajdzie taka potrzeba**.

ROLA PROWADZĄCEGO

Rolą trenera/edukatora jest dawanie uczestnikom **wskazówek** dotyczących Programu szkolenia, przygotowywanie wymaganych materiałów, opracowywanie ćwiczeń pod kątem zainteresowań i potrzeb uczestników, efektywne zarządzanie

czasem, a także podkreślanie i powtarzanie kluczowych kwestii.

Trenerzy/edukatorzy powinni być świadomi, że **ich zadanie nie polega na uświadamianiu nauczycielom sposobów nauczania młodzieży** (o tym zdecydują sami uczestnicy). Osoby prowadzące ćwiczenia mogą uwrażliwić pedagogów, jaką rolę w uczeniu o kontrowersyjnych zagadnieniach odgrywają konkretne działania lub polityka (np. opowiadanie się w czasie debaty klasowej po czyjeś stronie jest formą zaprezentowania własnych poglądów).

Ważne, aby trenerzy/edukatorzy **od samego początku zaznaczyli, że nie mają żadnego „ukrytego celu”**, a ich rola polega wyłącznie na dawaniu wskazówek w zakresie programu. Osoby prowadzące szkolenie powinny wyjaśnić, że ich zadaniem nie jest przekonanie uczestników do zmiany poglądów lub wydawanie osądów na temat danego zagadnienia. Rolą trenerów/edukatorów jest **pytanie uczestników o ich zdanie i doświadczenie**, a także, o ile to możliwe, stworzenie szansy na wymianę doświadczeń z innymi osobami biorącymi udział w szkoleniu.

Jednym z problemów, który prawdopodobnie może pojawić się w trakcie szkolenia, jest to przeświadczenie jego **uczestników, że mogą spodziewać się przekazania konkretnych faktów na temat danego kontrowersyjnego zagadnienia**. Może być też tak, że osoby biorące udział w szkoleniu same poproszą trenera/edukatora o podanie takich faktów (np. dotyczących zasięgu islamskiego ekstremizmu, liczby legalnych lub nielegalnych emigrantów przemieszczających się po krajach europejskich, konfliktu między Izraelem a Palestyną, badań dotyczących zmian klimatu itp.). W takim wypadku trener/edukator powinien taktownie wyjaśnić, że **celem Programu szkolenia jest poszukiwanie ogólnych zasad** możliwych do wykorzystania w odniesieniu do każdego z zagadnień, a nie wnikliwe analizowanie poszczególnych tematów. Poza tym osoby prowadzące szkolenie **właściwie nie byłby w stanie** przekazać uczestnikom wystarczającej ilości informacji. Trenerzy/edukatorzy mogą również dodać, że chociaż fakty są kluczowe w analizie danego zagadnienia, to jednak nie należy na nich przesadnie polegać. **„Fakty” są często mało wiarygodne lub sporne**. A to z racji tego, że mimo największych starań **nie jest możliwe zebranie wszystkich faktów** na temat danej sytuacji. W trakcie szkolenia **najważniejsze jest pokazanie, w jaki sposób można obiektywnie omówić w klasie problematyczne zagadnienie w obliczu braku wszystkich faktów**. Temu problemowi poświęcono ćwiczenie 2.5.

PRZEGLĄD TREŚCI ZAWARTYCH W POSZCZEGÓLNYCH ROZDZIAŁACH

ROZDZIAŁ 1. KONTROWERSYJNE ZAGADNIENIA – WPROWADZENIE					
Lp.	Ćwiczenie	Tematyka	Metoda	Rezultaty	Czas trwania
1.1.	Wstęp	Czym są kontrowersyjne zagadnienia i dlaczego ich omawianie jest tak ważne?	prezentacja PowerPoint	<ul style="list-style-type: none"> zdefiniowanie pojęcia „kontrowersyjnych zagadnień” podanie odpowiednich przykładów i powodów, dla których warto nauczać takich zagadnień 	20 minut
1.2.	Wyrażam opinie	Wymiar emocjonalny kontrowersyjnych zagadnień	ćwiczenie w parach zmierzające do ujawnienia poglądów poszczególnych uczestników wobec omawianych zagadnienia	<ul style="list-style-type: none"> świadomość wymiaru emocjonalnego kontrowersyjnych zagadnień wskazanie wpływu nauczania problematycznych kwestii na atmosferę w zespole klasowym, a także na kierowanie pracą uczniów 	20–25 minut
1.3.	Drzewo emocji	Początkowe odczucia uczestników programu	ćwiczenie dotyczące autorefleksji z wykorzystaniem rysunków	<ul style="list-style-type: none"> świadomość początkowych mocnych i słabych stron postrzeganie początkowych emocji jako podstawy do rozwoju 	10 minut
1.4.	Zimno/ ciepło	Co sprawia, że zagadnienie jest kontrowersyjne?	ćwiczenie polegające na klasyfikacji kontrowersyjnych zagadnień z użyciem kartek samoprzylepnych	<ul style="list-style-type: none"> świadomość różnorodnych czynników stanowiących o kontrowersyjności zagadnienia zrozumienie wyzwań stojącymi przed nauczycielami w związku z omawianiem problematycznych kwestii 	20–25 minut

1.5.	Odprawa bagażu	W jaki sposób przekonania i poglądy nauczycieli wpływają na nauczanie kontrowersyjnych zagadnień?	dyskusja w małych grupach, praca indywidualna zmierzająca analizowanie ćwiczeń	<ul style="list-style-type: none"> • świadomość wpływu przekonań i poglądów uczestników szkolenia na nauczanie kontrowersyjnych zagadnień 	20–30 minut
RODZIAŁ 2. METODY NAUCZANIA					
2.1.	Po czyjej jesteś stronie?	W jaki sposób radzić sobie ze sprzecznymi opiniami i przeciwstawnymi poglądami uczniów przekonanych o swojej racji?	dyskusja w małych grupach	<ul style="list-style-type: none"> • świadomość wielu stanowisk wobec nauczania kontrowersyjnych zagadnień • wskazywanie wad i zalet omawiania problematycznych kwestii • świadomość najlepszych sposobów wykorzystania kontrowersyjnych zagadnień do pracy z uczniami 	30–40 minut
2.2.	Zmiana punktu widzenia	Stosowanie technik generalizowania w celu ochrony uczniów podczas omawiania kontrowersyjnych zagadnień mogących wydzźwięk emocjonalny	praca w parach (przekształcanie osobistych wypowiedzi w opinię całego społeczeństwa)	<ul style="list-style-type: none"> • znajomość technik generalizowania 	30–50 minut
2.3.	Szkoła na skraju lasu	Wykorzystanie technik dystansowania jako formy radzenia sobie ze szczególnie drażliwymi kwestiami	historyjka oraz odgrywanie ról (publiczne posiedzenie)	<ul style="list-style-type: none"> • znajomość technik dystansowania 	40–50 minut
2.4.	Na czyimś miejscu	W jaki sposób skłonić uczniów do zrozumienia odmiennych	ćwiczenie angażujące całą grupę (karty z odpowiedzia	<ul style="list-style-type: none"> • znajomość technik pomagających uczniom w zrozumieniu odmiennych opinii 	30–40 minut

		punktów widzenia?	mi na kontrowersyjne pytania)		
2.5.	Kawiarnia	Jak obiektywnie i rzetelnie radzić sobie z kontrowersyjnymi zagadnieniami bez potrzeby uzyskiwania rozległej wiedzy na dany temat?	pytania i odpowiedzi w małych grupach	<ul style="list-style-type: none"> znajomość technik wspólnego rozwiązywania problemów 	30 minut
2.6.	Teatr Forum	Radzenie sobie z nieprzychylnymi komentarzami	odgrywanie ról (odpowiedzi nauczyciela na nieprzychylnie komentarze)	<ul style="list-style-type: none"> umiejętność radzenia sobie z przykrymi komentarzami 	25–30 minut
RODZIAŁ 3. UWAGI I EWALUACJA					
3.1.	Kula śnieżna	Określanie celów nauczania kontrowersyjnych zagadnień	dyskusja w małych grupach	<ul style="list-style-type: none"> umiejętność określania celów nauczania kontrowersyjnych zagadnień 	30 minut
3.2.	Konspekt lekcji	Przygotowanie ćwiczenia z kontrowersyjnymi zagadnieniami	praca samodzielna i/lub w małych grupach	<ul style="list-style-type: none"> opracowanie planu ramowego dotyczącego jednogodzinnego ćwiczenia związanego z kontrowersyjnymi zagadnieniami 	20 minut
3.3.	List do prowadzącego	Ewaluacja programu szkolenia	napisanie listu do trenera/edukatora	<ul style="list-style-type: none"> wiedza na temat możliwych sposobów usprawnienia programu szkolenia (trener/edukator) 	5 minut
3.4.	Drzewo satysfakcji	Ocena własnego procesu uczenia się	indywidualna refleksja oraz ćwiczenie z użyciem kartek samoprzylepnych	<ul style="list-style-type: none"> świadomość poziomu kompetencji oraz obszarów wymagających dalszej poprawy (uczestnicy) 	10 minut

RODZIAŁ 1. KONTROWERSYJNE ZAGADNIENIA – WPROWADZENIE

ĆWICZENIE 1.1. WPROWADZENIE

Przedstawiciele wszystkich państw europejskiej zgadzają się, że zaangażowanie w omawianie kontrowersyjnych zagadnień jest kluczowym elementem edukacji obywatelskiej i edukacji o prawach człowieka. Takie działanie sprzyja nawiązaniu dialogu międzykulturowego, promuje postawę tolerancji i poszanowania poglądów innych ludzi. Poza tym rozwija umiejętność niezależnego myślenia i krytycyzm wobec informacji podawanych w mediach, a także doskonali zdolność rozstrzygania różnic spornych kwestii w sposób demokratyczny i bez użycia przemocy. Ćwiczenie wprowadza pojęcie kontrowersyjnych zagadnień, zapoznaje uczestników z kwestiami mogącymi być uznane za problematyczne, a także argumentami przemawiającymi za nauczaniem takich zagadnień w szkołach.

Cel

Wprowadzenie pojęcia kontrowersyjnych zagadnień, a także rozważenie argumentów przemawiających za nauczaniem problematycznych kwestii w zespołach klasowych i szkołach.

Rezultaty

Uczestnicy:

- potrafią podać powszechnie obowiązującą definicję „kontrowersyjnych zagadnień”;
- wskazują współczesne zjawiska mające znamiona kontrowersyjnych;
- wskazują i rozumieją różne argumenty przemawiające za nauczaniem kontrowersyjnych zagadnień w szkołach.

Czas trwania

20 minut

Materiały niezbędne w trakcie ćwiczenia:

- prezentacja PowerPoint,
- laptop i rzutnik.

Przygotowanie

Przygotuj w programie PowerPoint krótką prezentację wyjaśniającą istotę kontrowersyjnych zagadnień, a następnie wyjaśnij, dlaczego omawianie problematycznych kwestii jest tak ważne w edukacji na rzecz postaw obywatelskich i praw człowieka. Prezentacja powinna zawierać następujące elementy:

- definicję „kontrowersyjnych zagadnień”;
- aktualne przykłady kontrowersyjnych zagadnień;
- listę argumentów przemawiających za nauczaniem kontrowersyjnych zagadnień.

Definicję kontrowersyjnych zagadnień wraz z przykładami oraz listą argumentów za ich nauczaniem można znaleźć w materiałach pomocniczych znajdujących się poniżej.

Wskazówka

Uczestnicy szkolenia, biorąc pod uwagę samą jego nazwę, z pewnością spodziewają się, że pojawią się na nim naprawdę kontrowersyjne tematy. Z tego względu nie warto wybierać zachowawczych przykładów, ale takie, które są bardzo sporne. Postaraj się, aby w prezentacji pojawiły się przykłady zarówno lokalnych, jak i globalnych problemów znanych osobom biorącym udział w szkoleniu, które potencjalnie mogą wzbudzać kontrowersje w kontekście szkolnym. Na samym początku spotkania warto pokazać slajdy odnoszące się do konkretnych zagadnień (np. emigracji, ekstremizmu i radykalizacji, zmian klimatu, przemocy uwarunkowanej płcią, tożsamości płciowej, praw osób LGBT, wirtualnego nękania, korupcji, manifestacji politycznych, przemocy w szkołach, doświadczeń z wykorzystaniem zwierząt oraz żywności GMO).

Metoda

- Wyjaśnij, wykorzystując prezentację PowerPoint (dołączoną do programu szkolenia), definicję kontrowersyjnych zagadnień. Podaj aktualne przykłady problemów odpowiadających temu sformułowaniu, zarówno tych towarzyszących społeczeństwu od dawna, jak i tych, które pojawiły się niedawno. Przedstaw argumenty za nauczaniem takich zagadnień w zespołach klasowych i szkołach.

- Zapytaj uczestników, które argumenty są ich zdaniem najsilniejsze. Posłuchaj odpowiedzi kilku osób, aby sprawdzić, co sądzą o tym zagadnieniu na samym początku szkolenia.
- Podsumuj dyskusję. Wyjaśnij, że choć teoretycznie istnieją przekonujące argumenty za nauczaniem kontrowersyjnych zagadnień w szkołach, to niezwykle trudno zastosować je w praktyce. Celem Programu szkolenia jest zrozumienie różnych wyzwań, jakie stoją przed nauczycielami zajmującymi się problematycznymi kwestiami. Założeniem szkolenia jest także wskazanie metod i strategii nauczania możliwych do wykorzystania podczas trudności pojawiających się przy okazji kontrowersyjnych zagadnień.

Sugestia

Jeżeli czas na to pozwala, możesz wykorzystać ćwiczenie „Dziewięć części rombu”, aby zachęcić uczestników do dyskusji na temat zalet poszczególnych argumentów przemawiających za nauczaniem kontrowersyjnych zagadnień. Wypisz poniższe przykłady na dziewięciu kartkach, a następnie przygotuj zestawy argumentów dla niewielkich grup uczestników. Potem poproś osoby uczestniczące w Programie szkolenia, aby porozmawiały w grupach na temat argumentów wypisanych na kartkach. A następnie ułożyły argumenty w kształt rombu, zachowując odpowiednią kolejność. Na samej górze rombu uczestnicy umieszczają te przykłady, z którymi najbardziej zgadzają, a na samym dole te argumenty, z którymi identyfikują się w najmniejszym stopniu.

Wskazówka

Na tym etapie ćwiczenia warto wskazać elementy wchodzące w skład Programu szkolenia, a także pytania i wyzwania, jakimi się zajmuje.

ĆWICZENIE 1.1. MATERIAŁY POMOCNICZE

- Definicja i lista przykładowych kontrowersyjnych zagadnień.
- Wyjaśnienie pojęcia („Kontrowersyjne zagadnienia to takie, które wywołują silne emocje i dzielą opinię publiczną w poszczególnych społecznościach i społeczeństwie ogółem”).

6. Analizowanie kontrowersyjnych zagadnień wymaga **umiejętności krytycznego i analitycznego myślenia**, dzięki czemu młodzi ludzie uczą się oceniać wagę dowodów, wykrywać nieobiektywne stanowisko i wydawać opinie wyłącznie na podstawie dowodów i zasad racjonalności.
7. Angażowanie się w omawianie kontrowersyjnych zagadnień może mieć korzystny wpływ na **rozwój indywidualny i emocjonalny** młodych ludzi, pomagając zrozumieć odczuwane przez nich emocje i sprecyzować wartości. Ponadto uczniowie stają się bardziej pewni siebie i lepiej przyswajają nauczany materiał.
8. W nauczaniu kontrowersyjnych tematów wykorzystuje się **prawdziwe, współczesne problemy**, dzięki czemu można wprowadzić w życie założenia edukacji na rzecz postaw obywatelskich i praw człowieka.
9. Często uczniowie **sami chcą rozmawiać na kontrowersyjne tematy**, choć tym samym odbiegają od tematu lekcji. Z tego względu lepiej jest, aby nauczyciele byli przygotowani na radzenie sobie z takimi sytuacjami i nie wykorzystywali doraźnych rozwiązań.

ĆWICZENIE 1.2. WYRAŻAM OPINIE²

Publiczne omawianie kontrowersyjnych tematów może wywoływać silne emocje. Im bardziej w coś wierzymy, tym większe prawdopodobieństwo, że traktujemy swoje poglądy nie jak dodatkową cechę, ale podstawową część osobowości. Gdy jesteśmy przekonani, że ktoś podważa naszą opinię i argumentację, odczytujemy jego zachowanie jako atak na nas; czujemy strach albo wstyd przed wyrażaniem opinii przed ludźmi, których nie znamy lub którym nie ufamy. Niniejsze ćwiczenie opracowano tak, aby pomóc uczestnikom przeanalizować wymiar emocjonalny kontrowersyjnych zagadnień, a także następstwa nauczania spornych kwestii w związku z atmosferą w zespole klasowym i kierowaniem uczniami. Ćwiczenie ma również być formą nawiązania kontaktu i lepszego poznania się uczestników szkolenia.

Cel

Analiza emocjonalnego wymiaru kontrowersyjnych zagadnień, a także następstw wynikających z nauczania spornych problemów w związku z atmosferą w klasie zespole klasowym i kierowaniem uczniami.

Rezultaty

Uczestnicy:

- są świadomi emocjonalnego wymiaru kontrowersyjnych zagadnień;
- potrafią określić emocje towarzyszące uczniom podczas omawiania spornych kwestii;
- są świadomi wpływu emocji na atmosferę w zespole klasowym i kierowanie uczniami.

Czas trwania

20–25 minut

Materiały potrzebne w trakcie szkolenia:

- lista kontrowersyjnych zagadnień,
- urządzenie odtwarzające dźwięk (np. odtwarzacz CD, laptop oraz głośniki).

---

² Ćwiczenie opracowano na podstawie <http://www.anti-bias-netz.org/> [dostęp: 12.07.2017].

Przygotowanie

Wybierz 5–6 kontrowersyjnych tematów. Postaraj się wybrać przykłady wywołujące u uczestników wyjątkowo silne emocje, różnie przez nich postrzegane, a także wzbudzające duże zainteresowanie uczniów.

Przykładowe tematy do dyskusji

- „Za dużo uwagi przykładą się do praw dziecka, a za mało do ich obowiązków”.
- „Pary homoseksualne powinny mieć prawo do adoptowania dzieci”.
- „Wspieranie Unii Europejskiej jest daremne. Unia powinna przestać istnieć”.
- „Powinno się zakazać rodzicom dawania dzieciom klapsów”.
- „Broń jądrowa jest konieczna do utrzymania pokoju na świecie”.
- „Prawo do głosowania w wyborach powinno przysługiwać od 16. roku życia”.
- „Należy przywrócić karę śmierci i skazywać na nią osoby winne dokonania ekstremistycznych aktów przemocy”.
- „Zwierzęta powinny mieć takie same prawa jak ludzie”.
- „Wspomagane samobójstwo to humanitarny sposób na odejście z tego świata, więc nie powinno mieć konsekwencji prawnych”.
- „Rodzice powinni mieć możliwość „projektowania” swoich dzieci – powinni mieć wolność wyboru tak jak klienci w sklepie”.
- „Bogacze powinni płacić mniejsze podatki, ponieważ przyczyniają się do poprawy warunków życia innych ludzi, jednocześnie zapewniając im więcej miejsc pracy”.
- „Ludzie powinni podróżować bez żadnych ograniczeń z państwa do państwa”.
- „Równouprawnienie faworyzuje kobiety i prowadzi do dyskryminacji mężczyzn”.
- „Powinno się zalegalizować marihuanę”.
- „Tożsamość seksualna jest kształtowana przez społeczeństwo, nie towarzyszy człowiekowi od urodzenia”.
- „Ludzie polityki zajmują się nią z samolubnych pobudek”.
- „Ludzie, którzy palą lub mają nadwagę, powinni płacić większe składki na ubezpieczenie zdrowotne”.
- „Debata o prawach człowieka i równouprawnieniu zaszła za daleko, dlatego społeczeństwo stało się przesadnie ostrożne”.

Metoda

1. W różnych miejscach sali rozstaw po dwa krzesła, które powinny być do siebie zwrócone przodem. Liczba krzesel powinna odpowiadać liczbie uczestników ćwiczenia.
2. Poinformuj osoby uczestniczące w ćwiczeniu, że niedługo usłyszą muzykę. Gdy dźwięki zaczną rozbrzmiewać, uczestnicy mają za zadanie przechadzać się po sali lub, jeśli chcą, to mogą tańczyć. Gdy muzyka ucichnie, osoby biorące udział w ćwiczeniu powinni zająć najbliższe krzesło. W ten sposób każdy z uczestników znajdzie parę. Potem przeczytaj na głos jeden z kontrowersyjnych tematów z listy. Ta osoba z pary uczestników, która zajęła miejsce jako druga, ma 30 sekund na wyrażenie swojej opinii. Jej partner/partnerka powinni zachować milczenie (nie zdradzając w żaden sposób, czy zgadza się z tym, co słyszy). Potem następuje zmiana i głos zabiera osoba milcząca do tej pory. Ona również ma 30 sekund na wyrażenie swojego poglądu.
3. Ponownie włącz muzykę i powtórz działanie.
4. O ile czas na to pozwala, postępuj tak z wszystkimi przygotowanymi tematami. Inny wariant tego ćwiczenia polega na wymyślaniu spornych tematów przez uczestników. Przypomnij im jednak, że tematy muszą być naprawdę kontrowersyjne.
5. Przygotuj krzesła na potrzeby dyskusji, ustawiając je w kręgu.

Wskazówka

Niektórzy uczestnicy mogą obawiać się publicznego ujawniania swoich poglądów. (To stanowi dla nich bardzo cenną lekcję). Powiedz im, że to jedyne takie ćwiczenie. Osoby uczestniczące w szkoleniu będą rozmawiały jednocześnie wyłącznie z jednym uczestnikiem. Poza tym nikt nie będzie oceniał poglądów innych. Wyjaśnij, że to ćwiczenie jest bardzo ważne, gdyż pozwala uczniom doświadczyć emocji towarzyszących im podczas omawiania kontrowersyjnych zagadnień w szkole, a także prezentuje sposoby radzenia sobie z nimi.

Dyskusja

Porozmawiaj z uczestnikami szkolenia o emocjach doświadczonych przez nich podczas wykonywania ćwiczenia. Zapytaj, czego dowiedzieli się o nauczaniu kontrowersyjnych zagadnień (np. Co sądzicie na temat tego, że od uczniów wymaga

się wyrażania poglądów na forum klasy? Jaka atmosfera w największym stopniu sprzyja nauczaniu kontrowersyjnych zagadnień? W jaki sposób stworzyć w klasie atmosferę sprzyjającą omawianiu problematycznych zagadnień. Co sądzicie o ustanawianiu klasowych lub szkolnych zasad prowadzenia dyskusji?).

Wskazówka

Na tym etapie szkolenia dyskusja powinna być dość krótka. Wyjaśnij uczestnikom, że w dalszej części Programu szkolenia pojawi się jeszcze wiele okazji do zastanowienia się nad kontrowersyjnymi zagadnieniami i porozmawiania o nich.

ĆWICZENIE 1.3. DRZEWO EMOCJI

Autorefleksja jest bardzo ważnym elementem rozwoju zawodowego nauczycieli. Dzięki temu ćwiczeniu uczestnicy mogą zidentyfikować swoje odczucia i zastanowić się nad nimi na początkowym etapie Programu szkolenia.

Cel

Wspieranie nauczycieli w procesie autorefleksji związanej z identyfikowaniem – na początkowym etapie szkolenia – mocnych i słabych stron, a także odczuć i emocji związanych z nauczaniem kontrowersyjnych zagadnień.

Rezultaty

Uczestnicy są świadomi, że ich początkowe mocne i słabe strony dotyczące nauczania kontrowersyjnych zagadnień, stanowią podstawę do rozwoju.

Czas trwania

10 minut

Materiały potrzebne w trakcie ćwiczenia:

- kartki papieru z narysowanym drzewem emocji.

Przygotowanie

Przygotuj kartki papieru z drzewem emocji (po jednej dla każdego uczestnika).

Metoda

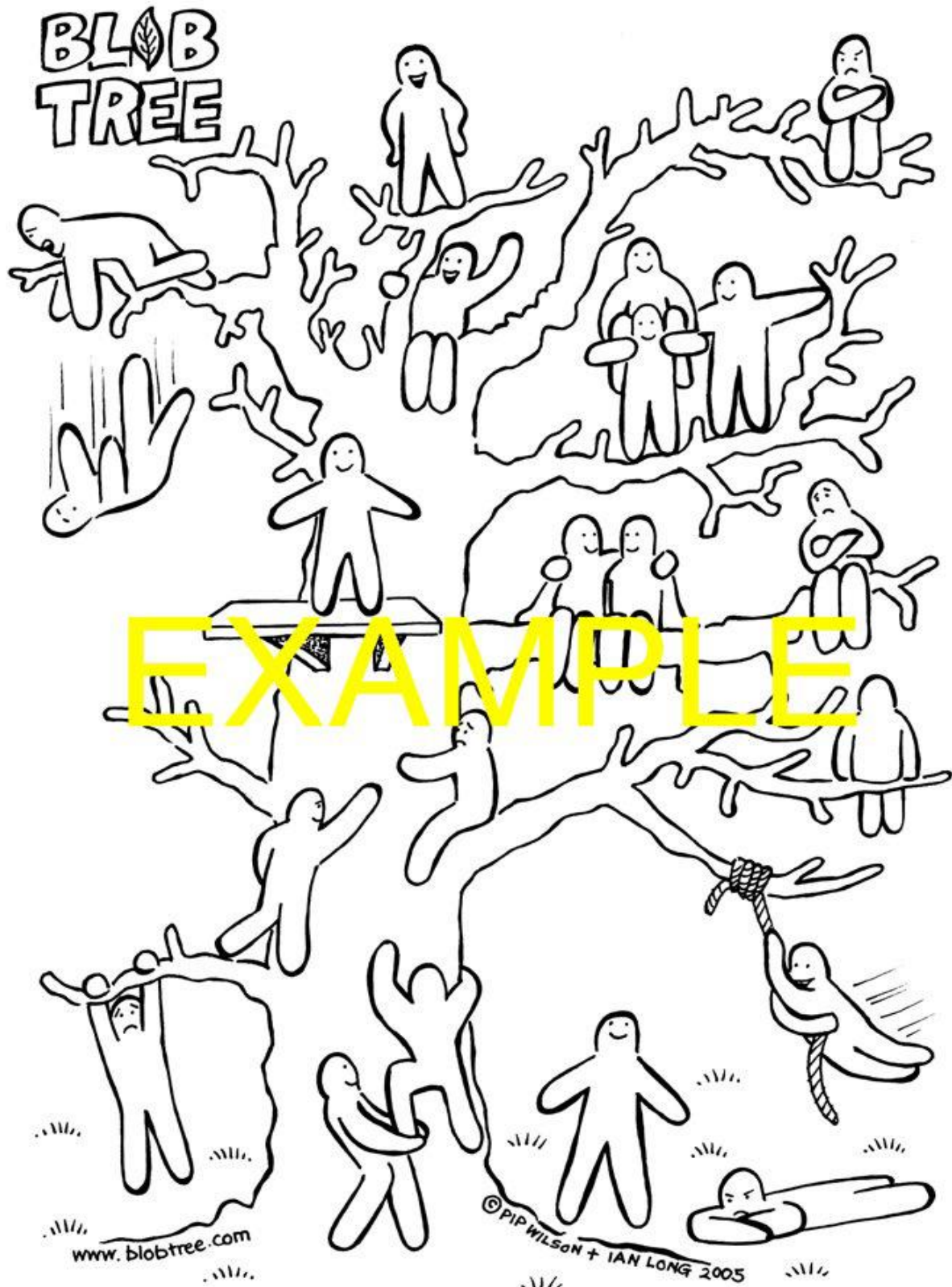
1. Rozdaj kartki papieru z narysowanym drzewem emocji.
2. Poproś uczestników, aby w milczeniu przyjrzeni się rysunkowi, a potem zdecydowali, która z postaci najlepiej oddaje ich odczucia w stosunku do Programu szkolenia, a także perspektywy nauczania kontrowersyjnych zagadnień wspomnianych wcześniej. Poproś, aby uczestnicy pokolorowali wybraną przez siebie postać.
3. Opcjonalnie, jeżeli osoby uczestniczące w szkoleniu wyrażą na to ochotę, mogą w parach porozmawiać o swoich wyborach.
4. Wyjaśnij, że pod koniec Programu szkolenia uczestnicy wrócą do drzewa emocji, aby sprawdzić, czy (i jak) ich odczucia się zmieniły.

ĆWICZENIE 1.3. MATERIAŁY POMOCNICZE

Drzewo nastrojów

© Copyright Pip Wilson and Ian Long 2003.

Aby zakupić ten produkt, należy odwiedzić stronę www.blobtree.com i wybrać "The Blob Tree".

ĆWICZENIE 1.4. CIEPŁO/ZIMNO

Dlaczego pewne zagadnienia uznaje się za kontrowersyjne? Co czyni jedne kwestie bardziej spornymi od innych? Dzięki temu ćwiczeniu uczestnicy mogą rozważyć, jakie czynniki wpływają na to, aby dany problem określić mianem kontrowersyjnego, a także jakie problemy czekają na nauczycieli zajmujących się takimi zagadnieniami.

Cel

Rozważanie czynników wpływających na to, że dane zagadnienie jest odbierane jako kontrowersyjne, a także omówienie wyzwaniami stojącymi przed nauczycielami zajmujących się takimi zagadnieniami.

Rezultaty

Uczestnicy:

- są świadomi czynników wpływających na to, że dane zagadnienie uznaje się za kontrowersyjne;
- rozpoznają wyzwania pojawiające się przed omówieniem z uczniami i w szkole każdego rodzaju kontrowersyjnych zagadnień szkole.

Czas trwania

20–25 minut

Materiały potrzebne w trakcie ćwiczenia:

- kartki samoprzylepne (kilka dla jednego uczestnika),
- trzy duże tabliczki z napisami: „CIEPŁO”, „ZIMNO”, „GORĄCO”,
- wolne miejsce na ścianie,
- materiały szkoleniowe.

Przygotowanie

Znajdź wolną przestrzeń na ścianie. W jednym rogu przyklej tabliczkę z napisem „GORĄCO”, po przeciwnej stronie – z napisem „ZIMNO”, a równo pośrodku – „CIEPŁO”. Przygotuj kopie materiałów szkoleniowych (po jednej dla każdego uczestnika). Możesz też na ich podstawie przygotować prezentację PowerPoint.

Metoda

1. Daj każdemu uczestnikowi 5–6 kartek samoprzylepnych.
2. Poproś, aby osoby biorące udział w ćwiczeniu zastanowiły się nad przykładami kontrowersyjnych zagadnień, a następnie zapisały po jednym argumentem na każdej kartce. Wyjaśnij, że uczestnicy nie muszą się niczego obawiać. Mogą wymyślać jak najbardziej problematyczne tematy.
3. Poproś uczestników, aby zastanowili się, co czują na myśl o nauczaniu wskazanych przez siebie kontrowersyjnych zagadnień.
4. Poproś, aby osoby biorące udział w ćwiczeniu przykleiły w odpowiednim miejscu na ścianie kartki samoprzylepne z zapisanymi na nich przykładami:
  - Zagadnienia, których nauczanie wywołuje w uczestnikach negatywne odczucia (ZIMNO);
  - Zagadnienia, których nauczanie wywołuje w uczestnikach pozytywne odczucia (GORĄCO);
  - Zagadnienia, których nauczanie jest uczestnikom obojętne (CIEPŁO).
5. Pozostaw uczestnikom czas na rozważenie zagadnień wypisanych przez inne osoby, a także na umiejscowienie przywołanych kwestii w odpowiednim miejscu na ścianie.
6. Przygotuj krzesła na potrzeby dyskusji, ustawiając je w kręgu.

Wskazówka

Ćwiczenie należy przeprowadzić w ciszy. Dzięki temu uczestnicy wyrażają swoje własne odczucia, nie sugerując się pomysłami innych.

Dyskusja

Rozdaj uczestnikom kopie materiałów i poprowadź dyskusję na temat wyzwań, jakie w zespole klasowym stanowi każdy z rodzajów kontrowersyjnych zagadnień.

Wskazówka

Wyzwania związane z nauczaniem kontrowersyjnych zagadnień mogą być bardzo różnorodne. Aby usprawnić dyskusję, można z wyprzedzeniem przygotować zgodnie z wskazówkami – listę wyzwań z następującymi tematami:

Rola nauczyciela

- Po czyjej stronie powinien stanąć nauczyciel w trakcie sporu?
- W jaki sposób nauczyciel może uniknąć posądzenia o brak obiektywizmu lub indoktrynowanie uczniów?

Atmosfera w zespole klasowym oraz kontrola nad uczniami

- W jaki sposób nauczyciel może stworzyć bezpieczniejsze otoczenie sprzyjające nauce?
- W jaki sposób nauczyciel może sprawować kontrolę nad zespołem klasowym?

Wiedza nauczyciela na temat omawianych zagadnień

- W jaki sposób nauczyciele mogą sprawdzić, czy posiadają dostateczną wiedzę o omawianych zagadnieniach?
- W jaki sposób pedagodzy mogą sprawić, aby uczniowie uwierzyli, że mają wiedzę na dany temat?

Indywidualne doświadczenia młodych ludzi i ich reakcje na omawiane zagadnienia

- W jaki sposób nauczyciele mogą zminimalizować ryzyko zdenerwowania lub urażenia uczniów?
- Jak ma postępować nauczyciel, gdy młodzież się zdenerwuje?

Ograniczenia czasowe

- W jaki sposób omówić zagadnienie na zajęciach/cyklu lekcji?
- W jaki sposób wyznaczyć?
- Jak długo można omawiać dane zagadnienie?

ĆWICZENIE 1.4. MATERIAŁY POMOCNICZE

Jakie czynniki wpływają na to, że dane zagadnienie uważa się za kontrowersyjne?

ĆWICZENIE 1.5. ODPRAWA BAGAŻU

Każdy człowiek ma poglądy i wartości, które wpływają na jego sposób postrzegania świata i funkcjonowania w nim. Niekiedy takie przekonania i wartości nazywa się „bagażem kulturowym”. Ludzie nie zdają sobie sprawy, że ma on wpływ na wszystko, czego doświadczają. Podobnie jest z nauczycielami. Celem tego ćwiczenia jest wykazanie, w jaki sposób przekonania i wartości nauczycieli oddziałują na ich stosunek do nauczania kontrowersyjnych zagadnień. Ponadto szkolenie ma za zadanie zachęcić uczestników do zastanowienia się nad wpływem ich własnych przekonań i wartości na sposób radzenia sobie z kontrowersyjnymi zagadnieniami w zespole klasowym i szkole.

Cel

Zrozumienie, w jaki sposób przekonania i wartości nauczycieli oddziałują na ich stosunek do nauczania kontrowersyjnych zagadnień, a także zachęcenie uczestników do zastanowienia się nad wpływem ich własnych przekonań i wartości na pracę.

Rezultaty

Uczestnicy:

- rozumieją wpływ przekonań i wartości nauczycieli na ich stosunek do nauczania kontrowersyjnych zagadnień;
- stają się bardziej świadomi oddziaływania wyznawanych poglądów i wartości na postępowanie uczniów.

Czas trwania

20–30 minut

Materiały potrzebne w trakcie ćwiczenia:

- karty do dyskusji,
- puste karty,
- niewielkie torby
- tablica i marker.

Metoda

Przygotuj karty do dyskusji, wzorując się na modelu z materiałów pomocniczych zamieszczonych poniżej. Wybierz imiona i postacie, które będą znane uczestnikom szkolenia. Każdy zestaw kart jest przeznaczony dla niewielkiej grupy, dlatego musisz przygotować odpowiednią ilość takich kompletów. Włóż każdy z zestawów do niewielkiej torby (np. papierowej). Pamiętaj, aby przygotować po jednej czystej karcie dla każdego uczestnika. Kartki przydadzą się pod koniec ćwiczenia.

Przebieg ćwiczenia:

1. Podziel uczestników na małe grupy.
2. Każdemu z zespołów wręcz torbę z zestawem kart do dyskusji. Wyjaśnij, że każda z kart odnosi się do pewnych nauczycieli (nieznanych uczestnikom!).
3. Poproś, aby grupy wybrały jedną z kart z torby dowolnego nauczyciela.
4. Poleć uczestnikom, aby przeczytali informacje o nauczycielu zawarte na karcie. Następnie ich zadaniem będzie omówienie wpływu poznanych wiadomości na stanowisko nauczyciela względem nauczania kontrowersyjnych zagadnień, a także sposobu radzenia sobie z nimi w zespole klasowym lub szkole.
5. Poleć każdemu zespołowi, aby przez kilka minut porozmawiał o powyższym problemie, a następnie wylosował kolejną kartę. Powtórz proces dwa lub trzy razy za każdym razem z inną kartą.
6. Przygotuj krzesła na potrzeby dyskusji, ustawiając je w kręgu. Zapytaj kilku ochotników o wnioski. Pokaż każdą kartę jedna po drugiej i sprawdź, czy uczestnicy w ten sam sposób interpretowali dane informacje.
7. Wprowadź, a następnie wyjaśnij pojęcie „bagażu kulturowego” oraz jego wpływu na nauczanie kontrowersyjnych zagadnień.

Dyskusja

Poprowadź dyskusję na temat wpływu przekonań i wartości nauczycieli na radzenie sobie z kontrowersyjnymi zagadnieniami. Przykładowo zapytaj o następujące kwestie: Skąd biorą się przekonania i poglądy nauczycieli? Czy pedagogom łatwo rozpoznać własne uprzedzenia i przypuszczenia? Na koniec debaty poproś uczestników o zastanowienie się – z perspektywy nauczyciela – nad własnymi przekonaniami i wartościami, a także sposobem, w jaki może to wpływać na omawianie przez nich kontrowersyjnych zagadnień.

Rozdaj wszystkim uczestnikom puste karty. Zadaniem osób biorących udział w szkoleniu jest napisanie czegoś o sobie na podstawie kart użytych w ćwiczeniu. Następnie zachęć uczestników, aby poważnie zastanowili się nad tym problemem, a także rozważyli konsekwencje – wybranego przez nich – sposobu zajmowania się kontrowersyjnymi zagadnieniami w zespole klasowym i szkole. Wyjaśnij, że ta informacja jest przeznaczona wyłącznie dla nich samych. Uczestnicy, jeżeli nie chcą, nie muszą się dzielić poznanymi wiadomościami z innymi osobami.

Ćwiczenie powinno się przeprowadzać w milczeniu. Po upływie około 3–4 minut pozwól chętnym osobom podzielić się własnymi przemyśleniami. Jednak wyraźnie podkreśl, że jest to działanie wyłącznie opcjonalne.

Wskazówka

W ćwiczeniu najważniejsza jest autorefleksja, której uczestnicy poddają się na końcu. Trzeba pamiętać, aby nie zabrakło czasu na tę część zadania.

Sugestia

Instruktorzy z Irlandii zasugerowali, że omawiając bagaż osobistych przekonań, warto również zastanowić się nad wagą formalnych oczekiwań względem nauczycieli (czyli wszystkimi czynnikami wiążącymi się z pełnieniem funkcji pracownika państwowego). Taki bagaż obejmuje odpowiedzialność prawną wynikającą z odpowiednich ustaw i oficjalnej polityki, oczekiwania dyrekcji szkoły i przedstawicieli kuratorium, a także zasady moralne wynikające z reprezentowania zawodu pedagoga.

Inne warianty

Kto jest terrorystą? Grupa brytyjskich nauczycieli stażystów opracowała ćwiczenie, w którym uczestnicy otrzymują kilka zdjęć ludzkich twarzy (wyciętych z gazet). Zadaniem osób biorących w szkoleniu jest wskazanie, kto jest terrorystą. I chociaż na to pytanie nie ma prawidłowej odpowiedzi, to jednak na jego podstawie uczestnicy chętniej mogą zastanowić się nad własnymi wrażeniami w toku podejmowania decyzji: Jakich cech szukałaś/szukałeś? Uczestnicy zastanawiają się nad zastosowanymi kryteriami, a także nad tym, czy świadomie podjęli decyzję.

Która z osób jest heteroseksualna? Podobne ćwiczenie z użyciem zdjęć twarzy przeprowadza się w Szwecji na lekcjach edukacji seksualnej i przygotowania do

życia w rodzinie. Wówczas problematyczne pytanie brzmi: Która z osób jest heteroseksualna? Ćwiczenie odnosi największy skutek, gdy uczestnicy szkolenia wybiorą zdjęcia, które nie pozwalają na sformułowanie jednoznacznej odpowiedzi. Trzeba pamiętać o tym, że pewne sporne treści są stereotypowe, a ich założenia są oparte wyłącznie na intuicji.

ĆWICZENIE 1.5. MATERIAŁY POMOCNICZE

Przykładowe karty do dyskusji

Karina – uwielbia taniec i muzykę ludową. Jest patriotką i członkinią partii nacjonalistycznej.	Peter – wychowany w surowej, religijnej rodzinie. Nie pije, nie pali, udziela się w kościele.
Deepa – uciekła przed wojną i nigdy nie zapomni, jak źle traktowano ją przez kilka lat po przybyciu do nowego kraju.	Helena – przez pewien czas mieszkała w ośrodku dla kobiet; jest wielką orędowniczką walki o prawa kobiet.
Ali – członek związku zawodowego, angażuje się w akcje dotyczące praw człowieka, a zwłaszcza warunków pracy za granicą.	Rolf – obecnie nauczyciel, który w przeszłości przez wiele lat służył w armii; podczas służby wojskowej Rolf awansował na oficera.
Tatiana – pochodzi z jednej z najstarszych i najbogatszych rodzin w kraju; kształciła się za granicą.	Wim – od wielu lat pozostaje w związku z partnerem tej samej płci; jest przekonany, że w szkole nikt nie wie o jego orientacji.

ROZDZIAŁ 2. METODY NAUCZANIA

STAWIANIE CZOŁA WYZWANIAM

W skutecznym nauczaniu kontrowersyjnych zagadnień najważniejsza jest znajomość odpowiednich technik, a także umiejętności lub zdolności do wdrażania ich w zespole klasowym i szkole. Podczas omawiania problematycznych zagadnień zawsze istnieje pewne ryzyko, ale rozważne wykorzystanie odpowiednich metod nauczania pozwala w znacznym stopniu je zredukować.

W trakcie swojej pracy nauczyciele muszą zmierzyć się z następującymi **wyzwaniami pedagogicznymi**:

- W jaki sposób reagować na **przeciwstawne przekonania** uczniów przeświadczonych o swojej racji? Czy brać stronę któregoś z młodych ludzi w taki sposób, aby nie miał poczucia, że mu się ustępuje? Co robić, aby uczniowie nie zauważyli, że działanie nauczyciela ma ukryty cel?
- Jak **ochronić uczniów** z różnych środowisk i kultur w obliczu kontrowersyjnych tematów (związanych z ich rodziną lub osobistymi przekonaniami, a także mogącymi mieć **wydzwięk emocjonalny**) w taki sposób, aby nie zawstydzają młodych ludzi, nie sprawiać, by czuli się pokrzywdzeni, wyobcowani i nie stawali się ofiarami nękania i zastraszania?
- W jaki sposób **rozładowywać napięcie** i nie pozwalać, aby dyskusja wymykała się spod kontroli? Jak utrzymywać w klasie porządek pozwalający uczniom na swobodną wypowiedź?
- W jaki sposób zachęcać uczniów do **wysłuchiwania opinii osób o przeciwstawnym światopoglądzie** z zachowaniem zasad szacunku i zrozumienia?
- Jak **obiektywnie** nauczać kontrowersyjnych zagadnień w obliczu braku dostatecznej wiedzy szczegółowej i sprawdzonych źródeł, nie mając poczucia pójścia na ustępstwa? W jaki sposób uczyć o problematycznych kwestiach, aby nie być posądzonym o stronniczość lub niekompetencję?
- W jaki sposób odpowiadać na **nieoczekiwane pytania** związane z kontrowersyjnymi zagadnieniami i radzić sobie z **przykrymi komentarzami**, jednocześnie zachowując uczciwość i nie wywołując w uczniach uczucia skrzywdzenia?

Drugi rozdział Programu szkolenia jest poświęcony wskazanym powyżej wyzwaniom. Wszystkie ćwiczenia zawarte w tym rozdziale koncentrują się na poszczególnych problemach i odwołują do różnych metod nauczania. Uczestnicy poznają różne metody nauczania w praktyce poprzez ćwiczenia bazujące na aktywnym uczeniu się, które można wykorzystać również w zespole klasowym. Osoby biorące udział w szkoleniu omawiają, czego nauczyli się dzięki każdemu z ćwiczeń, a także wymieniają się między sobą spostrzeżeniami.

ĆWICZENIE 2.1. PO CZYJEJ JESTEŚ STRONIE?

Nauczyciele, tak jak wszyscy ludzie, mają prawo do własnego zdania. Jednakże nie oznacza to, że pedagodzy zawsze powinni się nim dzielić z uczniami lub faworyzować osoby o takich samych poglądach. Wobec takiej sytuacji warto się zastanowić, w jaki sposób nauczyciel powinien reagować na skrajne opinie i argumenty pojawiające się w zespole klasowym? Po czyjej stronie powinien stanąć? Dzięki temu ćwiczeniu uczestnicy poznają zarówno wady, jak i zalety wielu pedagogicznych podejść do problemu.

Cel

Poznanie wad i zalet różnych pedagogicznych podejść do skrajnych opinii pojawiających się w zespole klasowym.

Rezultaty

Uczestnicy:

- są świadomi wielu stanowisk, które mogą zająć wobec kontrowersyjnych tematów;
- znają wady i zalety każdego ze stanowisk;
- wiedzą, w jakich sytuacjach z powodzeniem wykorzystać poszczególne stanowiska.

Czas trwania

30–40 minut

Materiały potrzebne w trakcie ćwiczenia:

- arkusze papieru oraz pisaki,
- karty do dyskusji,
- spinacze do papieru,
- taśma klejąca,
- materiały szkoleniowe.

Przygotowanie

Przygotuj sześć kart, według podanego wzoru, z wypisanymi różnymi stanowiskami.

Pamiętaj, aby każda z grup otrzymała po jednym egzemplarzu. Do przeprowadzenia ćwiczenia będą również potrzebne kopie materiałów szkoleniowych dotyczących roli nauczyciela w klasie. Każdy z uczestników powinien otrzymać po jednym komplecie.

Przebieg ćwiczenia

1. Przypomnij uczestnikom, że przeciwstawne opinie są nieodłącznym elementem omawiania kontrowersyjnych zagadnień. Jednym z wyzwań wynikających z nauczania problematycznych kwestii jest wybranie odpowiedniego stanowiska. Czy nauczyciel powinien opowiedzieć się po czyjej stronie? Jeżeli tak, to po czyjej? Jeżeli pedagog nie chce zająć jednoznacznego stanowiska, to w jaki sposób zadba o to, aby dyskusja była obiektywna i miała charakter wyłącznie edukacyjny? Wyjaśnij, że w obliczu wyzwań stojących przed nauczaniem kontrowersyjnych zagadnień pedagog może zająć wiele stanowisk. Zadaniem uczestników będzie wówczas rozważenie jednej z problematycznych kwestii.
2. Podziel uczestników na sześć grup, a następnie poproś, aby każdy z zespołów usiadł przy okrągłym stole.
3. Przygotuj dla każdej z grup niezbędne materiały: arkusz papieru, pisak, spinacze i kartę z wskazanym na niej jednym z możliwych stanowisk.
4. Poproś uczestników, aby zastanowili się nad stanowiskiem zamieszczonym na karcie, a następnie omówili wady i zalety zastosowania takiego podejścia względem nauczania kontrowersyjnych zagadnień. Osoby biorące udział w ćwiczeniu powinny zapisywać spostrzeżenia na arkuszach, wskazując po jednej stronie wady, a po drugiej zalety. Zasugeruj uczestnikom, aby nie zapisywali całego arkusza, ale zostawili trochę miejsca u dołu do wykorzystania na późniejszym etapie ćwiczenia.
5. Po upływie około 3–4 minut poproś uczestników o przymocowanie karty ze stanowiskiem do zapisanego arkusza i przeniesienie się do innego stolika.
6. Po przeniesieniu się uczniów do innego stolika ich zadaniem będzie przeczytanie wniosku sformułowanego przez poprzednią grupę, zaznaczenie tych wypowiedzi, z którymi się zgadzają, a także dodanie komentarza, jeżeli się z czymś nie zgadzają albo czegoś brakuje.
7. Po upływie około 2 minut poproś uczestników, aby przenieśli się do kolejnego stolika i powtórzyli działanie.

8. Zasugeruj osobom biorącym udział w ćwiczeniu, aby zmieniały stoliki, dopóki nie omówią wszystkich kart ze stanowiskami wobec nauczania kontrowersyjnych zagadnień. Następnie przymocuj arkusze do ściany i poproś uczestników o podejście i przeczytanie zapisanych informacji.
9. Na potrzeby dyskusji ustaw krzesła w kręgu. Po czym rozdaj uczestnikom kopie materiałów szkoleniowych, prosząc o przeczytanie ich w milczeniu. Zasugeruj, aby podczas lektury osoby biorące udział w ćwiczeniu notowały dodatkowe informacje, a także wskazywały inne nazwy możliwych stanowisk.

Dyskusja

Podaj przykład jednego lub dwóch kontrowersyjnych zagadnień, a następnie zainicjuj krótką dyskusję na temat stanowisk, jakie powinno się wykorzystać podczas nauczania przywołanych spornych kwestii. Na koniec dyskusji poproś uczestników o opracowanie podstawowych wskazówek na temat tego, kiedy należy/nie należy wykorzystywać poszczególne podejścia.

ĆWICZENIE 2.1. MATERIAŁY POMOCNICZE

KARTY Z WYPISANYMI STANOWISKAMI	
Zawsze wyrażaj własne zdanie.	Stań się neutralnym przewodniczącym, dbając o to, aby nikt nie dowiedział się, co naprawdę myślisz.
Zadbaj, aby uczniowie poznali różne opinie na dany temat.	Rzuć uczniom wyzwanie intelektualne, zajmując przeciwstawne stanowisko.
Staraj się wspierać konkretnych uczniów lub grupę uczniów, zabierając głos w ich imieniu.	Zawsze przekazuj oficjalne stanowisko wobec danego zagadnienia. Mów to, czego oczekują od ciebie władze.

STANOWISKA NAUCZYCIELI WOBEC NAUCZANIA KONTROWERSYJNYCH ZAGADNIĘĆ

I. Zdeklarowane zaangażowanie

(Nauczyciel zawsze wyjawia swoje poglądy w dyskusji)

Potencjalnie mocne strony	Potencjalnie słabe strony
<p>Uczniowie za wszelką cenę będą się starali poznać poglądy nauczyciela.</p> <p>Pedagog, wyrażając własną opinię, dowodzi, że wszystkie osoby biorące udział w omawianiu kontrowersyjnych zagadnień mają taką samą pozycję.</p> <p>Poznanie przez uczniów przekonań nauczyciela może im pomóc pokonać uprzedzenia i nabrać obiektywizmu.</p> <p>Trzeba pamiętać, że lepiej jest wyrazić opinię po dyskusji niż przed jej rozpoczęciem.</p> <p>Podejście typu zdeklarowane zaangażowanie powinno się wykorzystywać wyłącznie wtedy, gdy mało popularne opinie innych uczniów traktowane są z szacunkiem.</p> <p>Podejście typu zdeklarowane zaangażowanie doskonale pomaga zyskać zaufanie uczniów oczekujących, że nauczyciel nie pozostanie neutralny.</p>	<p>Podejście typu zdeklarowane zaangażowanie może przeszkadzać w dyskusji ze względu na niechęć uczniów do przeciwstawiania się poglądom nauczyciela.</p> <p>Niektórzy uczniowie mogą opowiadać się za czymś, w co nie wierzą. Ich postawa może wynikać tylko z tego, że nauczyciel jest innego zdania.</p> <p>Powszechnie wiadomo, że młodzież ma trudność z odróżnieniem faktów od wartości. Sytuacja staje się jeszcze bardziej skomplikowana, gdy fakty i wartości przekazuje ta sama osoba, czyli nauczyciel.</p>

II. Zdeklarowany obiektywizm	
(Nauczyciel pełni funkcję bezstronnego przewodniczącego prowadzącego dyskusję w grupie)	
Potencjalnie mocne strony	Potencjalnie słabe strony
<p>Minimalizowanie nadmiernego wpływu nauczyciela i skutków jego uprzedzeń.</p> <p>Każdy zyskuje szansę wzięcia udziału w wolnej dyskusji.</p> <p>To podejście umożliwia otwartą dyskusję (uczniowie mogą zasugerować zagadnienia i problemy, które umknęły uwadze nauczyciela).</p> <p>Świetna okazja, aby pracować nad umiejętnościami komunikacyjnymi uczniów.</p> <p>Sprawdza się przy dużej liczbie materiałów źródłowych.</p>	<p>Uczniowie mogą uznać sytuację za sztuczną.</p> <p>Jeżeli takie podejście nie zadziała, nauczyciel może stracić dobry kontakt z klasą.</p> <p>Jeżeli uczniowie nie znają takiego podejścia, zapoznanie ich z nim może być zbyt czasochłonne.</p> <p>Może dojść do pogłębienia i wzmocnienia istniejących uprzedzeń oraz postaw uczniów.</p> <p>Podejście typu zdeklarowany obiektywizm jest trudno wykorzystać w pracy z mniej zdolnymi uczniami.</p> <p>Nauczyciel nie zawsze chce odgrywać rolę neutralnego przewodniczącego.</p>

III. Podejście zrównoważone

(Nauczyciel przedstawia wiele różnorodnych poglądów na daną sprawę)

Potencjalnie mocne strony	Potencjalnie słabe strony
<p>Jednym z najważniejszych zadań nauczycieli przedmiotów społecznych i humanistycznych jest uwrażliwienie uczniów na to, że kontrowersyjne zagadnienia rzadko są jednoznaczne.</p> <p>Taka postawa jest konieczna w sytuacji, gdy w zespole klasowym panują skrajne opinie.</p> <p>Podejście zrównoważone najlepiej sprawdza się podczas omawiania zagadnień, w odniesieniu do których podaje się mnóstwo sprzecznych informacji.</p> <p>Jeżeli opinie uczniów będą mało zrównoważone, zadaniem nauczyciela jest pokazać dane zagadnienie z innej strony.</p>	<p>Czy zrównoważenie opinii jest w ogóle możliwe?</p> <p>W podejściu zrównoważonym unika się poglądu, że problematyczne kwestie zawsze są jednoznaczne. Prawda bowiem leży gdzieś pośrodku, oscylując między dwoma skrajnymi postawami.</p> <p>W opinii wielu osób podejście zrównoważone można różnie interpretować, a nauczania nie można pozbawiać wartości.</p> <p>Nauczyciel, który nieustannie stara się zachować równowagę między uczniami, może zdominować lekcję.</p>

IV. Adwokat diabła	
(Nauczyciel świadomie przyjmuje stanowisko przeciwstawne poglądom uczniów lub przekonaniom wyrażonym w materiałach dydaktycznych)	
Potencjalnie mocne strony	Potencjalnie słabe strony
<p>Świetna zabawa i skuteczny sposób na pobudzenie uczniów do dyskusji.</p> <p>Podejście typu adwokat diabła jest konieczne w sytuacji, gdy cała grupa wydaje się mieć takie same poglądy.</p> <p>Uczniowie większości zespołów klasowych przyjmują wspólny front większościowy, dlatego należy ich sprowokować do dyskusji, rzucając wyzwania.</p> <p>Podejście typu adwokat diabła pozwala ożywić dyskusję, gdy ta powoli dobiega końca.</p>	<p>Uczniowie mogą utożsamiać nauczyciela z wyrażanymi poglądami, a to z kolei może wywołać niepokój rodziców.</p> <p>Przy tym podejściu może dojść do wzmocnienia uprzedzeń uczniów.</p>

V. Sojusznik

(Nauczyciel staje po stronie ucznia lub grupy uczniów)

Potencjalnie mocne strony	Potencjalnie słabe strony
<p>To podejście daje szansę wypowiedzenia się słabszym jednostkom lub zmarginalizowanym grupom.</p> <p>Uczniowie dowiadują się, w jaki sposób wysuwać i rozwijać argumenty.</p> <p>Pozwala uczniom poznać odrębne spojrzenie i argumenty, z którymi nie mieliby styczności w innym wypadku.</p> <p>Prezentuje zasady współpracy w grupie.</p>	<p>Uczniowie mogą odczuwać, że nauczyciel dyskretnie propaguje własne przekonania.</p> <p>Uczniowie mogą uznać, że nauczyciel kogoś faworyzuje.</p> <p>Młodzież może nabrać przekonania, że wcale nie musi uczestniczyć w dyskusji, gdyż nauczyciel zrobi to za nią.</p>

VI. Oficjalne stanowisko	
(Nauczyciel rozpowszechnia poglądy narzucone przez organa władzy publicznej)	
Potencjalnie mocne strony	Potencjalnie słabe strony
<p>Nauczanie kontrowersyjnych zagadnień staje się formalnie uzasadnione.</p> <p>Nauczycielowi nie grożą żadne oskarżenia ze strony władz.</p> <p>Podejście tego typu pozwala w odpowiedni sposób przedstawić poglądy, które uczniowie rozumieć wyłącznie połowicznie lub błędnie interpretowali</p>	<p>Uczniowie mogą uważać, że nauczyciela tak naprawdę nie interesują ich poglądy.</p> <p>Pedagog może czuć, że pozwala na pewne ustępstwa, gdy oficjalne stanowisko władz różni się od jego własnych przekonań.</p> <p>Poszczególne jednostki władzy publicznej mogą propagować skrajnie różne poglądy, więc nauczyciel nie będzie wiedział, które z oficjalnych stanowisk jest dla niego obligatoryjne.</p> <p>Nie zawsze istnieje oficjalne stanowisko władz.</p> <p>Oficjalne stanowisko może naruszać prawa człowieka.</p>

ĆWICZENIE 2.2. ZMIANA PUNKTU WIDZENIA

Jednym z najtrudniejszych wyzwań związanych z nauczaniem kontrowersyjnych zagadnień jest zajmowanie się zjawiskami mającymi **bezpośredni wpływ na uczniów** (np. omawianie problemu emigracji, gdy w zespole klasowym znajdują się dzieci emigrantów). Sprawa komplikuje się jeszcze bardziej, gdy nauczyciel nie ma wiedzy na temat bezpośredniego związku jego uczniów z jakąś problematyczną kwestią. W takiej przypadku, aby zminimalizować ryzyko nieświadomego urażenia uczuć lub wyobcowania uczniów, należy nadać dyskusji wymiar ogólny (z perspektywy całego społeczeństwa), a nie przyglądać się zagadnieniu z perspektywy jednostki. Taka technika nosi nazwę generalizowania. Dzięki temu ćwiczeniu uczestnicy szkolenia poznają jej wady i zalety, a także sposoby wykorzystania jej w praktyce.

Cel

Zrozumienie, w jaki sposób technika generalizowania chroni uczniów przy omawianiu tematów wywołujących silne emocje.

Rezultaty

Uczestnicy:

- są świadomi problemów wynikających z omawiania zagadnień mających bezpośredni wpływ na uczniów;
- rozumieją, jak można unikać takich problemów poprzez zastosowanie języka generalizowania w dyskusji klasowej;
- potrafią, posługując się bezpiecznymi terminami, mówić o kontrowersyjnych zagadnieniach z perspektywy całego społeczeństwa.

Czas trwania

30–50 minut

Materiały potrzebne w ćwiczeniu:

- przykłady osobistych pytań na kartkach papieru,
- przykłady osobistych pytań ujętych z perspektywy społeczeństwa.

Przygotowanie

Przygotuj listę pytań dotyczących kontrowersyjnych zagadnień. Pytania, skierowane do uczniów, ich rodzin lub społeczności, muszą mieć charakter bezpośredni (np. Czy **twoim** zdaniem bycie gejem to grzech?). Postaraj się wybrać te pytania, na które uczniom faktycznie będzie trudno odpowiedzieć. W materiałach pomocniczych można znaleźć przykłady pytań z różnych krajów. Zapisz je na kartkach papieru. Każda para uczestników powinna otrzymać jedno pytanie.

Potrzebne będą jeszcze dwa lub trzy przykłady zneutralizowanych pytań osobistych (pytań o ogół społeczeństwa), np.:

- Co sądzisz o pracujących imigrantach? (pytanie osobiste).
- Co ludzie sądzą o pracujących imigrantach? (pytanie z perspektywy ogółu społeczeństwa).
- Czy twoim zdaniem pary homoseksualne powinny mieć prawo do adopcji? (pytanie indywidualne).
- Czy uważa się, że pary homoseksualne powinny mieć prawo do adopcji? (pytanie z perspektywy społeczeństwa).

Dobrym pomysłem może okazać się przygotowanie prezentacji PowerPoint z pytaniami.

Metoda

1. Na początku ćwiczenia porozmawiaj krótko z uczestnikami o przypadkach omawiania w zespole klasowym zagadnień bezpośrednio związanych z życiem uczniów. Zapytaj osoby biorące udział w ćwiczeniu o ich doświadczenia w podobnych sytuacjach. Poproś uczestników o wskazanie możliwych problemów, a także podanie sposobów ich rozwiązania.
2. Podkreśl, jak ważne w takich sytuacjach jest zapewnianie bezpieczeństwa i komfortu młodym ludziom. Wyłumacz, wykorzystując przygotowane wcześniej przykłady, na czym polega technika generalizowania.
3. Dobierz uczestników w pary i poproś, aby każda z nich, wykorzystując znajomość techniki generalizowania, zmieniła pytania z kartki.
4. Wszystkie pary przedstawiają własne pomysły, a także zastanawiają się nad ryzykiem wynikającym z braku zastosowania techniki generalizowania.

Wskazówka

Warto rozpocząć to ćwiczenie od przykładów zawierających słowa jednoznacznie kojarzące się z perspektywą jednostki (np. „ty” i „twoje”) i perspektywą ogółu społeczeństwa (np. „ktoś”, „ludzie”, „społeczeństwo”). Następnie możesz przejść do nieco mniej oczywistych przykładów (np. zmiana z pytania: Czy twoim zdaniem można żartować na temat religii? na następującą formę: Czy można żartować na temat religii?).

Inne warianty

W Czarnogórze wykorzystano wariant ćwiczenia, w którym uczestników podzielono na grupy. Każdy z zespołów otrzymał listę kontrowersyjnych tematów (np. Romowie, przemoc domowa, antykoncepcja). Następnie osoba prowadząca ćwiczenie inicjuje burzę mózgow, której celem jest znalezienie przez uczestników jak najwięcej przykładów pytań wartych zastosowania techniki generalizowania. Kolejnym etapem tego zadania jest zastosowanie tej techniki w odniesieniu do pytań zaproponowanych przez uczestników.

Uwaga: Przywołana wersja ćwiczenia została opracowana na podstawie ćwiczenia przeprowadzonego w Irlandii (CVDEC, 2012).

Dyskusja

Poprowadź krótką dyskusję na temat istoty generalizowania w zespole klasowym. Zadaj uczestnikom pytania (np. Jakie są wady i zalety generalizowania? Czy trudno ją wykorzystywać? Czy waszym zdaniem generalizowanie jest zawsze konieczne?).

Wskazówka

Warto uświadomić uczestnikom, że choć w niektórych sytuacjach technika generalizowania jest skuteczna, nie należy jej wykorzystywać w każdym przypadku jako bezwzględnej reguły. Przykładowo irlandzcy nauczyciele stażyści zwracają uwagę, jak trudno jest w Irlandii Północnej – bez osobistego zaangażowania się uczniów i pedagogów wychowanych w tej konkretnej kulturze – omawiać kwestie religii i zrozumienia innych kultur. Ponadto, czasami warto pytać o indywidualne poglądy i opinie, chociażby tylko po to, aby uczniowie lepiej zrozumieli inne sposoby postrzegania kontrowersyjnych zagadnień.

Pytania z perspektywy indywidualnej pozwalają młodzieży określić wpływ historii

i kultury na sposób widzenia poszczególnych kwestii i zmiany w ich obrębie. Poza tym pytania te rozwijają w uczniach poczucie empatii, a także wpływają na realistyczny wymiar dyskusji.

ĆWICZENIE 2.2. MATERIAŁY POMOCNICZE

Przykłady osobistych pytań

- Kto z **was** urodził się za granicą?
- Co – zgodnie z **twoją** religią – sądzi się na temat edukacji dziewcząt?
- Czy **jesteś** ofiarą nękania?
- Którą formę antykoncepcji **uważasz** za najskuteczniejszą?
- Czy kiedykolwiek **próbowałaś/próbowałeś** zabronionych narkotyków?
- Czy twoi rodzice biją **cię** za karę?

ĆWICZENIE 2.3. SZKOŁA NA SKRAJU LASU

W przypadku gdy zagadnienie wzbudza wyjątkowo dużo emocji, lepiej przyjrzeć mu się w sposób pośredni, zamiast zajmować się nim wprost. W tym celu można zastosować geograficzny, historyczny lub wymyślony odpowiednik sytuacji. Taka technika nosi miano dystansowania. Utrzymuje pod kontrolą szczególnie trudne tematy, a także pozwala młodzieży zrezygnować z uprzedzeń i osądów oraz otworzyć się na złożoność danego problemu. Dzięki niniejszemu ćwiczeniu uczestnicy poznają zalety techniki dystansowania, wykorzystując do tego celu wymyśloną historię obfitującą w przykłady podziałów w społeczeństwie.

Cel

Poznanie – w celu omówienia kontrowersyjnych zagadnień w sposób subtelny i skłonny do ustępstw – możliwości wykorzystania dystansowania.

Rezultaty

Uczestnicy:

- rozumieją cel dystansowania;
- potrafią wykorzystać technikę dystansowania w zespole klasowym i szkole.

Czas trwania

40–50 minut

Materiały potrzebne w trakcie ćwiczenia:

- kopie opowieści *Szkoła na skraju lasu*.

Przygotowanie

Przygotuj dla każdego uczestnika po jednym egzemplarzu opowieści znajdującej się w materiałach pomocniczych. Powinieneś przygotować się do odgrywanej przez siebie roli, czyli zachęcania uczestników do angażowania się w dyskusję. Musisz także przygotować inne elementy niezbędne do debaty (np. argumenty, pytania itp.), którymi się posłużysz.

Metoda

1. Ustaw krzesła w rzędach przodem to tablicy. Pośrodku zostaw wolne miejsce.

2. Wytłumacz istotę techniki dystansowania, a także wyjaśnij, w jaki sposób wykorzystuje się ją w nauczaniu kontrowersyjnych zagadnień. Wyjaśnij uczestnikom, że niedługo przekonają się o zasadach stosowania dystansowania w praktyce.
3. Przeczytaj głośno opowieść.
4. Poproś uczestników, aby zastanowili się nad okolicznościami i przyczynami spalenia szkoły, o której usłyszeli w opowieści. Poleć im, aby spróbowali ustalić, kto i dlaczego mógł dokonać tego haniebnego czynu.
5. Zapytaj osoby biorące udział w ćwiczeniu, czy ich zdaniem nauczyciel powinien odbudować szkołę.
6. Wyjaśnij, że jeżeli nauczyciel zdecyduje się odbudować i uruchomić ponownie szkołę, najprawdopodobniej będzie potrzebował wsparcia obu społeczności. To nie będzie łatwe. Wytłumacz, że uczestnicy wcielą się w role, a ich zadaniem będzie rozważenie, co stanie się, gdy nauczyciel zajmie się odbudowywaniem szkoły.
7. Poleć uczestnikom, aby wyobrazili sobie, że są uczestnikami publicznego posiedzenia zorganizowanego przez nauczyciela, który chce uzyskać poparcie dla odbudowy placówki szkolnej. Osoby biorące udział w ćwiczeniu wcielą się w role przedstawicieli społeczności: po jednej stronie klasy zgromadzą się leśni ludzie, a po drugiej mieszkańcy równin. Trener/edukator pełni rolę nauczyciela i zajmuje miejsce pośrodku klasy.
8. Poleć uczestnikom wcielenie się w role. Trener/edukator (odgrywający nauczyciela) wita zebranych na posiedzeniu, a następnie opisuje okoliczności spotkania i wyjaśnia powody zaproszenia na niego poszczególnych osób. Nauczyciel pyta, czy zebrani są w stanie wesprzeć go w odbudowywaniu szkoły. Uczestnicy, wcielający się w przedstawicieli dwóch społeczności reagują na prośbę nauczyciela, zadając pytania, komentując. Trzeba pamiętać, że kwadrans w zupełności wystarczy na debatę, ale warto przedłużyć ćwiczenie, jeżeli uczestnicy mocno się w nie zaangażują. Potem nauczyciel dziękuje zebrany za przybycie i zamyka posiedzenie.
9. Uczestnicy wychodzą ze swoich ról i uczestniczą w dyskusji.

Sugestia

Ćwiczenie może okazać się jeszcze skuteczniejsze, gdy w rolę nauczyciela wcieli się

jeden z uczestników. Musisz jednak pamiętać, że to kluczowa rola i lepiej nie powierzać jej nikomu, dopóki nie upewnisz się, że dana osoba sprosta wymaganiom tego zadania.

Dyskusja

Omów z uczestnikami, czego nauczyli się na podstawie przeprowadzonego ćwiczenia. Czy takie ćwiczenie można odtworzyć w klasie? Jeżeli tak, to do omawiania jakich zagadnień można je wykorzystać? W jaki sposób można połączyć wnioski z historii z omawianym zagadnieniem? Jakie zdaniem uczestników są wady i zalety tego ćwiczenia?

Nauczanie kontrowersyjnych zagadnień z wykorzystaniem wymyślonych historii

Dzięki wymyślonym historiom można sprawnie omówić z uczniami drażliwe i złożone problemy. Jednakże, aby ćwiczenie odniosło zamierzony skutek, historia musi w pełni odzwierciedlać najważniejsze elementy problemu. Zagadnienia muszą mieć taką samą istotę, odnosząc się do tych samych poglądów i argumentów. Najłatwiej osiągnąć ten efekt, wykorzystując historię napisaną specjalnie pod kątem zagadnienia lub dopasowując elementy innej opowieści do współczesnych problemów.

Opowieść wykorzystana w ćwiczeniu została opracowana w Wielkiej Brytanii na podstawie publikacji *Good Thinking: Education for Citizenship and Moral Responsibility* (Huddelston, Rowe, 2001, t. 3).

Pierwotnie wykorzystano opisaną historię w celu omówienia sporu dotyczącego kontroli nad edukacją. Jednak od tamtej pory opowieść wykorzystuje się w odniesieniu do charakteryzowania społeczności dotkniętych podziałami (np. w Irlandii Północnej lub na Cyprze).

ĆWICZENIE 2.3. MATERIAŁY POMOCNICZE

Opowieść Szkoła na skraju lasu

Dawno, dawno temu był sobie kraj znany z tego, że wszystko w nim dzieliło się prawie równo na pół. Jedną połowę tego państwa pokrywał gęsty las, a drugą płaska, pozbawiona drzew równina. Źródłem utrzymania leśnych ludzi był przede wszystkim wyrąb drzew. Mieszkańcy lasu ścinali za pomocą siekier ogromne dęby, wypalali brzozy na węgiel drzewny. W miejsce ściętego starodrzewu sadzili młode drzewka. Ludzie ci budowali na polanach drewniane domy i kapliczki dla leśnych bóstw. Byli skromni, religijni, żyli w zgodzie ze sobą i z naturą.

Tymczasem mieszkańcy równin byli rolnikami mieszkającymi w domach z kamieni. Uprawiali ziemię, sadząc zboża. Wierzyli w boga ziemi. Ludzie z równin każdej jesieni organizowali wielki, tygodniowy festiwal, podczas którego celebrowali koniec zbiorów. Podczas świętowania nie brakowało jedzenia, picia, a także różnych zabaw.

Przedstawiciele obydwu społeczności spotykali się rzadko. A jeśli już dochodziło do spotkania to głównie po to, aby wymieniać się między sobą niezbędnymi towarami. Choć mieszkańcy kraju mówili tym samym językiem, to wiele słów i zwrotów było znanych tylko jednej społeczności. Przedstawiciele obydwu grup nie starali się zrozumieć siebie nawzajem, choć mogłoby to im przynieść korzyści. Odnosili się do siebie z dużą dozą podejrzliwości. Mieszkańcy równin byli przekonani, że leśni ludzie przy pierwszej nadarzającej się okazji zasadziliby drzewa na ich ukochanych polach. Z kolei leśni ludzie uważali, że mieszkańcy równin wycięliby ich ukochane drzewa i zasiali zboże.

W kraju było niewiele wykształconych osób. Zarówno leśni ludzie, jak i mieszkańcy równin byli bardzo ubodzy. Większości z nich starczało tylko na skromne życie, w przeciwieństwie do ich sąsiadów z zagranicy, którzy bogacili się na handlu produktami żywnościowymi, tekstyliami i przedmiotami produkowanymi w fabrykach.

Pewnego dnia młody nauczyciel (syn kobiety z lasu, ale wychowany na równinach) zbudował dom na skraju lasu. To nie zdarzało się za często. Jednak mężczyzna zdecydował, że wzniesie w tym miejscu także szkołę. Miała to być pierwsza taka placówka w okolicy. I tak się stało. W miejscu, w którym las stykał się z równinami, młody nauczyciel wybudował niewielki, jednopiętrowy budynek z drewna i kamienia.

Potem zaproponował, aby do szkoły uczęszczały dzieci z obu społeczności. Z początku rodzice przyszyłych uczniów (zwłaszcza leśnych dzieci) byli bardzo nieufni. Jednak większość rodziców zdecydowała się wysłać dzieci do szkoły i zapłacić skromne chesne. Dzięki takiemu podejściu rodziców z obu społeczności nauczyciel otworzył szkołę.

Przez pierwszy tydzień szkoły dzieci z równin niewiele rozmawiały z dziećmi z lasu, które stanowiły bardzo hermetyczną grupę, nie chciały się integrować z uczniami z równin zarówno w klasie, jak i na placu zabaw. Taka sytuacja stała się przyczyną tego, że dzieci z równin obrażały najmłodszych mieszkańców lasu i prowokowały ich do bójek. W drugim tygodniu szkoły wielu rodziców uskarżało się na to, że nauczyciel faworyzuje dzieci z drugiej grupy. W trzecim tygodniu wydawało się, że wszystko zmieni się na lepsze. Dzieci z równin wydawały się mniej agresywne, a dzieci z lasu bardziej otwarte. Niestety radość była przedwczesna, gdyż w czwartym tygodniu ktoś doszczętnie spalił szkołę...

ĆWICZENIE 2.4. NA CZYIMŚ MIEJSCU

Dzieci instynktownie przyjmują jeden punkt widzenia i mają **trudności ze spojrzeniem na sytuację z innej strony**. Z wiekiem to podejście się zmienia, trzeba jednak pamiętać o tym, że taka postawa zostaje zastąpiona normami społecznymi i kulturowymi. Czasem u dzieci w ogóle nie wykształca się zdolność do spojrzenia na sytuację z odmiennej perspektywy. Dzieje się tak dlatego, że najmłodszy nie mają odpowiedniego doświadczenia życiowego. Kontrowersyjne zagadnienia są wielowymiarowe i z tego względu istotnym aspektem nauczania jest pomaganie dzieciom i młodzieży w identyfikowaniu oraz zrozumieniu odmiennych punktów widzenia. Niniejsze ćwiczenie pozwoli uczestnikom dowiedzieć się, w jaki sposób pomagać uczniom, aby wykształcić u nich umiejętność analizowania z różnych perspektyw problematycznych kwestii.

Cel

Poznanie sposobów rozwijania u uczniów umiejętności analizowania z różnych perspektyw kontrowersyjnych zagadnień.

Rezultaty

Uczestnicy:

- zdają sobie sprawę z wielowymiarowego charakteru kontrowersyjnych zagadnień;
- rozumieją, dlaczego uczniowie czasami mają problemy z wielowymiarowym spojrzeniem na problematyczne kwestie;
- znają techniki pomagające uczniom spojrzeć na problem z wielu różnych perspektyw.

Czas trwania

30–40 minut

Materiały potrzebne w trakcie ćwiczenia:

- karty w kształcie podeszwy buta służące do odgrywania ról.

Przygotowanie

Przygotuj puste kartki (po jednej dla każdego uczestnika ćwiczenia + kilka dodatkowych kart). Wytnij z nich kształt podeszwy buta (możesz skorzystać z szablonu zamieszczonego w materiałach pomocniczych).

Wybierz jakieś kontrowersyjne zagadnienie i stwórz pytanie na jego temat (np. W jaki sposób francuski rząd powinien radzić sobie z problemem fundamentalizmu? Czy uważasz, że szczelinowanie hydrauliczne powinno być legalne na północy Anglii?). Wybierz pytanie, które z dużym prawdopodobieństwem podzieli uczestników. Następnie umieść na dodatkowych kartach w kształcie podeszwy buta różne odpowiedzi na przywołane pytania. Zadbaj o to, żeby były to opinie, które raczej nie pojawią się w toku dyskusji (nie więcej niż 2–3 zdania).

Metoda

1. Ustaw krzesła w dużym kręgu, a potem umieść na każdym z nich pustą kartę w kształcie podeszwy buta.
2. Zadaj wybrane wcześniej pytanie i poproś uczestników o zapisanie samodzielnie udzielonej odpowiedzi. Osoby biorące udział w ćwiczeniu pracują i w milczeniu, redagując wyłącznie 2–3 zdania.
3. Zbierz karty, pomieszaj je i umieść na środku sali, pamiętając, aby zapisana strona była pod spodem. Nie zapomnij również dodać karty przygotowane wcześniej przez siebie.
4. Uczestnicy wybierają po jednej karcie i odczytują je po cichu.
5. Znajdź ochotnika, który przeczyta zdanie zapisane na trzymanej przez siebie karcie. Osoba ta wybiera miejsce w sali i odczytuje swoją wypowiedź.
6. Pozostali uczestnicy sprawdzają swoje karty i – jeżeli zapisane na nich opinie są **identyczne** z wypowiedzią przeczytaną wcześniej – stają obok autora usłyszanego zdania.
7. Kolejna chętna osoba czyta zdanie zapisane na karcie i przemieszcza się zgodnie z opisaną powyżej zasadą. Jeżeli opinia z jej karty jest bliska pierwszej wypowiedzi, wówczas czytający staje blisko pierwszego ochotnika. W sytuacji, gdy wypowiedzi różnią się od siebie, wówczas czytający staje daleko od pierwszego ochotnika.
8. Powtarzaj ćwiczenie, dopóki nie wstanie każdy z uczestników.
9. Zachęć uczestników, aby rozejrzeli się po sali i zobaczyli, jak wiele jest różnych

opinii. Następnie poleć osobom biorącym udział w ćwiczeniu, aby wróciły na swoje miejsca i przygotowały się do dyskusji.

Wskazówki i inne warianty

Ćwiczenie najlepiej sprawdza się w przypadku, gdy już wcześniej, choć w niewielkim stopniu, zajmowano się omawianym zagadnieniem. Dobrze jest przeprowadzić wprowadzenie do ćwiczenia.

Warto pamiętać, że znajduje się wiele materiałów szkoleniowych pozwalających uczniom wczuć się w sytuację bycia na czyimś miejscu (np. **odgrywanie ról, symulacje czy debaty**).

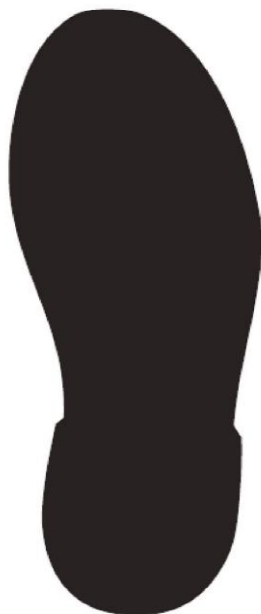
Przywołana w tym miejscu wersja ćwiczenia została opracowana na podstawie działań przeprowadzonych w Irlandii (CDVEC, 2012).

Dyskusja

Omów z uczestnikami, czego nauczyli się na podstawie ćwiczenia (np. Czego nauczyliście się odnośnie przywołanego kontrowersyjnego tematu? Czy ktoś z was skłaniał się ku zmianie opinii? Czy takie ćwiczenie można odtworzyć w szkole? Jakie są jego wady i zalety? Czy znacie podobne ćwiczenia?).

ĆWICZENIE 2.4. MATERIAŁY POMOCNICZE

Szablon śladu podeszwy buta

ĆWICZENIE 2.5. KAWIARNIA

Jednym z najtrudniejszych aspektów nauczania kontrowersyjnych zagadnień jest ich złożoność. Wydaje się, że wyjaśnienie uczniom takich kwestii w zrozumiały sposób wymaga od nauczycieli wyjątkowych umiejętności i specjalistycznej wiedzy na dany temat. Niestety niewielu pedagogów może poszczycić się posiadaniem takich kompetencji, ponadto ich zdobycie jest trudne i czasochłonne.

Największe trudności sprawiają zjawiska i problemy, które pojawiły się niedawno lub wciąż przechodzą zmiany. Brak rzetelnych i obiektywnych informacji to jeden z najpowszechniejszych problemów, z jakimi stykają się nauczyciele zajmujący się kontrowersyjnymi zagadnieniami. Dzięki temu ćwiczeniu uczestnicy dowiedzą się, w jaki sposób wykorzystać techniki wspólnego rozwiązywania problemów podczas omawiania w zespole klasowym kontrowersyjnych zagadnień bez potrzeby zdobywania rozległej wiedzy na dany temat.

Podójście oparte na wspólnym rozwiązywaniu problemów zastępuje tradycyjne postawy wobec nauczania. Nauczyciel przestaje być źródłem informacji dla uczniów. Młodzież uczy się sama od siebie, dowiaduje się od innych, w jaki sposób zdobywać potrzebne informacje.

Cel

Poznanie sposobów wprowadzania do szkół kontrowersyjnych tematów przy pomocy podejścia opartego na wspólnym rozwiązywaniu problemów, a także obiektywnego i bezstronnego omawiania spornych treści na podstawie niewielu dostępnych informacji.

Rezultaty

Uczestnicy:

- rozumieją istotę wspólnego rozwiązywania problemów;
- są świadomi potencjalnych korzyści płynących ze wspólnego rozwiązywania spornych kwestii;
- potrafią wykorzystać techniki wspólnego rozwiązywania problemów w zespole klasowym i szkole.

Czas trwania

30–40 minut

Materiały potrzebne w trakcie ćwiczenia:

- zdjęcia odnoszące się do kontrowersyjnych zagadnień,
- arkusze papieru.

Przygotowanie

Wybierz kontrowersyjne zagadnienie, które pojawiło się niedawno, a następnie wyszukaj w dostępnych ci źródłach (np. gazetach, internecie itp.) zdjęcia, grafiki, rysunki na jego temat. Musisz przygotować po jednej ilustracji dla każdej grupy. Na środku arkusza papieru przyklej po jednej takim rysunku.

Metoda

1. Na potrzeby pracy w małych grupach ustaw krzesła wokół stołów. Na każdym z nich umieść arkusz z przyklejoną ilustracją.
2. Podziel uczestników na małe grupy i krótko wyjaśnij, do jakiego tematu odnosi się ilustracja.
3. Grupy omawiają otrzymane materiały, a na arkuszach zapisują wszelkie pytania, jakie nasuwają im się w związku z omawianym zagadnieniem.

Sugestia

Na tym etapie ćwiczenia doskonale sprawdzi się technika **6W** wywodząca się od angielskich słów zaczynających się od litery „w” (np. *what?* – co?, *when?* – kiedy itd.). W Wielkiej Brytanii wykorzystuje się tę technikę do nauczania uczniów właściwego formułowania pytania. Angielscy nauczyciele wymagają od młodzieży, aby każde ich pytanie zaczynało się od jednego z następujących słów: **Co?** (ang. *What?*), **Kiedy?** (ang. *When?*), **Gdzie?** (ang. *Where?*), **Kto?** (ang. *Who?*) **Jak?** (ang. *how?*), **Dlaczego?** (ang. *why?*).

4. Po upływie około 2–3 minut grupa przenosi się do kolejnego stołu, przy którym młodzież zastanawia się nad pytaniami postawionymi przez poprzednią grupę i próbuje na nie odpowiedzieć. Uczniowie zapisują odpowiedzi na arkuszach obok pytań. Jeżeli dany zespół uczestników będzie mieć ochotę, może również dopisać własne pytania.
5. Grupy ponownie zmieniają miejsce siedzenia i cała procedura się powtarza, dopóki uczestnicy nie zasiądą przy wszystkich stołach.

6. Osoby biorące udział w ćwiczeniu poruszają się po sali. Oglądają arkusze ze wszystkich stołów, czytając pytania i odpowiedzi.
7. Zadaj uczestnikom pytania podsumowujące i poproś ich o odpowiedź (np. Czego dzięki temu ćwiczeniu nauczyliście się o kontrowersyjnym problemie? Czy macie poczucie, że wasza wiedza na dany temat jest większa? Jaki powinien być kolejny etap waszych działań?).

Dyskusja

Poprowadź krótką dyskusję na temat istoty stanowiska opartego na wspólnym rozwiązywaniu problemów w nauczaniu kontrowersyjnych zagadnień. W ramach posumowania debaty zapytaj uczestników, jakie jest ich zdanie na temat przywołanej metody (np. Jakie są wady i zalety takiego podejścia? Czy takie ćwiczenie można odtworzyć w szkole? Jeżeli tak, to jak je podsumować? Czy znacie podobne ćwiczenia?).

Inne warianty

Podobnym ćwiczeniem jest milcząca dyskusja, Można ją wykorzystać w tym samym celu co Kawiarnię. Nauczyciel układa kilka pytań odnośnie danego zagadnienia i zapisuje je na arkuszach papieru. Te z kolei umieszcza na stołach rozstawionych w różnych miejscach w klasie. Uczniowie poruszają się po sali i zapisują w milczeniu odpowiedzi na pytania z arkuszy. Następnie młodzież czyta odpowiedzi innych uczniów, dopisując do ich wypowiedzi komentarze itd. W brytyjskich szkołach wykorzystano podany wariant ćwiczenia, gdy nauczano o zamieszkach w Londynie w 2010 roku.

ĆWICZENIE 2.6. TEATR FORUM

Nauczyciele nie są w stanie zapanować nad wszystkim, co dzieje się w zespole klasowym. Zawsze coś może ich zaskoczyć (np. **przykre komentarze uczniów** w klasie lub poza nią), choćby niezwykle starannie przygotowywali się do lekcji.

Dzięki temu ćwiczeniu uczestnicy poznają różne sposoby reagowania na nieprzychylnie komentarze młodzieży, a także podejmą refleksję nad rolą zasad klasowych oraz polityki szkoły w tworzeniu atmosfery zmierzającej do eliminacji takich zachowań. Ponadto przywołana propozycja ćwiczeniowa uczy pedagogów, jakie działania podejmować w przypadku pojawienia się krzywdzących opinii ze strony młodzieży.

Cel

Poznanie różnych sposobów reagowania na przykre komentarze. Ponadto zastanowienie się nad rolą zasad klasowych oraz polityki szkoły w tworzeniu atmosfery minimalizującej występowanie nieprzychylnych opinii ze strony uczniów, a także – w sytuacji pojawienia się takich komentarzy – pokazania nauczycielowi sposobów radzenia sobie z nimi.

Rezultaty

Uczestnicy:

- potrafią spokojnie i skutecznie radzić sobie z przykrymi komentarzami uczniów;
- rozumieją – w celu ochrony przed nieprzychylnymi opiniami ze strony młodzieży – sposób wykorzystania klasowych/szkolnych zasad, a także odpowiedniej atmosfery panującej w zespole klasowym;
- mają świadomość roli polityki szkoły w kreowaniu wartości wyznawanych przez placówkę przyjazną uczniom.

Czas trwania

25–30 minut

Materiały potrzebne w trakcie ćwiczenia:

- kopie z przykładami typowych kłopotliwych komentarzy uczniów.

Przygotowanie

Zastanów się nad dwoma/trzema przykładami nieprzychylnych uczniowskich komentarzy, mogących się pojawić w zespole klasowym lub poza szkołą, które dotyczą omawianych kontrowersyjnych zagadnień (np. Jest Pan gejem? [Czarnogóra]; Wszyscy Pakistańczycy wyglądają tak samo [Wielka Brytania]). W części zawierającej materiały pomocnicze można znaleźć przykłady pytań z różnych krajów.

Metoda

1. Zapoznaj uczestników z problemem przykrych komentarzy z wykorzystaniem przykładów zamieszczonych w materiałach pomocniczych lub własnych – wcześniej przygotowanych – propozycji. Jeżeli uczestnicy mają doświadczenie w tej kwestii i chcą się nim podzielić, pozwól im na to. Następnie krótko opowiedz o trudnościach dotyczących reagowania na takie komentarze, a także przedstaw ryzyko związane z niewłaściwą reakcją lub jej brakiem na przykre opinie.
2. Wybierz trzech ochotników do odegrania roli nauczycieli. Ich zadaniem będzie odpowiadanie na przykre komentarze uczniów. Poproś aktorów-pedagogów o opuszczenie sali, wyjaśniając, że niedługo ponownie zostaną zaproszeni do środka.
3. Reszta uczestników pozostaje w sali. Ich zadanie polegać będzie na wcielenie się w rolę uczniów.
4. Poproś osoby pozostałe w klasie o wybranie komentarzy z materiałów pomocniczych albo przeprowadź burzę mózgów. Na jej podstawie zbierz od uczestników przykłady przykrych opinii, które mogą paść pod adresem nauczycieli. Komentarze mogą być sformułowane w formie pytań lub stwierdzeń.
5. Do sali wchodzi pierwszy z ochotników wcielający się w nauczyciela i reaguje na komentarze/pytania (przykładowe lub zebrane podczas burzy mózgów).
6. Kolejni dwaj ochotnicy wchodzi do sali razem i na zmianę reagują na te same komentarze/pytania.
7. Uczestnicy wcielający się w uczniów porównują te trzy reakcje i wybierają najlepszą z nich. Osoby biorące udział w ćwiczeniu mogą również – jeżeli mają inne propozycje – zasugerować własne odpowiedzi.

8. Powtórz proces kilka razy, wykorzystując za każdym razem inne komentarze/pytania.

Dyskusja

Omów z uczestnikami, czego nauczyli się na podstawie ćwiczenia (np. Jaka reakcja na komentarze/pytania jest najskuteczniejsza? Czy macie jakieś inne sposoby, którymi chcielibyście się podzielić? W jaki sposób na reakcję wpływa atmosfera w klasie i obowiązujące w niej zasady? Czy chcielibyście, aby polityka szkoły obejmowała sposoby radzenia sobie w takich sytuacjach? Czy doświadczyliście czegoś podobnego?).

ĆWICZENIE 2.6. MATERIAŁY POMOCNICZE

Przykłady kontrowersyjnych komentarzy lub pytań na potrzeby dyskusji:

Trener/edukator powinien wybrać te propozycje, które najlepiej odpowiadają sytuacji.

- „Nienawidzę obcokrajowców. Są wszędzie i zabierają nam pracę”.
- „Czy w przyszłym tygodniu możemy porozmawiać o lesbijkach?”.
- „Dziewczyny zawsze są przez Panią/Pana faworyzowane”.
- „Czy na następnych zajęciach też Pani/Pan powie, jakie powinno być nasze zdanie?”.
- „Co złego jest w byciu rasistą? Tata nim jest i ma się dobrze”.
- „Po co gadać z grubasami o zdrowym odżywianiu”.
- „A może tym razem dla odmiany zaprosimy kogoś o poglądach nacjonalistycznych?”.
- „Jeżeli nie chcemy, nie musimy wyrażać własnej opinii. Mamy do tego prawo”.
- „Jest Pani homoseksualistką/Pan homoseksualistą? Na pewno tak, skoro Pani/Pan tyle mówi o lesbijkach/gejach”.
- „Na kogo Pani/Pan zagłosuje?”.
- „Podczas omawiania różnych zagadnień Pani/Pan zawsze zachowuje neutralność. Czy Pani/Pan ma w ogóle swoje zdanie?”.
- „W dzisiejszych czasach można być seksistą. Wystarczy spojrzeć na to, co dzieje się w internecie i mediach”.
- „Dyrektor mówi ciągle o demokracji, ale tak naprawdę tyranizuje całą szkołę”.

- „Niestety nauczyciele nie podejmują żadnych działań, by zmienić tę sytuację”.
- „Cała klasa uważa Panią za komunistkę/Pana za komunistę. Wydamy Panią/Pana w ręce lokalnych władz”.
- „Nigdy nie omawiamy spraw bezpośrednio dotyczących naszego życia i społeczności. Pani/Pan chyba boi się narazić swoimi poglądami lokalnym politykom”.
- „Dorośli ciągle nam mówią, co mamy robić, ale sami w ogóle nie słuchają tego, co mamy do powiedzenia. Czas to zmienić”.

ROZDZIAŁ 3. UWAGI I EWALUACJA. PODSUMOWANIE

W trzecim rozdziale uczestnicy **opracowują plan** działania po powrocie do pracy w szkole. Osoby biorące udział w szkoleniu **znów analizują** powody nauczania kontrowersyjnych zagadnień, a następnie zastanawiają się nad **celami** takiego kształcenia. Na koniec szkolenia jego uczestnicy **omawiają** cały *Pakiet szkoleniowy*, jego znaczenie dla ich rozwoju zawodowego oraz sposoby pozwalające w **przyszłości wykorzystać zdobytą wiedzę**.

ĆWICZENIE 3.1. KULA ŚNIEŻNA

Dzięki omawianiu kontrowersyjnych zagadnień uczniowie mogą w sposób kontrolowany wyrazić swoje emocje. To nie jedyny powód kształcenia młodzieży w zakresie spornych kwestii. Najważniejszym celem wprowadzania takich tematów jest chęć zaprezentowania uczniom sposobów radzenia sobie w obliczu konfliktów wartości i interesów. Poznawanie przez uczniów kontrowersyjnych zagadnień, podobnie jak na innych przedmiotach, pozwala jej zdobyć cenną wiedzę o różnych metodach działania, a także daje szansę na poznanie sposobów wykorzystania takich metod. Dzięki niniejszemu ćwiczeniu uczestnicy zastanowią się nad celami nauczania kontrowersyjnych zagadnień w szkołach, rozważając kompetencje, które należy rozwinąć za pośrednictwem dyskusji bazującej na zasadach kuli śnieżnej.

Cel

Analiza celów nauczania kontrowersyjnych zagadnień w szkołach.

Rezultaty

Uczestnicy:

- rozumieją istotę celów nauczania kontrowersyjnych zagadnień;
- potrafią określić cele nauczania spornych kwestii.

Czas trwania

25 minut

Metoda

1. Na początku ćwiczenia wyjaśnij, jak ważne są cele nauczania i sprecyzowanie

spodziewanych rezultatów. Doprecyzuj także, że udział w ćwiczeniu pozwoli jego uczestnikom spojrzeć z własnej perspektywy na cele nauczania kontrowersyjnych zagadnień, a tym samym lepiej je zrozumieć.

2. Podziel uczestników na czteroosobowe grupy.
3. Każdy zespół rozmawia o tym, w jaki sposób wyjaśnić grupie czternastoletnich uczniów cel nauczania kontrowersyjnych zagadnień. Ten etap ćwiczenia powinien trwać około 3–4 minut.
4. Następnie dwóch członków każdego zespołu dołącza do innej grupy. Uczestnicy dzielą się spostrzeżeniami, zbierają nowe pomysły i starają się doprecyzować wnioski końcowe. Na ten etap ćwiczenia powinno się przeznaczyć około 3–4 minuty. Po jego zakończeniu dwie osoby ponownie przechodzą do kolejnej grupy.
5. O ile czas na to pozwala, należy powtarzać ćwiczenie dotąd, dopóki wszyscy uczestnicy nie porozmawiają z każdym członkiem zespołu.
6. Na potrzeby dyskusji przygotuj krzesła, ustawiając je w kręgu.

Wskazówka

Warto dopasować wiek uczniów z ćwiczenia do doświadczenia uczestników. Jednak wszystkie osoby biorące udział w tym zadaniu powinny zastanawiać się nad tą samą grupą wiekową.

Dyskusja

Omów z uczestnikami, czego nauczyli się na podstawie ćwiczenia (np. Czy ćwiczenie pomogło wam sprecyzować własne cele? Czym różnią się cele długoterminowe i krótkoterminowe? Jakie umiejętności uczniów powinniście rozwijać? Czy ważna jest dla was zmiana postawy młodzieży względem omawianych zagadnień?).

ĆWICZENIE 3.2. KONSPEKT LEKCJI

Do tej pory uczestnicy sporo analizowali i zastanawiali się nad nauczaniem kontrowersyjnych zagadnień (co stanowi przeważającą część Programu szkolenia). W tym ćwiczeniu osoby biorące udział w szkoleniu będą miały możliwość wykorzystania zdobytej wiedzy w praktyce.

Cel

Wykorzystanie w praktyce wiedzy zdobytej dzięki Programowi szkolenia.

Rezultaty

Uczestnicy: zyskują plan ramowy dotyczący jednogodzinnego ćwiczenia związanego z kontrowersyjnymi zagadnieniami.

Czas trwania

20 minut

Metoda

1. Każdy z uczestników wybiera kontrowersyjne zagadnienie do omówienia i zastanawia się, w jaki sposób zanalizuje to zagadnienie ze swoimi uczniami. Uczestnicy tworzą jednogodzinny plan ramowy, bazując na technikach i ćwiczeniach poznanych dzięki Programowi szkolenia. Mogą pracować samodzielnie lub w niewielkich grupach. Ten etap ćwiczenia powinien trwać około 15 minut.
2. Po upływie określonego czasu poproś o uwagę wszystkich uczestników. Następnie przez około 5 minut wspólnie zastanówcie się nad wszelkimi wątpliwościami i pytaniami pojawiającymi się podczas wykonywania ćwiczenia.

ĆWICZENIE 3.3. LISTY DO TRENERA/EDUKATORA

Dzięki informacjom zwrotnym od uczestników będzie możliwe **udoskonalenie Programu szkolenia pod kątem jego przyszłych uczestników**. Takie informacje pozwalają również osobom biorącym udział w szkoleniu zastanowić się nad ogólnymi celami ćwiczeń, a także dają im **poczucie wniesienia indywidualnego wkładu w Program szkolenia**. Listy do prowadzącego to krótkie ćwiczenie pisemne, które pozwala każdemu uczestnikowi z osobna podzielić się z trenerem/edukatorem doświadczeniami związanymi z uczestnictwem w Programie szkolenia.

Cel

Umożliwienie każdemu uczestnikowi z osobna podzielenia się z trenerem/edukatorem doświadczeniami związanymi z uczestnictwem w Programie szkolenia.

Rezultaty

- Trener/edukator: wie, w jaki sposób udoskonalić ćwiczenia pod kątem przyszłych uczestników.
- Uczestnicy: mają poczucie wniesienia osobistego wkładu w Program szkolenia.

Czas trwania

5 minut

Materiały potrzebne w trakcie ćwiczenia:

- papier listowy,
- koperty.

Metoda

1. Uczestnicy otrzymują po jednej kartce papieru i kopercie.
2. Zadaniem osób biorących udział w ćwiczeniu jest napisanie krótkiego listu do prowadzącego. Wiadomość ma zawierać wątpliwości lub spostrzeżenia związane z uczestnictwem w szkoleniu, a także wszelkie pytania, które uczestnicy chcieliby zadać trenerowi/edukatorowi.
3. Następnie uczestnicy wkładają listy do kopert i przekazują prowadzącemu.

4. Po zakończeniu szkolenia trener/edukator w odpowiedzi na każdy list wysyła e-mail. Wiadomość elektroniczna może zostać skierowana do każdego uczestnika z osobna lub do całej grupy osób biorących udział w ćwiczeniu.

Sugestia

Jeżeli czas na to pozwala, warto aby prowadzący otworzył kilka listów, przeczytał je na głos, a następnie odpowiedział na zawarte w nich pytania.

ĆWICZENIE 3.4. DRZEWO SATYSFAKCJI

Ważne, aby na końcowym etapie szkolenia nie tylko podsumować ćwiczenia, ale umożliwić uczestnikom zastanowienie się nad wiedzą wyniesioną z Programu szkolenia, a także elementami potrzebnymi do wprowadzenia jego założeń w szkole. Drzewo satysfakcji jest nieskomplikowanym ćwiczeniem, dzięki któremu uczestnicy rozważą, w jaki sposób – za sprawą uczestnictwa w szkoleniu – rozwinęły się ich umiejętności zawodowe.

Cel

Umożliwienie uczestnikom rozważenia, w jaki sposób – za sprawą uczestnictwa w kursie – rozwinęły się ich umiejętności zawodowe.

Rezultaty

Uczestnicy: są świadomi wiedzy zdobytej dzięki Programowi szkolenia, a także umiejętności potrzebnych do wykorzystania w praktyce zdobytych wiadomości.

Czas trwania

10 minut

Materiały potrzebne w trakcie zajęć:

- duże arkusze papieru z narysowanymi konturami drzewa,
- kartki samoprzylepne w różnych kolorach (pomarańczowe, zielone i żółte).

Przygotowanie

Na dużym arkuszu narysuj kontury drzewa ze dużą liczbą gałęzi.

Metoda

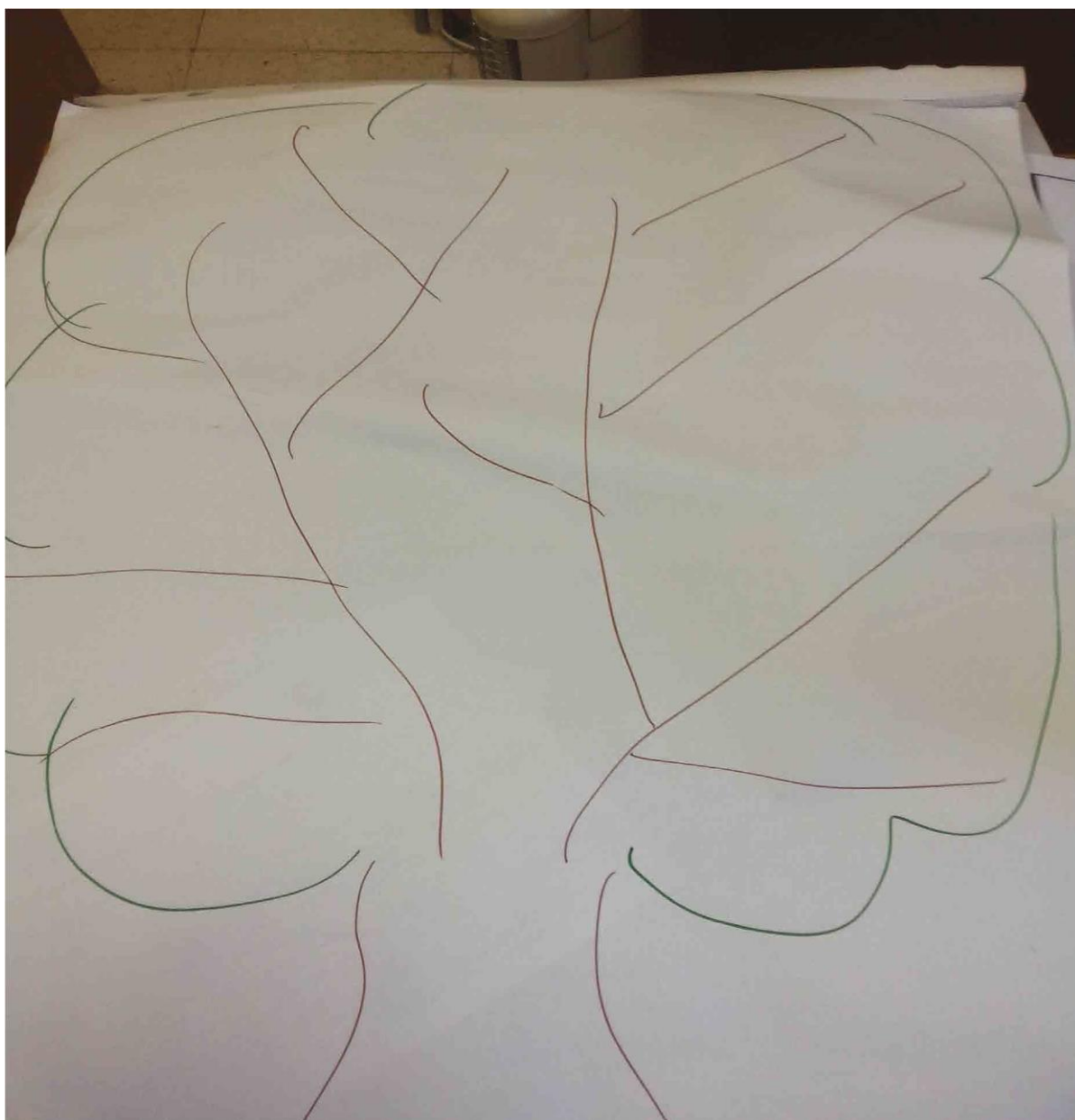
1. Uczestnicy zapisują komentarze do wykonanych pomysłów, technik i ćwiczeń. Wykorzystują do tego kolorowe kartki samoprzylepne, które potem przymocowują do drzewa, zgodnie z następującym kluczem:
  - **kartki pomarańczowe** (komentarze do pomysłów, technik i ćwiczeń, które uczestnicy są w stanie od razu wprowadzić w klasie lub szkole);
  - **kartki zielone** (komentarze do pomysłów, technik i ćwiczeń, na których

stosowanie uczestnicy nie są gotowi);

- **kartki żółte** (komentarze do pomysłów, technik i ćwiczeń, które uczestnicy chcą wprowadzić w klasie lub szkole, ale muszą je jeszcze przemyśleć).

ĆWICZENIE 3.4: MATERIAŁY POMOCNICZE

Drzewo satysfakcji – przed wykonaniem ćwiczenia

Drzewo satysfakcji – po wykonaniu ćwiczenia

POL

Rada Europy to wiodąca organizacja europejska zajmująca się obroną praw człowieka. Składa się z 47 państw członkowskich, z których 28 wchodzi w skład Unii Europejskiej. Wszystkie kraje tworzące strukturę Rady Europy podpisały Europejską Konwencję Praw Człowieka (umowę międzynarodową dążącą do ochrony praw człowieka, demokracji i rządów prawa). W państwach członkowskich organem odpowiedzialnym za wdrażanie Europejskiej Konwencji Praw Człowieka jest Europejski Trybunał Praw Człowieka.

www.coe.int

Unia Europejska jest wyjątkowym gospodarczym i politycznym stowarzyszeniem 28 europejskich państw demokratycznych. Jego celem jest pokój, dobrobyt i wolność dla 500 milionów swoich obywateli, na bardziej sprawiedliwym i bezpiecznym świecie. Aby tak się stało, kraje UE powołały organy zarządzające oraz ustawodawcze. Kluczowymi spośród nich są Parlament Europejski (reprezentujący obywateli Europy), Rada Unii Europejskiej (reprezentująca rządy państw) a także Komisja Europejska (reprezentujący wspólny interes UE).

<http://europa.eu>

